

พุทธวจน

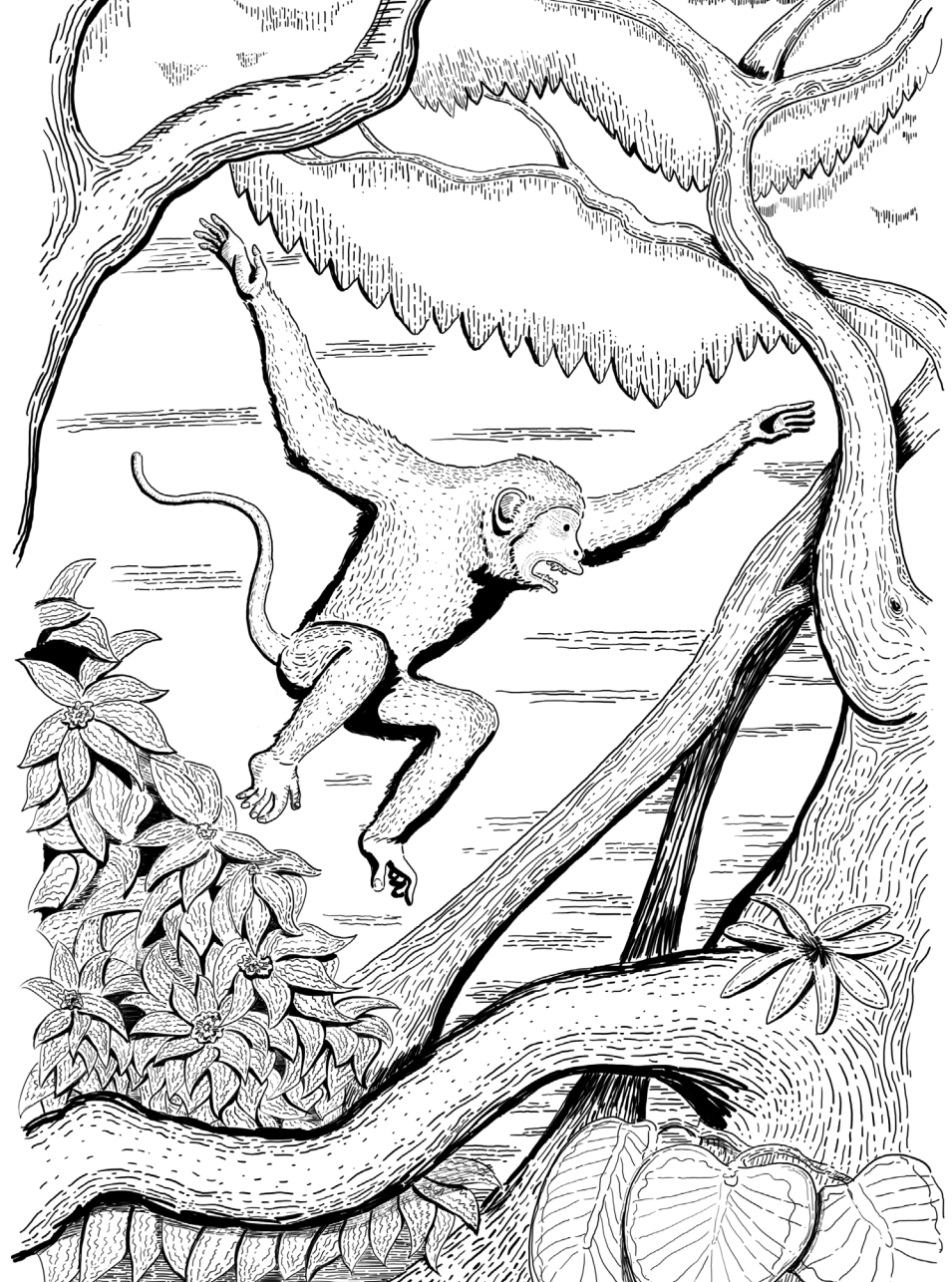
หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

จิต
มโน
วิญญาน

ภิกขุทั้งหลาย เปรียบเหมือนวานร
เมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่
ย่อมจับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้น จับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งที่จับเดิม
เหนี่ยวกิ่งอื่นอีก เช่นนี้เรื่อยๆ ไป
ภิกขุทั้งหลาย จันใดก็จันนั้นเหมือนกัน
สิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง
ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวัน ตลอดคืน.

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๕/๒๓๒.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๗

จิต มโน วิญญาน

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๗ จิต มโน วิญญาน

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้

ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด

ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโมฆะ โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๕

มูลนิธิพุทธวจน โทรศัพท์ ๐๘ ๑๔๕๗ ๒๓๕๒

คุณศรชา โทรศัพท์ ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑

คุณอารีวรรณ โทรศัพท์ ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๓

ศิลปกรรม อภิษฐ์ บุคยศิริ, ปริญญา ปฐวินทรานนท์

จัดทำโดย มูลนิธิพุทธโมฆะ
(เว็บไซต์ www.buddhakos.org)

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือ
พุทธวจน ฉบับ จิต มโน วิญญาน ที่มีความตั้งใจและมี
เจตนาอันเป็นกุศล ในการเผยแผ่คำสอนของตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธะที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง
ในการรวบรวมคำสอนของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับเรื่องของ
จิต มโน วิญญาน ว่ามีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร
ตามที่ตถาคตได้ทรงบัญญัติ.

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุ
ปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน
ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญ
รุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรม
สำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัย
ที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา
ภิกษุศีกฤทธิ์ โสตุถิมโโล

คำนำ

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนวานร เมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่ ย่อมจับกิ่งไม้ ปล่อยิ่งนั้น จับกิ่งอื่น ปล่อยิ่งที่จับเดิม เหนี่ยวกิ่งอื่นอีก เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เราเรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวัน ตลอดคืน.

พุทธวจน ฉบบั จิต มโน วิญญาณ จึงเป็นการรวบรวมระเบียบวินัยของพระสุคต อันยังคงมีอยู่ในโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้ที่ได้เข้ามาศึกษา จะได้ทราบถึงสัจจะความจริง ที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะได้บอก แสดง บัญญัติ เปิดเผย จำแนกแจกแจง กระทำให้เข้าใจได้ง่ายซึ่ง จิต มโน วิญญาณ.

ชนเหล่าใดถือว่าเรื่องนี้ควรฟังควรเชื่อ ย่อมจะทราบจิตนั้นตามความเป็นจริงว่า จิตนี้ผุดผ่อง (ปฐสมุตฺถ) แต่ว่าจิตนั้นแหละ เสร้าหมองแล้วด้วยอุปกิเลสที่จรมา และจิตเป็นของเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว (ลหุปรวิตฺต) อันจะเป็นเหตุให้เบื่อหน่าย คลายกำหนด และปล่อยวางซึ่งสิ่งที่เรากล่าวว่า จิต มโน วิญญาณ.

วิญญาณเป็นปัจจุสมุปปन्नธรรม (สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มีดังนี้ วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักขุวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญญาณ วิญญาณอาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชีวหาวิญญาณ วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ามโนวิญญาณ.

เมื่อวิญญาณนั้น ตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญออกงามแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไป (ปุนพภวณินิพพุตติ) ย่อมมี.

เมื่อความเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปมีอยู่ ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้น ครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลก จึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง
จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ความเวียนว่ายในวัฏฏะ
ก็มีเพียงเท่านี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใดด้วย
ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใดด้วย และย่อมไม่มีจิตฝังลงไปในเรื่องใดด้วย
ในกาลใด ในกาลนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่
แห่งวิญญูณได้เลย เมื่ออารมณ์ไม่มี ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่ง
วิญญูณย่อมไม่มี.

เมื่อวิญญูณนั้นไม่ตั้งขึ้นเฉพาะ ไม่เจริญงอกงามแล้ว
เครื่องนำไปสู่ภพใหม่ย่อมไม่มี เมื่อเครื่องนำไปสู่ภพใหม่
ไม่มี การมาการไปย่อมไม่มี เมื่อการมาการไปไม่มี การเคลื่อน
และการบังเกิดย่อมไม่มี.

เมื่อการเคลื่อนและการบังเกิดไม่มีชาติ ชรามรณะ
โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายต่อไปจึงดับสิ้น
ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้
ดังนี้แล.

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ
ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกขุณี. วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที่.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที่.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที่.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มู. ม.	มูลปณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สั.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สั.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนธ. สั.	ขันธวรรค	สังยุตตนิกาย.
สพา. สั.	สพายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สั.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อ.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อ.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกก. อ.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปณจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ฉก. อ.	ฉกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตุตก. อ.	สตุตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
อญจก. อ.	อญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อ.	เอกาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติว. ขุ.	อิติวุตตะกะ	ขุททกนิกาย.
สุตต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทศ	ขุททกนิกาย.
จุพนิ. ขุ.	จุพนิเทศ	ขุททกนิกาย.
ปฎิสม. ขุ.	ปฎิสัมภิตามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พุทฺธว. ขุ.	พุทฺธวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

จิต มโน วิญญาณ (พระสูตรที่ควรทราบ)

๑. จิต มโน วิญญาณ ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป	๑
๒. ทิฏฐิว่า จิต มโน วิญญาณ เป็นของเที่ยง	๒
๓. จิตดวงแรกเกิดขึ้น วิญญาณดวงแรกปรากฏ	๙
๔. ความเกิดแห่งจิตย่อมมี เพราะความเกิดแห่งนามรูป	๑๐
๕. ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป	๑๑
๖. เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป	๑๒
๗. เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ	๑๔
๘. เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ	๑๗
๙. นามรูป ปัจจัยแห่งการบัญญัติ วิญญาณชั้น	๒๖
๑๐. วิญญาณ ตั้งอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น (อุปมาด้วยแสงกับฉาก)	๒๘
๑๑. รายละเอียดของนามรูป	๓๐
๑๒. รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๑)	๓๖
๑๓. รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๒)	๓๗
๑๔. รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๓)	๓๘
๑๕. รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๔)	๓๙
๑๖. รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๕)	๔๑
๑๗. วิญญาณรู้ดี (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาณ)	๔๓
๑๘. อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๑)	๔๔
๑๙. อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๒)	๕๒
๒๐. อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๓)	๕๔
๒๑. การตั้งอยู่ของวิญญาณ คือ การบังเกิดในภพใหม่	๕๖

๒๒. การตั้งอยู่ของความเจตนา หรือความปรารถนา คือ การบังเกิดในภพใหม่	๖๐
--	----

๒๓. ภพ ๓	๖๒
๒๔. เครื่องนำไปสู่ภพ	๖๓
๒๕. เหตุที่เรียกว่า “สัตว์”	๖๔
๒๖. ผลที่ไม่นำปารัตนา หรือนำปารัตนา	๖๗

“จิต”

๒๗. จิต เปลี่ยนแปลงได้เร็ว	๖๙
๒๘. จิต เป็นธรรมชาติกลับกลอก	๗๐
๒๙. จิต อบรมได้	๗๑
๓๐. จิต ฝึกได้	๗๓
๓๑. จิต ผ่องใส	๗๖
๓๒. จิต ประภัสสร	๗๙
๓๓. จิต ผ่องแผ้ว	๘๑
๓๔. ผลของการไม่รักษา หรือรักษาจิต	๘๒
๓๕. ผลเมื่อจิตถึงความพินาศ	๘๔
๓๖. จิตตมโน จิตตสังกัปโป	๘๖
๓๗. อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องรองรับจิต	๘๘
๓๘. เห็นจิตในจิต (นัยสติปัฏฐานสูตร)	๘๙
๓๙. เห็นจิตในจิต (นัยอานาปานสติสูตร)	๙๐
๔๐. จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑)	๙๒
๔๑. จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒)	๙๓
๔๒. จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๓)	๙๕
๔๓. จิตที่หลุดพ้นดีแล้ว	๙๗
๔๔. ผู้มีจิตอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี	๙๙

๔๕. การเข้าไปหา เป็นความไม่หลุดพ้น	๑๐๔	๖๖. คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๒)	๑๕๕
การไม่เข้าไปหา เป็นความหลุดพ้น		๖๗. คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๓)	๑๕๗
๔๖. การน้อมใจเพื่อตัดอรัมภาคิยสังโยชน์	๑๐๖	๖๘. คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๔)	๑๕๘
๔๗. เหตุให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์	๑๑๑	๖๙. ผลของกรรมที่ไม่สม่ำเสมอ-สม่ำเสมอ	๑๕๙
๔๘. ความแตกต่างระหว่าง อรหันตสัมมาสัมพุทธะ	๑๑๕	๗๐. ผลของกรรมที่ไม่สะอาด-สะอาด	๑๖๐
กับภิกษุปัญญาวิมุตติ		๗๑. ความไม่สะอาด-ความสะอาดทางกาย วาจา และใจ	๑๖๑
“มโน”	๑๑๗	“วิญญาน”	๑๖๙
๔๙. มโน คือ ส่วนแห่งอายตนะภายใน	๑๑๘	๗๒. วิญญาน ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว	๑๗๐
๕๐. อกุศลธรรม-กุศลธรรม มีมโนเป็นหัวหน้า	๑๒๐	๗๓. วิญญาน ไม่เที่ยง	๑๗๘
๕๑. ธรรมทั้งหลาย มีมโนเป็นหัวหน้า	๑๒๑	๗๔. วิญญาน เป็นสิ่งที่เกิดดับ	๑๘๔
๕๒. มโนสังขาร (นัยที่ ๑)	๑๒๓	๗๕. วิญญานเป็นอนัตตา	๑๘๖
๕๓. มโนสังขาร (นัยที่ ๒)	๑๒๕	๗๖. ผลของผัสสะ	๑๘๗
๕๔. มโนวิตก	๑๒๗	๗๗. วิญญานาหาร (อาหารของวิญญาน)	๑๙๓
๕๕. กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๑)	๑๒๙	“สังขตะ-อสังขตะ”	๑๙๕
๕๖. กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๒)	๑๓๒	๗๘. ลักษณะของสังขตะ-อสังขตะ	๑๙๖
๕๗. กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๓)	๑๓๔	๗๙. สังขตธาตุ-อสังขตธาตุ	๑๙๘
๕๘. กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๔)	๑๓๖	๘๐. ธรรมชาติที่ไม่ถูกอะไรทำ ไม่ถูกอะไรปรุง	๒๐๑
๕๙. กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๕)	๑๓๘	๘๑. ที่ซึ่ง นามรูป ดับสนิทไม่มีเหลือ	๒๐๓
๖๐. การได้อัตภาพ	๑๔๐	๘๒. สิ่งนั้นมีอยู่	๒๐๖
๖๑. เหตุให้เจริญไม่เสื่อม (อปริหานิยธรรม)	๑๔๕	๘๓. ชื่อว่านิพพาน อันบุคคลเห็นได้ยาก	๒๐๗
๖๒. เหตุให้ระลึกถึง รัก เคารพ ไม่วิวาท	๑๔๗	๘๔. นิพพานของคนตาบอด	๒๐๘
และพร้อมเพรียงกัน (สาราณียธรรม)		๘๕. ยืนคนละที่ เห็นคนละแบบ (นัยที่ ๑)	๒๑๓
๖๓. เหตุแห่งความแตกแยก	๑๔๙	๘๖. ยืนคนละที่ เห็นคนละแบบ (นัยที่ ๒)	๒๑๘
๖๔. ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจย่อมมี	๑๕๑	๘๗. อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน	๒๒๑
๖๕. คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๑)	๑๕๓	๘๘. ชั้นที่ ๕ และอุปาทานชั้นที่ ๕	๒๒๓

๘๙. มูลรากของอุปาทานชั้นธ	๒๒๖
๙๐. อุปาทานกับอุปาทานชั้นธ ไม่ใช้อย่างเดียวกัน	๒๒๗
๙๑. สัญโญชนและที่ตั้งแห่งสัญโญชน	๒๒๘
๙๒. ความผูกติดกับอารมณ์	๒๓๐
๙๓. กายก็ออก จิตก็ออก	๒๓๗
๙๔. อะไรคือกรรมเก่าและกรรมใหม่	๒๓๙
๙๕. กายนี้ เป็น “กรรมเก่า”	๒๔๒
๙๖. ลักษณะความเป็นอนัตตา	๒๔๔
๙๗. ชั้นธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา	๒๔๖
๙๘. เจริญสมาธิแล้ว จะรู้ได้ตามความเป็นจริงของชั้นธ ๕	๒๕๐
๙๙. รู้ชัดอุปาทานชั้นธโดยปริยัติ ๔	๒๕๕
๑๐๐. ผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ	๒๖๓
๑๐๑. สัพเพ ธัมมา อนัตตา (นัยที่ ๑)	๒๗๒
๑๐๒. สัพเพ ธัมมา อนัตตา (นัยที่ ๒)	๒๗๗
๑๐๓. ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น	๒๗๙
๑๐๔. อัตตามี หรือ อัตตาไม่มี	๒๘๑
๑๐๕. อัตติตาและนัตติตา	๒๘๒
๑๐๖. เหตุให้ไม่ปรินิพพานในภฏฐธรรม	๒๘๕
๑๐๗. พรหมจรรย์ มีนิพพานเป็นที่สุด	๒๙๐
๑๐๘. ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีนิพพานเป็นที่สุด	๒๙๒

จิต มโน วิญญาณ

(พระสูตรที่ควรทราบ)

จิต มโน วิญญาณ

ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป

๐๑

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๔/๒๓๐.

... ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มีได้สดับ จะพึงเบื่อหน่าย ได้บ้าง คลายกำหนดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า ความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี การเกิดก็ดี การตายก็ดีของร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏ เพราะเหตุนั้นปุณฺณผู้มีได้สดับ จึงเบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง^๑ ปุณฺณผู้มีได้สดับ ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้น จากสิ่งนั้นได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า สิ่งที่เราเรียกกันว่า จิตเป็นต้นนี้ อันปุณฺณผู้มีได้สดับ ได้รวบรัดถือไว้ด้วยตัณหา ได้ยึดถือด้วยทิฏฐิว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนั้นตลอดกาลช้านาน เพราะเหตุนั้นปุณฺณผู้มีได้สดับ

๑. พระไตรปิฎกฉบับหลวง ได้แปลบทนี้ว่า แต่ตถาคตเรียกร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง. -ผู้รวบรวม

จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้นในสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้มีได้สดับ จะพึงเข้าไปยึดถือเอาร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดยความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะเข้าไปยึดถือเอาจิตโดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ เมื่อดำรงอยู่ ปีหนึ่งบ้าง สองปีบ้าง สามปีบ้าง สี่ปีบ้าง ห้าปีบ้าง สิบปีบ้าง ยี่สิบปีบ้าง สามสิบปีบ้าง สี่สิบปีบ้าง ห้าสิบปีบ้าง ร้อยปีบ้าง เกินกว่าร้อยปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนวานร เมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่ ย่อมจับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้น จับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งที่จับเดิม เห็นยวกิ่งอื่นอีก เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นจิตก็ฉะนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เราเรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมกระทำไว้ในใจโดยแยกคายเป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุสมุพาทนั้นเทียว ดังนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีอวิชชา เป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชาอันนั้นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ดังนี้.

อีกสูตรหนึ่ง - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๖/๒๓๕. ได้ตรัสช่วงต้น โดยมีข้อความเหมือนกันกับสูตรข้างบนนี้แต่ต่างกันที่อุปมา ซึ่งภายหลังจากตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน ได้ตรัสอุปมาต่างไปดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมกระทำไว้ในใจโดยแยกกายเป็นอย่างดี ซึ่งปฏิจสมุบาทนั้นเทียว ดังนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา จึงเกิดสุขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา จึงเกิดทุกขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา จึงเกิดอทุกขมสุขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเพราะไม้สองอันเสียดสีกันจึงเกิดไอร้อน เกิดความร้อน แต่ถ้าแยกไม้ทั้งสองอันนั้นแหละออกเสียจากกัน ไอร้อนซึ่งเกิดจากการเสียดสีกันนั้น ย่อมดับ ย่อมสงบไป แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้น เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา จึงเกิดสุขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา จึงเกิดทุกขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา จึงเกิดอทุกขมสุขเวทนาขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นแหละ เวทนาใดที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนานั้นย่อมดับ ย่อมสงบไป.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ดังนี้.

ทิวฐิว่า จิต มโน วิญญาณ เป็นของเที่ยง

๐๒

-บาลี ส. ที. ๗/๒๘/๓๔.

... อนึ่ง ในฐานะที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไร ประการอะไร จึงมีทิวฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง แล้วบัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้เป็นนักตรึก เป็นนักคั่นคิด กล่าวแสดงปฏิภาณของตนตามที่ตรึกได้ ตามที่คั่นคิดได้อย่างนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าตาก็ดี หูก็ดี จมูกก็ดี ลิ้นก็ดี กายก็ดี นี้ได้ชื่อว่าอดีตตา เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ส่วนสิ่งที่เรารับกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง นี้ชื่อว่าอดีตตา เป็นของเที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จะตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นฐานะที่ ๔ ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่งอาศัยแล้ว ประการแล้ว จึงมีทิวฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอดีตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

จิตดวงแรกเกิดขึ้น

วิญญาณดวงแรกปรากฏ

๐๓

-บาลี มหา. วิ. ๔/๑๘๗/๑๔๑.

... ภิกษุทั้งหลาย จิตดวงแรกใดเกิดแล้วในครรภ์
แห่งมารดา วิญญาณดวงแรกปรากฏแล้ว อาศัยจิตดวงแรก
วิญญาณดวงแรกนั้นนั่นแหละ เป็นความเกิดของสัตว์นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทกุลบุตร
มีอายุครบ ๒๐ ปี ทั้งอยู่ในครรภ์.

บทนี้ มีบาลีอย่างนี้

ยัม ภิกษเว มาตุ กุจุณิสฺมี ปจฺมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ปจฺมํ
วิญฺเณณํ ปาตุญฺหํ ตทฺฐปาทย สวสฺส ชาติ อานุชานามิ ภิกษเว
คพฺภวีสํ อุปสมฺปาเทตฺตุนฺติ.

ความเกิดแห่งจิตย่อมมี

เพราะความเกิดแห่งนามรูป

๐๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๖/๘๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับ
แห่งสติปัฏฐาน ๔ เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความเกิดแห่งกายเป็นอย่างไร
ความเกิดแห่งกายย่อมมี เพราะความเกิดแห่งอาหาร
ความดับแห่งกายย่อมมี เพราะความดับแห่งอาหาร

ความเกิดแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความเกิดแห่ง
ผัสสะ ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ

ความเกิดแห่งจิตย่อมมี เพราะความเกิดแห่ง
นามรูป ความดับแห่งจิตย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป
(นามรูปสมุทฺทยา จิตฺตสฺส สมุทโย นามรูปนิโรธา จิตฺตสฺส อุตฺถจฺจโม)

ความเกิดแห่งธรรมย่อมมี เพราะความเกิดแห่ง
มนสิการ ความดับแห่งธรรมย่อมมี เพราะความดับแห่ง
มนสิการ (มนสิการสมุทฺทยา ฐมฺมานํ สมุทโย มนสิการนิโรธา ฐมฺมานํ
อุตฺถจฺจโม).

ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป

๐๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๕/๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย กิวิญญานเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งวิญญาณ ๖ เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับแห่ง วิญญาณย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป อริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ แห่งวิญญาณ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด ๆ อาตัยวิญญานเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งวิญญาณ (อัสสาทะ) วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งวิญญาณ (อาทีนะ) การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในวิญญาณ^๑ นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณ (นิสสระณะ).

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความ เกิดขึ้นแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่ง วิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่ง วิญญาณอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความ คลายกำหนด เพื่อความดับแห่งวิญญาณ สมณะหรือ พราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความ เกิดขึ้นแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่ง วิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่ง วิญญาณอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะ คลายกำหนด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์ เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี วิญญะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับฉันทราคะ ได้ที่หน้า ๒๒๑ และ ๒๒๘. -ผู้รวบรวม

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป

๐๖

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๗๔/๖๐.

... อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูปดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยาย ดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณไม่ก้าวลงในท้องแห่งมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นมาในท้องแห่งมารดาได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณก้าวลงในท้องแห่งมารดาแล้ว สลายลงเสีย นามรูปจะบังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณของเด็กอ่อนที่เป็นชายหรือเป็นหญิงก็ตาม ขาดความสืบต่อ นามรูปจะถึงซึ่งความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูรณ์ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั้นแหละคือเหตุ นั้นแหละคือนิทาน นั้นแหละคือสมุทัย นั้นแหละคือปัจจัยของนามรูป นั่นคือวิญญาณ.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยาย ดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณ ไม่ได้มีที่ตั้งอาศัยในนามรูปแล้ว ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ คือชาติ ชรา มรณะต่อไป จะปรากฏได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั้นแหละคือเหตุ นั้นแหละคือนิทาน นั้นแหละคือสมุทัย นั้นแหละคือปัจจัยของวิญญาณ นั่นคือนามรูป.

อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ทางแห่งการเรียก (อริจณ) ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการพูดจา (นิรุตติ)

ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการบัญญัติ (ปณฺหตุติ) ก็มีเพียงเท่านี้ เรื่องที่จะต้องรู้ด้วยปัญญา (ปณฺหาจร) ก็มีเพียงเท่านี้ ความเวียนว่ายในวัฏฏะก็มีเพียงเท่านี้ นามรูปพร้อมทั้งวิญญาณตั้งอยู่ เพื่อการบัญญัติซึ่งความเป็นอย่างนี้.

(ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดของนามรูป และที่ตั้งของ
วิญญาณได้ที่หน้า ๓๖ และ ๔๙. -ผู้รวบรวม)

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

๐๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๖/๒๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬิสัตว์อยู่ เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า สัตว์โลกนี้ถึงความลำบากหนอ ย่อมเกิด ย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจติ และย่อมอุบัติ ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์คือชราและมรณะแล้ว การออกจากทุกข์คือชราและมรณะนี้ จะปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั้นแหละมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั้นแหละมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั้นแหละมีอยู่ ภพจึงมี เพราะมี
อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ.

... เมื่อตัณหานั้นแหละมีอยู่ อุปาทานจึงมี เพราะมี
ตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั้นแหละมีอยู่ ตัณหาจึงมี เพราะมี
เวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา.

... เมื่อผัสสะนั้นแหละมีอยู่ เวทนาจึงมี เพราะมี
ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั้นแหละมีอยู่ ผัสสะจึงมี เพราะมี
สฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั้นแหละมีอยู่ สฬายตนะจึงมี เพราะมี
นามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
เมื่ออะไรหนอมีอยู่ นามรูปจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย
จึงมีนามรูป เพราะการทำในใจโดยแยกกายของเรานั้น
จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อวิญญาณนั้นแหละมีอยู่
นามรูปจึงมี เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
เมื่ออะไรหนอมีอยู่ วิญญาณจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย

จึงมีวิญญาณ เพราะการทำในใจโดยแยกกายของเรานั้น
จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อนามรูปนั้นแหละมีอยู่
วิญญาณจึงมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า
วิญญาณนี้ ย่อมเวียนกลับมา ไม่ไปพ้นจากนามรูปได้เลย
ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง
จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง กล่าวคือ เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย
จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะ
เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็น
ปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย
จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้
ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟัง
มาก่อนว่า ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทโย) ความเกิดขึ้นพร้อม
(สมุทโย) ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชราและมรณะจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั้นแหละไม่มี ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะความดับแห่งชาติ จึงมีความดับแห่งชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชาติจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชาติจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั้นแหละไม่มี ชาติจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั้นแหละไม่มี ภพจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ.

... เมื่อตัณหานั้นแหละไม่มี อุปาทานจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั้นแหละไม่มี ตัณหาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา.

... เมื่อผัสสนั้นแหละไม่มี เวทนาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั้นแหละไม่มี ผัสสะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั้นแหละไม่มี สฬายตนะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อวิญญาณนั้นแหละไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะอะไรดับ วิญญาณจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อนามรูปนั้นแหละไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า หนทางเพื่อการตรัสรู้นี้ เราได้บรรลุแล้ว ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ
 เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา
 เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา
 เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน
 เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมี
 ความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่ง
 ชาติ นั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะ
 ทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมี
 ได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
 ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟัง
 มาก่อนว่า ความดับ (นิโรธ) ความดับ (นิโรธ) ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษเมื่อเที่ยวไปใน
 ป่าทึบ ได้พบรอยทางซึ่งเป็นหนทางเก่าที่มนุษย์ในกาลก่อน
 เคยใช้เดินทางแล้ว เขาจึงเดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตาม
 ทางนั้นอยู่ ได้พบซากนกครอันเป็นราชธานีโบราณซึ่งมนุษย์
 ทั้งหลายในกาลก่อนเคยอยู่อาศัยมา เป็นที่สมบูรณ์ด้วย
 สวน ป่าไม้ สระโบกขรณี ซากกำแพงล้อม ล้วนนำร่ำรวย
 ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น บุรุษคนนั้นจึงเข้าไปกราบทูลแก่

พระราชา หรือแกล่หมาอำมาตย์ของพระราชาว่า ขอเดชะ
 ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อเที่ยวไปใน
 ป่าทึบ ได้พบรอยทางซึ่งเป็นหนทางเก่าที่มนุษย์ในกาลก่อน
 เคยใช้เดินทางแล้ว เขาจึงเดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตาม
 ทางนั้นอยู่ ได้พบซากนกครอันเป็นราชธานีโบราณซึ่งมนุษย์
 ทั้งหลายในกาลก่อนเคยอยู่อาศัยมา เป็นที่สมบูรณ์ด้วย
 สวน ป่าไม้ สระโบกขรณี ซากกำแพงล้อม ล้วนนำร่ำรวย
 ขอพระองค์โปรดทรงปรับปรุงที่นั้นให้เป็นพระนครเถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พระราชาหรือมหามายา
 ของพระราชา จึงปรับปรุงสถานที่นั้นขึ้นเป็นนคร สมัยต่อมา
 นครนั้นได้กลายเป็นนครที่มั่งคั่งและรุ่งเรือง มีประชาชน
 เป็นอันมาก เคลื่อนกล่นด้วยมนุษย์ และเป็นนครที่ถึงแล้ว
 ซึ่งความเจริญไพบุลย์ นี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้น
 เราได้พบรอยทางซึ่งเป็นหนทางเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว ภิกษุทั้งหลาย
 ก็รอยทางซึ่งเป็นหนทางเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้วนั้นเป็นอย่างไร คือหนทาง
 อันประกอบด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐนี้นั่นเอง กล่าวคือ
 สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้แหละ รอยทางซึ่งเป็นหนทางเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว เรานั้นก็ได้ดำเนินแล้วไปตามหนทางนั้น.

เมื่อดำเนินไปตามหนทางนั้นอยู่ เราได้รู้ชัดซึ่งขราและมรณะ เหตุเกิดขึ้นแห่งขราและมรณะ ความดับแห่งขราและมรณะ และได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งขราและมรณะ.

เมื่อดำเนินไปตามหนทางนั้นอยู่ เราได้รู้ชัดซึ่งชาติ เหตุเกิดขึ้นแห่งชาติ ความดับแห่งชาติ และได้รู้ชัดข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งชาติ.

... เราได้รู้ชัดซึ่งภพ ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งอุปาทาน ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งตัณหา ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งเวทนา ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งผัสสะ ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งสฬายตนะ ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งนามรูป ...

... เราได้รู้ชัดซึ่งวิญญาณ ...

เมื่อดำเนินไปตามหนทางนั้นอยู่ เราได้รู้ชัดซึ่งสังขารทั้งหลาย เหตุเกิดขึ้นแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขาร และได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้นได้รู้ชัดซึ่งหนทางนั้นแล้ว เราจึงได้บอกแก่พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์ของเราจึงได้ตั้งมั่นและรุ่งเรือง แฉ่ไพศาล เป็นที่รู้ของชนอันมาก เป็นปึกแผ่นแน่นหนา จนกระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็ประกาศได้เป็นอย่างดี ดังนี้.

เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

๐๘

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๙๗/๕๒.

...ก็อริยญายธรรม อันอริยสาวกนั้นเห็นแจ้ง
แห่งตลอดด้วยปัญญาเป็นอย่างไร.

คหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น
อย่างนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้
สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับ
แห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ

เพราะมีอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย

เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป

เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ

เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา

เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา

เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ

เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ

เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ
ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความ
เกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชานี้
นั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร

เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ

เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป

เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา

เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา

เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน

เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ

เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ

เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ
ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์
ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

นี่แลอริยญายธรรม อันอริยสาวกนั้นเห็นแจ้งแห่งตลอด
ด้วยปัญญา.

นามรูป ปัจจัยแห่งการบัญญัติ วิญญาณชั้น

๐๙

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๒/๑๒๓.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชั้นทั้งหลายมีชื่อเรียกว่าชั้นได้ด้วยเหตุเท่าไร.

ภิกษุ รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่ารูปชั้น.

ภิกษุ เวทนายใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าเวทนาชั้น.

ภิกษุ สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าสัญญาชั้น.

ภิกษุ สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าสังขารชั้น.

ภิกษุ วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่าวิญญาณชั้น.

ภิกษุ ชั้นทั้งหลาย ย่อมมีชื่อเรียกว่าชั้น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติรูปชั้น อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติเวทนาชั้น อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติสัญญาชั้น อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติสังขารชั้น อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติวิญญาณชั้น.

ภิกษุ มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติรูปชั้น ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติเวทนาชั้น ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติสัญญาชั้น ผัสสะเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติสังขารชั้น นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการบัญญัติวิญญาณชั้น.

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับผัสสะได้ที่หน้า ๑๗๘ และ ๑๘๗ และดูรายละเอียดเพิ่มเติมของชั้นทั้ง ๕ ได้ที่หน้า ๒๕๕. -ผู้รวบรวม

วิญญาณ ตั้งอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูป ก็มีอยู่ในที่นั้น (อุปมาด้วยแสงกับฉาก)

๑๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๒/๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ อย่างเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของสัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด อาหาร ๔ อย่างนั้นมีอะไรบ้าง คือ กวฬิการาหาร (อาหารคือคำข้าว) ที่หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง อาหารที่สองคือผัสสะ อาหารที่สามคือมโนสัญญาเจตนา อาหารที่สี่คือวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอาหาร ๔ อย่าง เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของสัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์แก่เหล่าสัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มินันทิ มีตัณหา ในอาหารคือคำข้าวแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในอาหารคือคำข้าว นั้น วิญญาณตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูป (นามรูปสุส อวุกกนฺติ) ก็มีในที่นั้น การก้าวลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีในที่ใด การเกิดในภพใหม่ต่อไปก็มีในที่นั้น การเกิดในภพใหม่ต่อไป

มีในที่ใด ขาติ ขราและมรณะต่อไปก็มีในที่นั้น ขาติ ขราและมรณะต่อไปมีในที่ใด เราเรียกที่นั้นว่า เป็นที่มีความโสก มีฐลึ และมีความคับแค้น.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มินันทิ มีตัณหา ในอาหารคือผัสสะแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในอาหารคือผัสสะนั้น วิญญาณตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีในที่นั้น ... เราเรียกที่นั้นว่า เป็นที่มีความโสก มีฐลึ และมีความคับแค้น.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มินันทิ มีตัณหา ในอาหารคือมโนสัญญาเจตนาแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในอาหารคือมโนสัญญาเจตนา นั้น วิญญาณตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีในที่นั้น ... เราเรียกที่นั้นว่า เป็นที่มีความโสก มีฐลึ และมีความคับแค้น.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มินันทิ มีตัณหา ในอาหารคือวิญญาณแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในอาหารคือวิญญาณนั้น วิญญาณตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามอยู่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีในที่นั้น การก้าวลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็มีในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายมีในที่ใด การเกิดใน

ภพใหม่ต่อไปก็มีในที่นั้น การเกิดในภพใหม่ต่อไปมีในที่ใด
ชาติ ชราและมรณะต่อไปก็มีในที่นั้น ชาติ ชราและมรณะ
ต่อไปมีในที่ใด เราเรียกที่นั้นว่า เป็นที่มีความโสภ มีรูปสี และ
มีความคับแคบ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อน้ำย้อม คือ ครั่ง
ขมิ้น สีเขียว หรือสีบานเย็น ช่างย้อมหรือช่างเขียนก็สามารถ
เขียนรูปสตรีหรือรูปบุรุษ ลงที่แผ่นกระดาน หรือฝาผนัง
หรือที่ผืนผ้าซึ่งเกลี้ยงเงาได้ครบทุกส่วน แม้ฉันท

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันท ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา
ในอาหารคือคำข้าวแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ได้
ในอาหารคือคำข้านั้น วิญญาณตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ได้
ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็มีในที่นั้น ... เราเรียกที่นั้นว่า
เป็นที่มีความโสภ มีรูปสี และมีความคับแคบ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหาในอาหารคือ
ผัสสะแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ได้ ในอาหาร
คือผัสสะนั้น ...

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหาในอาหารคือ
มโนสัญญาเจตนาแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ได้
ในอาหารคือมโนสัญญาเจตนา ...

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีราคะ มีนันทิ มีตัณหา ในอาหาร
คือวิญญาณแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ได้ เจริญองกามอยู่ได้
ในอาหารคือวิญญาณนั้น ...

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือนยอดหรือศาลา
เรือนยอด มีหน้าต่างทางทิศตะวันออกอันเปิดไปทาง
ทิศเหนือ หรือทิศใต้ก็ตาม เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นมา แสงสว่าง
(รสมิ) แห่งดวงอาทิตย์ส่องเข้าไปทางหน้าต่างแล้ว จะปรากฏ
อยู่ที่ส่วนไหนแห่งเรือนนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏที่ฝาเรือน ด้านทิศตะวันตก
พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าฝาเรือนด้านทิศตะวันตกไม่มี
แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น จะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏที่พื้นดิน พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพื้นดินไม่มี แสงสว่างแห่ง
ดวงอาทิตย์นั้น จะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏในน้ำ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าน้ำไม่มี แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น
จะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น ย่อมเป็น
สิ่งที่ไม่ปรากฏแล้ว พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันทัน ถ้าไม่มีราคะ ไม่มี
 นันทิ ไม่มีตัณหา ในอาหารคือคำข้าวแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่
 ไม่ได้ เจริญองกามไม่ได้ในอาหารคือคำข้าว นั้น วิญญาณ
 ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามไม่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่ง
 นามรูปก็ไม่มีในที่นั้น การก้าวลงแห่งนามรูปไม่มีในที่ใด
 ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลายก็ไม่มีในที่นั้น ความเจริญ
 แห่งสังขารทั้งหลายไม่มีในที่ใด การเกิดในภพใหม่ต่อไปก็
 ไม่มีในที่นั้น การเกิดในภพใหม่ต่อไปไม่มีในที่ใด ขาติ ขรา
 และมรณะต่อไปก็ไม่มีในที่นั้น ขาติ ขราและมรณะต่อไปไม่มี
 ในที่ใด เราเรียกที่นั้นว่า เป็นที่ไม่มีมีความโคก ไม่มีฐล และ
 ไม่มีมีความคับแคบ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา
 ในอาหารคือผัสสะแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกาม
 ไม่ได้ในอาหารคือผัสสะนั้น วิญญาณตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกาม
 ไม่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูป ก็ไม่มีในที่นั้น ...

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา
 ในอาหารคือมโนสัจเจตนาแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้
 เจริญองกามไม่ได้ในอาหารคือมโนสัจเจตนา นั้น วิญญาณ
 ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามไม่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูป
 ก็ไม่มีในที่นั้น ...

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าไม่มีราคะ ไม่มีนันทิ ไม่มีตัณหา
 ในอาหารคือวิญญาณแล้ว วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญ
 อกกามไม่ได้ในอาหารคือวิญญาณนั้น วิญญาณตั้งอยู่ไม่ได้
 เจริญองกามไม่ได้ในที่ใด การก้าวลงแห่งนามรูปก็ไม่มีใน
 ที่นั้น การก้าวลงแห่งนามรูปไม่มีในที่ใด ความเจริญแห่ง
 สังขารทั้งหลายก็ไม่มีในที่นั้น ความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย
 ไม่มีในที่ใด การเกิดในภพใหม่ต่อไปก็ไม่มีในที่นั้น การเกิด
 ในภพใหม่ต่อไปไม่มีในที่ใด ขาติ ขราและมรณะต่อไปก็ไม่มี
 ในที่นั้น ขาติ ขราและมรณะต่อไปไม่มีในที่ใด เราเรียกที่นั้น
 ว่า เป็นที่ไม่มีมีความโคก ไม่มีฐล และไม่มีมีความคับแคบ.

รายละเอียดของนามรูป

๑๑

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๕๑/๘๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็นามรูปเป็นอย่างไร เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ นี้เรียกว่านาม มหาภูตทั้งสี่ด้วย รูปที่อาศัยมหาภูตทั้งสี่ด้วย นี้เรียกว่ารูป นามนี้ด้วย รูปนี้ด้วย ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า นามรูป.

ความเกิดขึ้นแห่งนามรูปย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งนามรูปย่อมมี เพราะความดับแห่งวิญญาณ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งนามรูป คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๑)

๑๒

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๕๑/๘๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ๓ อย่างเหล่านี้ คือ กายสังขาร (ความปรุงแต่งทางกาย) วจีสังขาร (ความปรุงแต่งทางวาจา) จิตตสังขาร (ความปรุงแต่งทางจิต) ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า สังขารทั้งหลาย.

ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอวิชชา ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่งอวิชชา อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๒)

๑๓

-บาลี ม. ม. ๑๒/๕๕๐/๕๐๗.

ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร.

อาวุโสวิสาขะ สังขารทั้งหลาย ๓ อย่างเหล่านี้ คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร.

ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็กายสังขารเป็นอย่างไร วจีสังขารเป็นอย่างไร จิตตสังขารเป็นอย่างไร.

อาวุโสวิสาขะ ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเป็นกายสังขาร วิตกและวิจารณ์วจีสังขาร สัญญาและเวทนา เป็นจิตตสังขาร

ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็เพราะเหตุอะไร ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก จึงเป็นกายสังขาร เพราะเหตุอะไรวิตกและวิจารณ์วจีสังขาร เพราะเหตุอะไรสัญญาและเวทนา จึงเป็นจิตตสังขาร.

อาวุโสวิสาขะ ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเหล่านี้เป็นธรรมมีในกาย เนื่องด้วยกาย ดังนั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออกจึงเป็นกายสังขาร บุคคลย่อมคิด ย่อมพิจารณาก่อนแล้วจึงเปล่งวาจา ดังนั้นวิตกและวิจารณ์วจีสังขาร สัญญาและเวทนา เป็นธรรมมีในจิต เนื่องด้วยจิต ดังนั้นสัญญาและเวทนาจึงเป็นจิตตสังขาร. ...

(อีกสูตรหนึ่ง -บาลี สผา. ส. ๑๘/๓๖๐/๕๖๐. ก็มีการอธิบายโดยนัยเดียวกัน แต่เป็นการสนทนากันของสาวก. -ผู้รวบรวม)

รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๓)

๑๔

-บาลี ตีก. อ. ๒๐/๑๕๓/๔๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๓ จำพวกเป็นอย่างไร.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนนั้น เขานับผัสสะที่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกสัตว์นรก.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความ

เบียดเบียนนั้น เขาอันผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว
ย่อมได้ส่วยเวทนาอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข
โดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกเทวดาสุกิณหะ.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อม
ปรุงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุงแต่งวจีสังขารที่มีความ
เบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุงแต่ง
มโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง
ครั้นเขาทำความปรุงแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะที่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้องเขา
ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความ
เบียดเบียนบ้าง เขาอันผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมี
ความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง อันเป็นสุข
และทุกข์เจือปนกัน ดังเช่น มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก
และสัตว์พวกวินิบาตบางพวก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏ
อยู่ในโลก.

รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๔)

๑๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๔/๑๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งเจตนา ๖ เหล่านี้ คือ
สัญญาเจตนาในรูป สัญญาเจตนาในเสียง สัญญาเจตนาในกลิ่น
สัญญาเจตนาในรส สัญญาเจตนาในโผฏฐัพพะ สัญญาเจตนาในธรรม
ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสังขารทั้งหลาย.

ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้น
แห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับ
แห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง
เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ สัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสังขาร
อย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่ง
ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อ
ความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่ง
สังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว
ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงใน
ธรรมวินัยนี้.

รายละเอียดของสังขาร (นัยที่ ๕)

๑๖

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๔๖/๘๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้น แห่งสังขารอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

(สามารถศึกษาเนื้อความเต็มของสูตรนี้ได้ที่หน้า ๑๐๔. -ผู้รวบรวม)

... สาธุ สาธุ อานนทฺ ตามที่สารีบุตรตอบปัญหา ในลักษณะนั้น เชื่อว่าได้ตอบโดยชอบ อานนทฺ เรากล่าวว่า สุขและทุกข์เป็นของอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น (ปฏิจสมฺบุพฺพนํ) สุขและทุกข์นั้นอาศัยปัจจัยอะไรเกิดขึ้น สุขและทุกข์อาศัย ปัจจัยคือผัสสะเกิดขึ้น บุคคลผู้กล่าวดังนี้ จึงจะเชื่อว่าเป็น อันกล่าวตามที่เรากล่าวแล้ว ไม่กล่าวตูเรตด้วยคำไม่จริง เป็นผู้ พยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และสทธรรมมิกบางคนที่ กล่าวตาม ก็จะไม่พลอยกลายเป็นผู้ควรถูกติไปด้วย อานนทฺ ในบรรดาสมณพราหมณ์ ที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ทั้ง ๔ พวกนั้น สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใด ที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าตนเองทำ สุขและทุกข์นั้นก็ย่อมเกิดขึ้น เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่อง กรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าผู้อื่นทำให้ สุขและทุกข์ นั้นก็ย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย สมณพราหมณ์ ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่า ตนเองทำด้วย ผู้อื่นทำให้ด้วย สุขและทุกข์นั้นก็ย่อมเกิดขึ้น

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าไม่ใช่ตนเองทำด้วย ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้ด้วย สุขและทุกข์นั้นก็ย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย.

อานนท์ ในบรรดาสมณพราหมณ์ ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมทั้ง ๔ พวกนั้น สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าตนเองทำ สมณพราหมณ์พวกนั้น ถ้าเว้นจากผัสสะเสียแล้ว จะรู้สึกถึงสุขและทุกข์นั้น ย่อมไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าผู้อื่นทำให้ ถ้าเว้นจากผัสสะเสียแล้ว จะรู้สึกถึงสุขและทุกข์นั้น ย่อมไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าตนเองทำด้วย ผู้อื่นทำให้ด้วย ถ้าเว้นจากผัสสะเสียแล้ว จะรู้สึกถึงสุขและทุกข์นั้น ย่อมไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ สมณพราหมณ์ที่กล่าวสอนเรื่องกรรมพวกใดที่บัญญัติสุขและทุกข์ว่าไม่ใช่ตนเองทำด้วย ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้ด้วย ถ้าเว้นจากผัสสะเสียแล้ว จะรู้สึกถึงสุขและทุกข์นั้น ย่อมไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

อานนท์ เมื่อกายมีอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายใน ย่อมบังเกิดขึ้น เพราะความจงใจทางกาย (กายสมุเจตนา) เป็นเหตุ อานนท์ เมื่อวาจา มีอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายใน ย่อมบังเกิดขึ้น เพราะความจงใจทางวาจา (วจีสมุเจตนา) เป็นเหตุ อานนท์ เมื่อมโนมีอยู่ สุขและทุกข์อันเป็นภายใน ย่อมบังเกิดขึ้น เพราะความจงใจทางมโน (มโนสมุเจตนา) เป็นเหตุ.

อานนท์ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัยนั้นแหละ บุคคลย่อมปรุงแต่งกายสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยผู้อื่นบ้าง ย่อมปรุงแต่งกายสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยรู้สึกตัวบ้าง ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกตัวบ้าง.

อานนท์ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัยนั้นแหละ บุคคลย่อมปรุงแต่งวจีสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง ย่อมปรุงแต่งวจีสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยผู้อื่นบ้าง

ย่อมปรุ้งแต่งวีสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยรู้สึกตัวบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งวีสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกตัวบ้าง.

อานนท เพราะมีวิชาเป็นปัจจัยนั้นแหละ บุคคลย่อมปรุ้งแต่งมโนสังขาร ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นด้วยตนเองบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งมโนสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยผู้อื่นบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งมโนสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยรู้สึกตัวบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งมโนสังขารซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกตัวบ้าง.

อานนท อวิชาแทรกอยู่แล้วในธรรมเหล่านี้.

อานนท เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชานั้นนั่นเทียว กายซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี วาจาซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี มโนซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี เขต (ผืนนาสำหรับงอก) ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี

วัตถุ (พืชเพื่อการงอก) ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี อายตนะ (การสัมผัสเพื่อให้เกิดการงอก) ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี หรืออภิกรณ์ (เครื่องกระทำให้เกิดการงอก) ซึ่งเป็นปัจจัยให้สุขและทุกข์อันเป็นภายในเกิดขึ้นจึงไม่มี.

อีกสูตรหนึ่ง - บาลี จตฺตก. อ. ๒๑/๒๑๓/๑๗๑. ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย โดยมีข้อความช่วงท้าย ต่างออกไปดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความได้อัตภาพ ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของตนเป็นไป ไม่ใช่สัจเจตนาของผู้อื่นเป็นไปก็มี ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของผู้อื่นเป็นไป ไม่ใช่สัจเจตนาของตนเป็นไปก็มี ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของตนด้วย สัจเจตนาของผู้อื่นด้วยเป็นไปก็มี ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของตนก็ไม่ใช่สัจเจตนาของผู้อื่นก็ไม่ใช่เป็นไปก็มี ภิกษุทั้งหลาย ความได้อัตภาพ ๔ ประการนี้แล.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อนี้ ข้าพระองค์ทราบชัดเนื้อความโดยพิสดารอย่างนี้ว่า บรรดาความได้อัตภาพ ๔ ประการนั้น ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของตนเป็นไป ไม่ใช่สัจเจตนาของผู้อื่นเป็นไปนี้ คือ การจุติจากกายนั้นของสัตว์เหล่านั้นย่อมมี เพราะสัจเจตนาของตนเป็นเหตุ ความได้อัตภาพที่สัจเจตนาของผู้อื่นเป็นไป

ไม่ใช่สัญญาเจตนาของตนเป็นไปนี้ คือ การจุติจากภavnันของสัตว์เหล่านั้นย่อมมี เพราะสัญญาเจตนาของผู้อื่นเป็นเหตุ ความได้อัตภาพที่สัญญาเจตนาของตนด้วย สัญญาเจตนาของผู้อื่นด้วยเป็นไปนี้ คือ การจุติจากภavnันของสัตว์เหล่านั้นย่อมมี เพราะสัญญาเจตนาของตนและสัญญาเจตนาของผู้อื่นเป็นเหตุ ความได้อัตภาพที่สัญญาเจตนาของตนเป็นไปก็ไม่ใช่ สัญญาเจตนาของผู้อื่นเป็นไปก็ไม่ใช่ จะพึงเห็นเทวดาทั้งหลายด้วยอัตภาพนั้นเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

สารีบุตร พึงเห็นเทวดาทั้งหลายผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะด้วยอัตภาพนั้น. ...

วิญญาณฐิติ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาณ)

๑๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๗/๑๐๖.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ใช้เป็นพีชมี ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่างอะไรบ้าง คือ พืชจากเหง้าหรือราก (มูลพีช) พืชจากต้น (ขลุพีช) พืชจากตาหรือผล (ผลพีช) พืชจากยอด (อคคพีช) พืชจากเมล็ด (พีชพีช).

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าสิ่งที่ใช้เป็นพีช ๕ อย่างเหล่านี้ที่ไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่าเปื่อย ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่ และอันบุคคลเก็บไว้ด้วยดี แต่ดินและน้ำไม่มี ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ใช้เป็นพีช ๕ อย่างเหล่านั้นจะพึงเจริญงอกงามไพบุลย์ได้ไหม.

ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าสิ่งที่ใช้เป็นพีช ๕ อย่างเหล่านี้ที่ไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่าเปื่อย ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่ และอันบุคคลเก็บไว้ด้วยดี ทั้งดินและน้ำก็มีด้วย ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่ใช้เป็นพีช ๕ อย่างเหล่านั้นจะพึงเจริญงอกงามไพบุลย์ได้ไหม.

ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณฐิติ ๔ อย่าง (รูป เวทนา สัญญา สังขาร) พึงเห็นว่าเหมือนกับดิน.

ภิกษุทั้งหลาย นันทิราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจแห่งความเพลิน) พึงเห็นว่าเหมือนกับน้ำ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย พึงเห็นว่าเหมือนกับพืชสดทั้ง ๕ นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปข้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปข้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปข้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสังขาร ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปข้องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติซึ่งการมา การไป การจุติ (การตาย) การอุปบัติ (การเกิด) ความเจริญ ความงอกงาม และความไพบูลย์ของวิญญาณ โดยเว้นจากรูป เว้นจากเวทนา เว้นจากสัญญา และเว้นจากสังขาร ดังนั้นนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าวราคะในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นสิ่งที่ภิกษุละได้แล้ว (ราโค ปหีนो) เพราะละราคะนั้นได้ อารมณ์สำหรับวิญญาณก็ขาดลง ที่ตั้งของวิญญาณก็ไม่มี วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม หลุดพ้นไป เพราะไม่ถูกปรุงแต่ง เพราะหลุดพ้นไป ก็ตั้งมั่น (จิต) เพราะตั้งมั่น ก็ยินดีในตนเอง (สนฺตุสฺสิต) เพราะยินดีในตนเอง ก็ไม่หวั่นไหว (น ปฺริตฺสฺสฺสฺติ) เมื่อไม่หวั่นไหว ก็ปรินิพพานเฉพาะตนนั้นเทียว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้เสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ ไม่ได้มีอีก.

อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๑)

๑๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๘๐/๑๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลย่อมคิด (เจตติ) ถึงสิ่งใดอยู่ ย่อมดำริ (อนุสสติ) ถึงสิ่งใดอยู่ และย่อมมีจิตฝังลงไป (อนุสสติ) ในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณ ย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว เครื่องนำไปสู่ภพใหม่ (นตฺ) ย่อมมี เมื่อเครื่องนำไปสู่ภพใหม่มี การมาการไป (อาคตคตฺ) ย่อมมี เมื่อการมาการไปมี การเคลื่อน และการบังเกิดย่อมมี เมื่อการเคลื่อนและการบังเกิดมีชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วนต่อไป ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใด ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใด แต่เขายังมีจิตฝังลงไป ในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว เครื่องนำไปสู่ภพใหม่ย่อมมี

เมื่อเครื่องนำไปสู่ภพใหม่มี การมาการไปย่อมมี เมื่อการมาการไปมี การเคลื่อนและการบังเกิดย่อมมี เมื่อการเคลื่อน และการบังเกิดมี ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วนต่อไป ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าว่าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใดด้วย ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใดด้วย และย่อมไม่มีจิตฝังลงไป ในสิ่งใดด้วย ในกาลใด ในกาลนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณได้เลย เมื่ออารมณ์ไม่มี ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมไม่มี เมื่อวิญญาณนั้นไม่ตั้งขึ้นเฉพาะ ไม่เจริญงอกงามแล้ว เครื่องนำไปสู่ภพใหม่ย่อมไม่มี เมื่อเครื่องนำไปสู่ภพใหม่ไม่มี การมาการไปย่อมไม่มี เมื่อการมาการไปไม่มี การเคลื่อนและการบังเกิดย่อมไม่มี เมื่อการเคลื่อนและการบังเกิดไม่มี ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายต่อไปจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล.

อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๒)

๑๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๗๗/๑๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลย่อมคิดถึงสิ่งใดอยู่ ย่อมดำริถึงสิ่งใดอยู่ และย่อมมีจิตฝังลงไป ในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว การก้าวลงแห่งนามรูป (นามรูปสุส อวุกกนติ) ย่อมมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามरणะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใด ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใด แต่เขายังมีจิตฝังลงไป ในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่

ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว การก้าวลงแห่งนามรูปย่อมมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าว่าบุคคลย่อมไม่คิดถึงสิ่งใดด้วย ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใดด้วย และย่อมไม่มีจิตฝังลงไป ในสิ่งใดด้วย ในกาลใด ในกาลนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณได้เลย เมื่ออารมณ์ไม่มี ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมไม่มี เมื่อวิญญาณนั้นไม่ตั้งขึ้นเฉพาะ ไม่เจริญงอกงามแล้ว การก้าวลงแห่งนามรูปย่อมไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามरणะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล.

อารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ (นัยที่ ๓)

๒๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๗๘/๑๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลยอมคิดถึงสิ่งใดอยู่ ย่อมดำริถึงสิ่งใดอยู่ และยอมมีจิตฝังลงไปในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว การเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไป (ปุณพฏากนิพพุตติ) ย่อมมี เมื่อการเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปมีอยู่ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วนต่อไป ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าบุคคลยอมไม่คิดถึงสิ่งใด ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใด แต่เขายังมีจิตฝังลงไปในสิ่งใดอยู่ สิ่งนั้นย่อมเป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์มีอยู่ ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมมี เมื่อวิญญาณนั้นตั้งขึ้นเฉพาะ เจริญงอกงามแล้ว การเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปย่อมมี เมื่อการเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปมีอยู่ ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วนต่อไป ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าบุคคลยอมไม่คิดถึงสิ่งใดด้วย ย่อมไม่ดำริถึงสิ่งใดด้วย และยอมไม่มีจิตฝังลงไปในสิ่งใดด้วย ในกาลใด ในกาลนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นอารมณ์เพื่อการตั้งอยู่แห่งวิญญาณ เมื่ออารมณ์ไม่มี ความตั้งขึ้นเฉพาะแห่งวิญญาณย่อมไม่มี เมื่อวิญญาณนั้นไม่ตั้งขึ้นเฉพาะ ไม่เจริญงอกงามแล้ว การเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปย่อมไม่มี เมื่อการเกิดขึ้นแห่งภพใหม่ต่อไปไม่มี ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสุปายาสะทั้งหลายต่อไป จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ดังนี้แล.

การตั้งอยู่ของวิญญาณ คือ การบังเกิดในภพใหม่

๒๑

-บาลี ตัก. ย. ๒๐/๒๘๗/๕๑๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ‘ภพ-ภพ’ ดังนี้ ภพ
ย่อมมีได้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้ากรรมมีกามธาตุ^๑ เป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
กามภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา (กมฺม
เขตต์) วิญญาณเป็นพืช (วิญญาณํ พืชํ) ตัณหาเป็นยางของพืช
(ตณฺหา ลินเโ) วิญญาณของสัตว์ทั้งหลาย ที่มีวิชาเป็น
เครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นทรม
การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้
(อวิชฺขานีวรณํ สตฺตานํ ตณฺหาสณฺโณชนํ ทินาย ธาตุยา วิญญานํ
ปติฏฺฐิตํ เอวํ อายตฺติ ปุนพฺภวาทินิพฺพตฺติ โหติ).

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุ^๒ เป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
รูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

๑. กามธาตุ = ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม. -ผู้รวบรวม

๒. รูปธาตุ = สิ่งที่เป็นรูปในส่วนละเอียด. -ผู้รวบรวม

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของ
สัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก
ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง (มชฺฌิมา ย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้น
ในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุ^๑ เป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
อรูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของ
สัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก
ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต (ปณีตย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้น
ในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ภพ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

๑. อรูปธาตุ = สิ่งที่ไม่ใช้รูป เป็นนามธรรม เช่น เวทนา สัญญา สังขาร (ผู้ได้สมาธิระดับ
อากาสาณัญญาตนะขึ้นไป). -ผู้รวบรวม

การตั้งอยู่ของความเจตนา หรือความปรารถนา คือ การบังเกิดในภพใหม่

๒๒

-บาลี ดิ. อ. ๒๐/๒๘๘/๕๑๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนี้ภพ ย่อมมิได้
ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้ากรรมมีกามธาตุเป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
กามภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา (กมฺม
เขตต์) วิญญาณเป็นพืช (วิญญาณํ พืชํ) ตัณหาเป็นยางของพืช
(ตณฺหา สีนโ) ความเจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์
ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูก
ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นหยาบ การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป
ย่อมมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ (อวิชชานีรณํ สุตตํ ตณฺหา-
สญฺโฆชนํ หีนาย ธาตุยา เจตนา ปตฺถิจิตา ปตฺถนา ปตฺถิจิตา เอว อายตฺติ
ปุนพฺภาวนิพฺพตฺติ โหติ).

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุเป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
รูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาที่ดี
ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง
(มฺหุณฺนิย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมิได้
ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ถ้ากรรมมีอรูปธาตุเป็นวิบาก จักไม่ได้มีแล้ว
อรูปภพจะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา
วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาที่ดี
ความปรารถนาที่ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกัน
มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต
(ปณีตย ธาตุยา) การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมิได้
ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์ ภพ ย่อมมิได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภพ ๓

๒๓

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๕๒/๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภพ^๑ เป็นอย่างไรเล่า.

ภิกษุทั้งหลาย ภพทั้งหลาย ๓ อย่าง เหล่านี้คือ

กามภพ รูปภพ อรูปภพ.^๒

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ภพ.

ความเกิดขึ้นแห่งภพย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอุปาทาน ความดับแห่งภพย่อมมี เพราะความดับแห่งอุปาทาน

อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งภพ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

๑. ภพ = สถานที่อันวิญญาณใช้ตั้งอาศัยเพื่อเกิดขึ้น หรือเจริญงอกงามต่อไป. (ดูเพิ่มเติม ที่ตั้งอาศัยของวิญญาณหน้า ๔๙ ตรัสภพเปรียบกับดิน วิญญาณเปรียบกับส่วนของพืช เช่น เมล็ด ที่สามารถเจริญงอกงามต่อไปได้) -ผู้รวบรวม

๒. กามภพ = สถานที่เกิดอันอาศัย ดิน น้ำ ไฟ ลม รูปภพ = สถานที่เกิดอันอาศัยสิ่งที่เป็นรูปในส่วนละเอียด อรูปภพ = สถานที่เกิดอันอาศัยสิ่งที่ไม่ใช่รูป. -ผู้รวบรวม

เครื่องนำไปสู่ภพ

๒๔

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๓/๓๖๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า เครื่องนำไปสู่ภพ เครื่องนำไปสู่ภพ ดังนี้ ก็เครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร และความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ราคะ ฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) อุปายะ (ความเข้าถึง) และอุปาทาน (ความถือมั่น) อันเป็นเครื่องตั้งทับเครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิตในรูป (เจตโส อธิฏฐานาภินิเวसानุสยา) สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่าเครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมิได้ เพราะความดับไม่เหลือของฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ และอุปาทานเหล่านั้นนั่นเอง.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ และอุปาทาน อันเป็นเครื่องตั้งทับ เครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิตในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาณ สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่าเครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมิได้ เพราะความดับไม่เหลือของฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ และอุปาทานเหล่านั้นนั่นเอง.

เหตุที่เรียกว่า “สัตว์”

๒๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกกันว่า สัตว์ สัตว์ ดังนี้ อันว่าสัตว์ มีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) ไฉๆ มีอยู่ในรูป เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในรูปนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ (ผู้ข้องติดในขันธทั้ง ๕) ดังนี้.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา ไฉๆ มีอยู่ในเวทนา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในเวทนานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา ไฉๆ มีอยู่ในสัญญา เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสัญญานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา ไฉๆ มีอยู่ในสังขารทั้งหลาย เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสังขารทั้งหลายนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้.

ราคะ ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา ไฉๆ มีอยู่ในวิญญาณ เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในวิญญาณนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าสัตว์ ดังนี้แล.

ราคะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อยๆ หรือกุมารีน้อยๆ เล่นเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินอยู่ ตราบใดเขายังมีราคะ มีฉันทะ มีความรัก มีความกระหาย มีความเร่าร้อน และมีตัณหา ในเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ตราบนั้น พวกเด็กน้อยๆ นั้น ย่อมอาลัยเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ย่อมอยากเล่น ย่อมอยากมีเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ย่อมยึดถือเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้นว่าเป็นของเรา ดังนี้.

ราคะ แต่เมื่อใดแล พวกกุมารน้อยๆ หรือกุมารีน้อยๆ เหล่านั้น ปราศจากราคะแล้ว ปราศจากฉันทะแล้ว ปราศจากความรักแล้ว ปราศจากความกระหายแล้ว ปราศจากความเร่าร้อนแล้ว ปราศจากตัณหาแล้ว ในเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ในกาลนั้น พวกเขาย่อมทำเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้นให้กระจัดกระจาย เรี่ยราย เคลื่อนกล่นไป กระทำให้จบการเล่นเสียด้วยมือและเท้าทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด.

ผลที่ไม่น่าปรารถนา หรือน่าปรารถนา | ๒๖

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๔๒/๑๘๙.

ราธะ อุปไมยก็ฉันทัน คือ แม่พวกเธอทั้งหลาย จงเรียรายกระจายออกซึ่งรูป จงจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเป็นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออกซึ่งเวทนา จงจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเป็นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออกซึ่งสัญญา จงจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเป็นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออกซึ่งสังขารทั้งหลาย จงจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเป็นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด จงเรียรายกระจายออกซึ่งวิญญาณ จงจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเป็นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเกิด.

ราธะ เพราะว่า ความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น คือ นิพพาน ดังนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม ทิฐิ วิจกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ มโนกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ความเจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ (ปณิ) สังขาร ของบุคคลผู้มีมิจฉาทิฐิ ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่ารักใคร่ ไม่น่าชอบใจ ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เป็นไปเพื่อความทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าทิฐิเลวทราม ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมล็ดสะเดาก็ดี เมล็ดบวบขมก็ดี เมล็ดน้ำเต้าขมก็ดี อันบุคคลเพาะไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสของดิน รสของน้ำ ที่มันดูดซึมไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เพื่อความเผ็ดร้อน เพื่อความไม่น่ายินดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าพันธุ์พืชเหล่านั้นเลว.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทันก็ฉันทันเหมือนกัน กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ วิจกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ มโนกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฐิ ความเจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ สังขาร ของบุคคลผู้มีมิจฉาทิฐิ ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่า

ปรารถนา ไม่น่ารักใคร ไม่น่าชอบใจ ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล
เป็นไปเพื่อความทุกข์ ซ่อนนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า
ทิลุฬลิตฺตม.

ภิกษุทั้งหลาย กายกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตาม
ทิลุฬลิตฺตม วิจิตรกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิลุฬลิตฺตม มโนกรรม
ที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิลุฬลิตฺตม ความเจตนา ความปรารถนา
ความตั้งใจ สังขาร ของบุคคลผู้มีสัมมาทิลุฬลิตฺตม ธรรมทั้งหมดนั้น
ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่น่าปรารถนา น่ารักใคร น่าชอบใจ เป็นไป
เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ซ่อนนั้นเพราะเหตุอะไร
เพราะเหตุว่าทิลุฬลิตฺตม ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพันธุ์
อ้อยก็ดี พันธุ์ข้าวสาลีก็ดี พันธุ์ผลจันทน์ก็ดี อันบุคคลเพาะ
ไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสของดิน รสของน้ำ ที่มันดูดีชุ่มไว้ทั้งหมด
ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของหวาน เพื่อความน่ายินดี เพื่อ
ความน่าชื่นใจ ซ่อนนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าพันธุ์พืช
เหล่านั้นดี.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทกัณฺโถนั้นเหมือนกัน กายกรรม
ที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิลุฬลิตฺตม วิจิตรกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์
ตามทิลุฬลิตฺตม มโนกรรมที่สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิลุฬลิตฺตม ความเจตนา
ความปรารถนา ความตั้งใจ สังขาร ของบุคคลผู้มีสัมมาทิลุฬลิตฺตม
ธรรมทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่น่าปรารถนา น่ารักใคร
น่าชอบใจ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ซ่อนนั้น
เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าทิลุฬลิตฺตม.

“จิต”

จิต เปลี่ยนแปลงได้เร็ว

๒๗

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๑๑/๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้
อย่างหนึ่ง ที่เปลี่ยนแปลงได้เร็ว เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย
จิตเปลี่ยนแปลงได้เร็ว (ลหุปรินตต)^๑ เท่าใดนั้น แม้จะอุปมา
ก็กระทำได้ไม่ใช่ง่าย.

๑. ลหุปรินตต บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น กลับกลอกเร็ว. -ผู้รวบรวม

จิต เป็นธรรมชาติกลับกลอก

๒๘

-บาลี มหา. วิ. ๔/๒๙๔/๒๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุในศาสนานี้จำพรรษาแล้ว
มีสตรีนิมนต์ว่า ขอท่านจงมาเถิดเจ้าข้า ดิฉันจะถวายเงิน
ทอง นา สวน พ่อโค แม่โค ทาสชาย ทาสหญิง แก่ท่าน
จะยกลูกสาวให้เป็นภรรยาของท่าน ดิฉันจะยอมเป็นภรรยา
ของท่าน หรือว่าจะนำหญิงอื่นมาให้เป็นภรรยาของท่าน
ในเรื่องนั้น ถ้าภิกษุคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
จิตเป็นธรรมชาติกลับกลอกเร็วนัก (ลหุปรินตต) สักหน่อย
จะเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ของเราก็ตได้ พึงหลีกไปเสีย
ไม่ต้องอาบัติ แต่ขาดพรรษา.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุในศาสนานี้จำพรรษาแล้ว
มีหญิงแพศยานิมนต์ ... มีหญิงสาวเทื้อ (สาวแก่) นิมนต์ ...
มีบัณฑิตนิมนต์ ... มีพวกราชานิมนต์ ... มีพระราชา
ทั้งหลายนิมนต์ ... มีพวกราชานิมนต์ ... มีพวกราช
นิมนต์ว่า ขอท่านมาเถิด ขอรับ พวกข้าพเจ้าจะถวายเงิน ทอง
นา สวน พ่อโค แม่โค ทาสชาย ทาสหญิง แก่ท่าน จะยกลูกสาว
ให้เป็นภรรยาของท่าน หรือจะนำหญิงอื่นมาให้เป็นภรรยา
ของท่าน ในเรื่องนั้น ถ้าภิกษุคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาค

ตรัสว่า จิตเป็นธรรมชาติกลับลอกเรื้อนนัก สักหน่อยจะเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ของเราก็ได้ พึงหลีกไปเสีย ไม่ต้องอาบัติ แต่ขาดพรษา.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุในศาสนาเจ้าพรษาแล้ว พบทรัพย์ไม่มีเจ้าของ ในเรื่องนั้น ถ้าภิกษุคิดอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จิตเป็นธรรมชาติกลับลอกเรื้อนนัก สักหน่อยจะเป็นอันตรายแก่พรหมจรรย์ของเราได้ พึงหลีกไปเสีย ไม่ต้องอาบัติ แต่ขาดพรษา.

จิต อบรมได้

๒๙

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๕/๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมไม่ควรแก่การงานเหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมไม่ควรแก่การงาน.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว ย่อมควรแก่การงานเหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว ย่อมควรแก่การงาน.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช้ประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช้ประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ไม่ปรากฏแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช้ประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ไม่ปรากฏแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช้ประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว ปรากฏแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว ปรากฏแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ไม่กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช่ประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ไม่กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ใช่ประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ไม่กระทำให้มากแล้ว ย่อมนำทุกข์มาให้เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ไม่อบรมแล้ว ไม่กระทำให้มากแล้ว ย่อมนำทุกข์มาให้.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมนำสุขมาให้เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมนำสุขมาให้.

ภิกษุทั้งหลาย ต้นจันทน์ บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่า รุกชาติทุกชนิด เพราะเป็นของอ่อนและควรแก่การงาน ฉันท ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมชาติอ่อนและควรแก่การงานเหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมชาติอ่อนและควรแก่การงาน ฉันทนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย เรื่อย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ฝึกแล้ว ค้มครองแล้ว รักษาแล้ว สังวรแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ภิกษุทั้งหลาย จิตที่ฝึกแล้ว ค้มครองแล้ว รักษาแล้ว สังวรแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเตี้ยขาวสาลีหรือเตี้ยขาวเหนียวที่บุคคลตั้งไว้ผิด มือหรือเท้าเหยียบแล้ว จะทำลายมือหรือเท้า หรือว่าจะทำให้ห้อเลือด ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าเตี้ยอันบุคคลตั้งไว้ผิด ภิกษุทั้งหลาย ฉันทกัฉันทัน ภิกษุนั้นจะทำลายอวิชชา จะยังวิชชาให้เกิด จะทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยจิตที่ตั้งไว้ผิด ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าจิตตั้งไว้ผิด.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเตี้ยขาวสาลีหรือเตี้ยขาวเหนียวที่บุคคลตั้งไว้ถูก มือหรือเท้าเหยียบแล้ว จะทำลายมือหรือเท้า หรือว่าจะทำให้ห้อเลือด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าเตี้ยอันบุคคลตั้งไว้ถูก ภิกษุทั้งหลาย ฉันทกัฉันทัน ภิกษุนั้นจะทำลายอวิชชา จะยังวิชชาให้เกิด จะทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยจิตที่ตั้งไว้ถูก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าจิตตั้งไว้ถูก.

จิตผ่องใส

๓๑

-บาลี ตัก. อ. ๒๐/๑๐/๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดรู้ใจด้วยใจอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ชัดบุคคลบางคนในโลกนี้ ผู้มีจิตอันโทษประทุษร้าย (ปทุณฺณจิตฺต) ว่า ถ้าบุคคลนี้ทำกาละในตอนนี พึงตั้งอยู่ในนรกเหมือนถูกนำตัวมาฝังไว้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่าจิตของเขาถูกโทษประทุษร้ายแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่จิตถูกประทุษร้าย สัตว์บางพวกในโลกนี้ ภายหลังจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดรู้ใจด้วยใจอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ชัดบุคคลบางคนในโลกนี้ ผู้มีจิตผ่องใส (ปสนฺนจิตฺต) ว่า ถ้าบุคคลนี้ทำกาละในตอนนี พึงตั้งอยู่ในสวรรค์เหมือนถูกนำตัวไปเก็บไว้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่าจิตของเขาผ่องใส ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่จิตผ่องใส สัตว์บางพวกในโลกนี้ ภายหลังจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนห้วงน้ำที่ขุนมัวเป็นตม บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนฝั่ง ไม่อาจเห็นหอยต่าง ๆ บ้าง ไม่อาจ

จิตประภัสสร

๓๒

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๑๑/๕๒.

เห็นก่อนกรวดและก่อนหินบ้าง ไม่อาจเห็นฝูงปลา ซึ่งว่ายไปมา หรือหยุดอยู่บ้าง ในห้วงน้ำนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าน้ำนั้นขุ่น ภิกษุทั้งหลาย จันใดก็จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนั้นจะรู้ประโยชน์ตน หรือจะรู้ประโยชน์ผู้อื่น หรือจะรู้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจะกระทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือ อุดริมนุสสรรม อันเป็นความรู้ความเห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ ได้ด้วยจิตที่ขุ่นมัว (อาวิเลน จิตฺเตน) ดังนั้นนั้น นั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าจิตขุ่นมัว.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนห้วงน้ำใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนฝั่ง สามารถเห็นหอยต่างๆ บ้าง สามารถเห็นก่อนกรวดและก่อนหินบ้าง สามารถเห็นฝูงปลา ซึ่งว่ายไปมา หรือหยุดอยู่บ้าง ในห้วงน้ำนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าน้ำไม่ขุ่น ภิกษุทั้งหลาย จันใดก็จันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนั้นจะรู้ประโยชน์ตน หรือจะรู้ประโยชน์ผู้อื่น หรือจะรู้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจะกระทำให้แจ้งซึ่งคุณวิเศษ คือ อุดริมนุสสรรม อันเป็นความรู้ความเห็นอย่างประเสริฐอย่างสามารถ ได้ด้วยจิตที่ไม่ขุ่นมัว (อนาวิเลน จิตฺเตน) ดังนั้นนั้น นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าจิตไม่ขุ่นมัว.

ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง (ปภัสสรมิตฺ) แต่ว่าจิตนั้นแหละเศร้าหมองแล้ว ด้วยอุปกิเลสที่จรมา ปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับแล้ว ย่อมจะไม่ทราบจิตนั้นตามความเป็นจริง ดังนั้น เราจึงกล่าวว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับแล้ว ย่อมไม่มีการอบรมจิต.

ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง และจิตนั้นแหละพ้นไปแล้ว (วิปฺปมุตฺต) จากอุปกิเลสที่จรมา อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ย่อมทราบจิตนั้นตามความเป็นจริง ดังนั้น เราจึงกล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้ระดับแล้ว ย่อมมีการอบรมจิต.

จิตผ่องแผ้ว

๓๓

-บาลี สී. ที. ๙/๑๑๐/๑๓๘.

... ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว (ปริโยทาท)^๑ ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การทำงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อ อาสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้ อาสวะ นี่อาสวสมุทัย นี่อาสวนิโรธ นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ หลุดพ้นจากภวาสวะ หลุดพ้นจากอวิชชาสวะ เมื่อจิต หลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มีอีก.

มหाराช เปรียบเหมือนสระน้ำบนยอดเขาใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว บุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่บนขอบสระนั้น สามารถเห็น หอยต่างๆ บ้าง สามารถเห็นก้อนกรวดและก้อนหินบ้าง สามารถเห็นฝูงปลาซึ่งว่ายไปมา หรือหยุดอยู่บ้าง ในสระน้ำนั้น บุรุษนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า สระน้ำนี้ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว

๑. บาลีคำนี้ มีแปลสำนวนอื่นอีก เช่น ผุดผ่อง, ผุดผ่องแผ้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบ การใช้คำนี้ในบริบทที่กล่าวถึงผิวพรรณว่า ผิวพรรณผุดผ่อง (จวิณฺโณ ปริโยทาท). -ผู้รวบรวม

มีหอยต่างๆ มีก้อนกรวดและก้อนหิน มีฝูงปลาซึ่งว่ายไปมา หรือหยุดอยู่ ในสระน้ำนั้น นี่ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน ที่เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การทำงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัด ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้ อาสวะ นี่อาสวสมุทัย นี่อาสวนิโรธ นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ หลุดพ้นจาก ภวาสวะ หลุดพ้นจากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณ หยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความ อย่างนี้ไม่ได้มีอีก.

มหाराช นี่แหละสามัญผลที่เห็นประจักษ์ ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ช้อก่อน ๆ

มหाराช ก็สามัญผลที่เห็นประจักษ์ช้ออื่น ทั้งดียิ่งกว่า ทั้งประณีตกว่าสามัญผลที่เห็นประจักษ์ช้อนี้ ย่อมไม่มี.

(ผู้อ่านสามารถศึกษาเนื้อความเต็มของพระสูตรนี้ได้จาก สามัญญผลสูตร - บาลี สී. ที. ๙/๖๑/๙๑. -ผู้รวบรวม).

ผลของการไม่รักษา หรือรักษาจิต

๓๔

– บาลี ศิก.อ. ๒๐/๓๓๕/๕๔๗.

คหบดี เมื่อจิตไม่ได้รับการรักษา (จิตเต อรชิตเต) กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่าไม่ได้รับการรักษา เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมไม่ได้รับการรักษา กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพเปื่อยและ เมื่อ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เปื่อยและ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพบูดเน่า เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมบูดเน่า ก็มีการตายที่ไม่งดงาม มีการทำกาละที่ไม่งดงาม.

เปรียบเทียบ เมื่อเรือนมุงไว้มันดี ยอดหลังคาที่เป็นอันไม่ได้รับการรักษา กลอนหลังคาก็เป็นอันไม่ได้รับการรักษา ฝาเรือนก็เป็นอันไม่ได้รับการรักษา ออกไก็เปื่อยขึ้น กลอนหลังคาก็เปื่อยขึ้น ฝาเรือนก็เปื่อยขึ้น ออกไก็ผุเปื่อย กลอนหลังคาก็ผุเปื่อย ฝาเรือนก็ผุเปื่อย คหบดี ฉันทก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อจิตไม่ได้รับการรักษา กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันไม่ได้รับการรักษา ... ก็มีการตายที่ไม่งดงาม มีการทำกาละที่ไม่งดงาม.

คหบดี เมื่อจิตได้รับการรักษา (จิตเต รกขิตเต) กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่าได้รับการรักษา เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมได้รับการรักษา กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพไม่เปื่อยและ เมื่อ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ไม่เปื่อยและ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพไม่บูดเน่า เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมไม่บูดเน่า ก็มีการตายที่งดงาม มีการทำกาละที่งดงาม.

เปรียบเทียบ เมื่อเรือนมุงไว้อย่างดี ยอดหลังคาก็เป็นอันได้รับการรักษา กลอนหลังคาก็เป็นอันได้รับการรักษา ฝาเรือนก็เป็นอันได้รับการรักษา ออกไก็ไม่เปื่อยขึ้น กลอนหลังคาก็ไม่เปื่อยขึ้น ฝาเรือนก็ไม่เปื่อยขึ้น ออกไก็ไม่ผุเปื่อย กลอนหลังคาก็ไม่ผุเปื่อย ฝาเรือนก็ไม่ผุเปื่อย คหบดี ฉันทก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อจิตได้รับการรักษา กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันได้รับการรักษา ... ก็มีการตายที่งดงาม มีการทำกาละที่งดงาม.

ผลเมื่อจิตถึงความพินาศ

๓๕

–บาลี ติก.อ. ๒๐/๓๓๗/๕๕๐.

คหบดี เมื่อจิตถึงความพินาศ (จิตเต พยาปนเน)^๑
กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่าถึงความพินาศ
เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมถึงความพินาศ กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพเปื่อยและ เมื่อกายกรรม
วจีกรรม มโนกรรมเปื่อยและ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม
ก็มีสภาพบูดเน่า เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมบูดเน่า
ก็มีการตายที่ไม่งดงาม มีการทำกาละที่ไม่งดงาม.

เปรียบเทียบ เมื่อเรือนมุงไว้ไม่ดี ยอดหลังคา
ก็เป็นอันถึงความพินาศ กลอนหลังคาก็เป็นอันถึงความ
พินาศ ฝาเรือนก็เป็นอันถึงความพินาศ ออกไก่อก็เปื่อยขึ้น
กลอนหลังคาก็เปื่อยขึ้น ฝาเรือนก็เปื่อยขึ้น ออกไก่อก็ผุเปื่อย
กลอนหลังคาก็ผุเปื่อย ฝาเรือนก็ผุเปื่อย คหบดี จันได
ก็จันไดเหมือนกัน เมื่อจิตถึงความพินาศ กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันถึงความพินาศ ... ก็มีการตาย
ที่ไม่งดงาม มีการทำกาละที่ไม่งดงาม.

๑. จิตเต พยาปนเน บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น จิตถึงความผิตปกติ,
จิตวิบัติ เป็นต้น. –ผู้รวบรวม

คหบดี เมื่อจิตไม่ถึงความพินาศ (จิตเต อพยาปนเน)^๑
กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันว่าไม่ถึงความพินาศ
เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมไม่ถึงความพินาศ
กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพไม่เปื่อยและ
เมื่อกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมไม่เปื่อยและ กายกรรม
วจีกรรม มโนกรรม ก็มีสภาพไม่บูดเน่า เมื่อกายกรรม
วจีกรรม มโนกรรมไม่บูดเน่า ก็มีการตายที่งดงาม มีการทำ
กาละที่งดงาม.

เปรียบเทียบ เมื่อเรือนมุงไว้อย่างดี ยอดหลังคา
ก็เป็นอันไม่ถึงความพินาศ กลอนหลังคาก็เป็นอันไม่ถึง
ความพินาศ ฝาเรือนก็เป็นอันไม่ถึงความพินาศ ออกไก่อ
ก็ไม่เปื่อยขึ้น กลอนหลังคาก็ไม่เปื่อยขึ้น ฝาเรือนก็ไม่เปื่อยขึ้น
ออกไก่อก็ไม่ผุเปื่อย กลอนหลังคาก็ไม่ผุเปื่อย ฝาเรือนก็ไม่ผุเปื่อย
คหบดี จันไดก็จันไดเหมือนกัน เมื่อจิตไม่ถึงความพินาศ
กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็เป็นอันไม่ถึงความพินาศ
... ก็มีการตายที่งดงาม มีการทำกาละที่งดงาม.

๑. จิตเต อพยาปนเน บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น จิตไม่ถึงความผิตปกติ,
จิตไม่วิบัติ เป็นต้น. –ผู้รวบรวม

จิตตมโน จิตตสังกัปโป

๓๖

-บาลี มหาวิ. วิ. ๑/๑๓๗/๑๘๐.

อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือ แสวงหาศีตตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือ พรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่อให้ตายด้วย คำว่า ท่านผู้เจริญ จะมีประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยชีวิตอัน แสนลำบากยากแค้นนี้ ท่านตายเสียดีกว่ามีชีวิตอยู่ดังนี้ เธอมี จิตใจอย่างนี้ มีความดำริใจอย่างนี้ พรรณนาคุณแห่ง ความตายก็ดี ชักชวนเพื่อให้ตายก็ดี โดยหลายนัย แม้ภิกษุนี้ ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

ในบทนี้ มีบาลีอย่างนี้

โย ปน ภิกขุ สญฺจิจฺจ มนุสฺสวึคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปยฺย
สตถุหารกํ วาสฺส ปรีเยสฺสยฺย มรณวณฺณํ วา สัณฺเณยฺย มรณาย
วา สมาทเปยฺย อมฺโห ปุริสํ กิํ ตฺยหิมนินา ปาปเกน พุชฺชิวเตน
มตฺตุนเต ชีวิตา เสยฺโยติ อิตฺติจิตฺตมโน จิตฺตสํกัปโป อเนก-
ปริยาเยน มรณวณฺณํ วา สัณฺเณยฺย มรณาย วา สมาทเปยฺย
อยมฺปิ ปาราชิโก โหติ อสฺวาโส.

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นเครื่องรองรับจิต ๓๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๕/๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหม้อที่ไม่มีเครื่อง รองรับ ย่อมหมุนกลิ้งไปได้ง่าย ส่วนหม้อที่มีเครื่องรองรับ ย่อมหมุนกลิ้งไปได้ยาก ภิกษุทั้งหลาย จันใดก็จันนั้น เหมือนกัน จิตที่ไม่มีเครื่องรองรับ ย่อมหมุนไปได้ง่าย ส่วนจิตที่มีเครื่องรองรับ ย่อมหมุนไปได้ยาก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นเครื่องรองรับจิต อริยมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นเครื่องรองรับจิต คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

เห็นจิตในจิต (นัยสติปัญฐานสูตร)

๓๘

–บาลี ม. ม. ๑๒/๑๑๐/๑๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่
เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้

จิตมีราคะก็รู้ชัดว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจาก
ราคะก็รู้ชัดว่าจิตปราศจากราคะ

จิตมีโทสะก็รู้ชัดว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจาก
โทสะก็รู้ชัดว่าจิตปราศจากโทสะ

จิตมีโมหะก็รู้ชัดว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจาก
โมหะก็รู้ชัดว่าจิตปราศจากโมหะ

จิตหดหู่ก็รู้ชัดว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ชัดว่า
จิตฟุ้งซ่าน

จิตถึงความเป็นจิตใหญ่ (มหรคต) ก็รู้ชัดว่าจิตถึง
ความเป็นจิตใหญ่ หรือจิตไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่ก็รู้ชัดว่า
จิตไม่ถึงความเป็นจิตใหญ่

จิตมีธรรมอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่าจิตมีธรรมอื่นยิ่งกว่า
หรือจิตไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่าจิตไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า

จิตตั้งมั่นก็รู้ชัดว่าจิตตั้งมั่น หรือจิตไม่ตั้งมั่นก็รู้ชัด
ว่าจิตไม่ตั้งมั่น

จิตหลุดพ้นก็รู้ชัดว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตยังไม่หลุดพ้น
ก็รู้ชัดว่าจิตยังไม่หลุดพ้น.

ด้วยอาการอย่างนี้ ที่ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นจิต
ในจิตภายในอยู่บ้าง พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกอยู่บ้าง
พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกอยู่บ้าง
พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในจิตอยู่บ้าง พิจารณา
เห็นธรรมคือความเสื่อมในจิตอยู่บ้าง พิจารณาเห็นธรรม
คือ ทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมในจิตอยู่บ้าง อนึ่ง สติว่า
จิตมีอยู่ ก็เป็นสติที่ดำรงไว้เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่า
อาศัยระลึกเท่านั้น เป็นผู้อันค้นหาและทักขุไม่อาศัยอยู่
และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า
เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่.

เห็นจิตในจิต (นัยอานาปานสติสูตร)

๓๙

-บาลี มหาวรร. ส. ๑๙/๔๒๔/๑๔๐๓.

... ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้า ว่าเราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง หายใจเข้า ว่าเราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจเข้า ว่าเราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจเข้า ว่าเราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวอานาปานสติ ว่าเป็นสิ่งที่มิได้แก่บุคคลผู้มีสติอันลึมหลแล้ว ไม่มีสัมปชัญญะ ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑)

๔๐

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๓/๑๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นรูปอันไม่เที่ยงนั้นแหละ ว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นเวทนาอันไม่เที่ยงนั้นแหละ ว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นสัญญาอันไม่เที่ยงนั้นแหละ ว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นสังขารอันไม่เที่ยงนั้นแหละ ว่าไม่เที่ยง ...

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นวิญญาณอันไม่เที่ยงนั้นแหละ ว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งรูป โดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูป ตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งรูป โดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูป ตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งเวทนาโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งสัญญาโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งสังขารโดยอุบายอันแยบคาย ...

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งวิญญาณโดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งวิญญาณ ตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งวิญญาณโดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งวิญญาณตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในวิญญาณ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒)

๕๑

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๗๗/๒๔๕, ๒๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นจักขุอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นโสตอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นฆานะอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นชีวหาอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นกายอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ...

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นมนะอันไม่เที่ยงนั้นแหละว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งจักขุ โดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักขุตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งจักขุ โดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักขุตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในจักขุ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งโสต โดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งฆานะโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งชีวนาโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งกายะโดยอุบายอันแยบคาย ...

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งมณะ โดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งมณะตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งมณะโดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งมณะตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในมณะ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๓)

๔๒

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๗๙, ๑๘๐/๒๔๖, ๒๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นรูปอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นเสียงอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นกลิ่นอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นรสอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ... ภิกษุเห็นโผฏฐัพพะอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ...

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นธรรมอันไม่เที่ยงนั่นแหละว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งรูป โดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูปตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งรูป โดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งรูปตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งเสียงโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งกลิ่นโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งรสโดยอุบายอันแยบคาย ... เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งโผฏฐัพพะโดยอุบายอันแยบคาย ...

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงกระทำไว้ในใจซึ่งธรรม โดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งธรรมตามความเป็นจริง เมื่อภิกษุกระทำไว้ในใจซึ่งธรรมโดยอุบายอันแยบคาย และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งธรรมตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายในธรรม เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิ จึงมีความสิ้นไปแห่งราคะ เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ จึงมีความสิ้นไปแห่งนันทิ เพราะความสิ้นไปแห่งนันทิและราคะ กล่าวได้ว่า จิตหลุดพ้นแล้วด้วยดี.

จิตที่หลุดพ้นดีแล้ว

๔๓

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๒๗๒/๒๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุที่พึงปรากฏได้ (นิสสารณียธาตุ) ๕ ประการนี้ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ มนสิการถึงกามทั้งหลาย จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในกามทั้งหลาย แต่เมื่อเธอมนสิการถึงเนกขัมมะ จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมมน้อมไปในเนกขัมมะ จิตของเธอนั้นชื่อว่า เป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว ปรากฏออกดีแล้วจากกามทั้งหลาย อาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะกามเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่สวຍเวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการปรากฏออกแห่งกามทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึงพยาบาท จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในพยาบาท แต่เมื่อเธอมนสิการถึงความไม่พยาบาท จิตของเธอย่อมแล่นไป

ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในความไม่พยาบาท
จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว
ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พราออกดีแล้วจากพยาบาท
อาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะ
พยาบาทเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์
และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิด
เพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพราออกแห่งพยาบาท.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึง
วิหิงสา จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส
ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในวิหิงสา แต่เมื่อเธอมนสิการ
ถึงอวิหิงสา จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่
ย่อมน้อมไปในอวิหิงสา จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิตดำเนิน
ไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พราออก
ดีแล้วจากวิหิงสา อาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่าใด
ย่อมเกิดเพราะวิหิงสาเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ
ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนา
ที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพราออก
แห่งวิหิงสา.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการ
ถึงรูปทั้งหลาย จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส
ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในรูปทั้งหลาย แต่เมื่อเธอ
มนสิการถึงอรูป จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส
ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในอรูป จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็น
จิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว
พราออกดีแล้วจากรูปทั้งหลาย อาสวะ ทุกข์ และความ
เร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะรูปเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้ว
จากอาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวย
เวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพราออก
แห่งรูปทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการ
ถึงสัkkายะ จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส
ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในสัkkายะ แต่เมื่อเธอ
มนสิการถึงความดับแห่งสัkkายะ จิตของเธอย่อมแล่นไป
ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในความดับแห่งสัkkายะ
จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว
ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พราออกดีแล้วจากสัkkายะ
อาสวะ ทุกข์ และความเร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะสัkkายะ

เป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์ และความ
เร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้
นี้เรากล่าวว่า เป็นการพรากออกแห่งสัkkายะ.

ภิกษุทั้งหลาย ความเพลินในกามกัฏฐิ ความเพลินใน
พยาบาทกัฏฐิ ความเพลินในวิหิงสากัฏฐิ ความเพลินในรูปกัฏฐิ
ความเพลินในสัkkายะกัฏฐิ ย่อมไม่บังเกิดขึ้นแก่เธอ เพราะ
ความเพลินในกามกัฏฐิ ความเพลินในพยาบาทกัฏฐิ ความเพลิน
ในวิหิงสากัฏฐิ ความเพลินในรูปกัฏฐิ ความเพลินในสัkkายะกัฏฐิ
ไม่บังเกิดขึ้น ภิกษุนี้เรากล่าวว่าเป็นผู้ไม่มีอาลัย ตัดค้นหา
ได้แล้ว คลายสังโยชนได้แล้ว ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว เพราะ
ละมานะได้โดยชอบ.

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุที่พึงพรากได้ ๕ ประการนี้แล.

ผู้มีจิตอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี

๔๔

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๓/๒๐.

... ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีกายสังขารอันสงบ
ระจับแล้วเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะละสุข
และทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัส
ก่อนๆ ย่อมบรรลุดุตตญาณ อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีแต่สติ
อันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
เป็นผู้มีกายสังขารอันสงบระจับแล้ว เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีจิตอันหลุดพ้นแล้ว
ด้วยดีเป็นอย่างไร จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็น
ธรรมชาติหลุดพ้นแล้วจากราคะ หลุดพ้นแล้วจากโทสะ
หลุดพ้นแล้วจากโมหะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีจิต
อันหลุดพ้นแล้วด้วยดี เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้ว
ด้วยดีเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดว่า ราคะเรา
ละได้แล้ว ตัดรากได้ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน
ทำให้ไม่มี และมีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัด
ว่า โทสะเราละได้แล้ว ... ย่อมรู้ชัดว่า โมหะเราละได้แล้ว
ตัดรากได้ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี
และมีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเป็นผู้มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้วด้วยดี เป็นอย่างนี้แล. ...

การเข้าไปหา เป็นความไม่หลุดพ้น การไม่เข้าไปหา เป็นความหลุดพ้น ๔๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๖/๑๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย การเข้าไปหา เป็นความไม่หลุดพ้น
การไม่เข้าไปหา เป็นความหลุดพ้น.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอารูป
ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็น
ที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ
งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอาเวทนา
ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์
มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความ
เจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอาสัญญา
ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์
มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความ
เจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถึงเอาสังขาร
ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์

มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความ
เจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจัก
บัญญัติ การมา การไป การจุติ การอุปบัติ หรือความเจริญ
ความงอกงาม ความไพบูลย์แห่งวิญญาณ โดยเว้นจากรูป
จากเวทนา จากสัญญา จากสังขารดังนี้ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะ
มีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเราจะในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ
ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นสิ่งที่ภิกษุ
ทั้งหลายละได้แล้ว (ราโค ปหีน) เพราะละระคะนั้นได้ อารมณ์
สำหรับวิญญาณย่อมขาดลง ที่ตั้งแห่งวิญญาณย่อมไม่มี
วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม หลุดพ้นไปเพราะ
ไม่ถูกปรุงแต่ง เพราะหลุดพ้นไป ก็ตั้งมั่น (จิต) เพราะตั้งมั่น
ก็ยินดีในตนเอง (สนฺตุลิต) เพราะยินดีในตนเอง ก็ไม่หวั่นไหว
(น ปริตสฺสตี) เมื่อไม่หวั่นไหว ก็ปรินิพพาน เฉพาะตนนั้นเทียว
เธอย่อมรู้ชัดว่า ขาดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้
ไม่ได้มีอีก.

การน้อมใจเพื่อตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๔๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๖๘/๑๐๘.

เมื่อภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็น่าไม่พึงมี ถ้าเราก็จักไม่มี ของเราก็จักไม่มี (โน จสฺส โน จ เม สฺย น ภวิสฺส ตี เม ภวิสฺส ตี) ดังนี้ ภิกษุนั้น พึงตัดโอรัมภาคิย-สังโยชน์ได้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็น่าไม่พึงมี ถ้าเราก็จักไม่มี ของเราก็จักไม่มี ดังนี้ พึงตัดโอรัมภาคิย-สังโยชน์ได้อย่างไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับแล้วในโลกนี้ ไม่ได้เห็น พระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการ แนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัปบุรุษ ไม่ฉลาด ในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมตามเห็นรูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีรูป ย่อมเห็นรูปในตน ย่อมเห็นตนในรูป ย่อมตามเห็นเวทนา โดยความเป็นตน ... ย่อมตามเห็นสัญญาโดยความเป็นตน ... ย่อมตามเห็นสังขารโดยความเป็นตน ... ย่อมตามเห็น วิญญานโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีวิญญาน ย่อม เห็นวิญญานในตน ย่อมเห็นตนในวิญญาน เขาย่อม

ไม่ทราบชัดรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง ไม่ทราบชัดซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันเป็นทุกข์ ตามความเป็นจริงว่า เป็นทุกข์ ไม่ทราบชัดซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริงว่า เป็นอนัตตา ไม่ทราบชัด ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันปัจจัยปรุงแต่ง ตามความเป็นจริงว่า อันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ทราบชัด ตามความเป็นจริงว่า แม้รูป แม้เวทนา แม้สัญญา แม้สังขาร แม้วิญญาน จักไม่มี.

ภิกษุ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำดีในธรรม ของพระอริยะ ได้เห็นสัปบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ได้รับการแนะนำดีในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมไม่พิจารณาเห็น รูปโดยความเป็นตน ... ย่อมไม่พิจารณาเห็นเวทนาโดย ความเป็นตน ... ย่อมไม่พิจารณาเห็นสัญญาโดยความ เป็นตน ... ย่อมไม่พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นตน ... ย่อมไม่พิจารณาเห็นวิญญานโดยความเป็นตน ... เธอย่อม ทราบชัดซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน อันไม่เที่ยง ตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง ย่อมทราบชัดซึ่งรูป เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นทุกซ์ ตามความเป็นจริง
ว่าเป็นทุกซ์ ย่อมทราบชัดซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ อันเป็นอนัตตา ตามความเป็นจริงว่าเป็นอนัตตา
ย่อมทราบชัดซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
อันปัจเจกปรุงแต่ง ตามความเป็นจริงว่า อันปัจเจกปรุง
แต่ง ย่อมทราบชัดตามความเป็นจริงว่า แม้รูป แม้เวทนา
แม้สัญญา แม้สังขาร แม้วิญญาณ ก็ไม่มี ย่อมทราบชัด
ตามความเป็นจริงเช่นนั้น เพราะเห็นความเป็นต่าง ๆ แห่งรูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ภิกษุ เมื่อภิกษุน้อมใจไปอย่างนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี
ของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มีดังนี้ ภิกษุนั้น
พึงตัดโอรัมภาคิยสังโยชนได้ ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุน้อมใจไปอยู่อย่างนี้ พึงตัดโอรัม-
ภาคิยสังโยชนเสียได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างใด เห็นอยู่
อย่างใด อาสวะทั้งหลายจึงจะสิ้นไปโดยลำดับ.

ภิกษุ ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้วในโลกนี้ ไม่ได้เห็น
พระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการ
แนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัปบุรุษ ไม่ฉลาด
ในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของ

สัปบุรุษ ย่อมถึงความสะดุ้ง ในฐานะอันไม่ควรสะดุ้ง ภิกษุ
ก็ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ย่อมมีความสะดุ้งดังนี้ว่า ถ้าเรา
ไม่พึงมี ของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี
ดังนี้ ภิกษุ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ได้เห็นพระอริยะ
ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำดีในธรรมของ
พระอริยะ ได้เห็นสัปบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ได้รับ
การแนะนำดีในธรรมของสัปบุรุษ ย่อมไม่ถึงความสะดุ้ง
ในฐานะอันไม่ควรสะดุ้ง ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว
ไม่มีความสะดุ้งดังนี้ว่า ถ้าเราไม่พึงมี ของเราก็ไม่พึงมี
ถ้าเราจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี ดังนี้.

ภิกษุ วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิ
เป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มี
นันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้
เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย
มีนันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

เหตุให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

๔๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๑๐๕/๓๓๔.

ภิกษุ ญาณ ซึ่งเข้าถึงเอาสังขาร ตั้งอยู่ ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มี นันทิเป็นที่เข้าไปช่องเสฟ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุ ผู้ใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติ การมา การไป การจุติ การอุปบัติ หรือความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์แห่งญาณ โดยเว้นจากรูป จากเวทนา จากสัญญา จากสังขารดังนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุ ถ้าวาระในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นสิ่งที่ภิกษุละได้แล้ว (ราโค ปหิโน) เพราะละวาระนั้นได้ อารมณ์สำหรับญาณก็ขาดลง ที่ตั้งแห่งญาณย่อมไม่มี ญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ก็ไม่งอกงาม หลุดพ้นไป เพราะไม่ถูกปรุงแต่ง เพราะหลุดพ้นไป ก็ตั้งมั่น เพราะตั้งมั่น ก็ยินดีในตนเอง เพราะยินดีในตนเอง ก็ไม่หวั่นไหว เมื่อไม่หวั่นไหว ก็ปรินิพพานเฉพาะตนนั้นเทียว เธอย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ ไม่ได้มีอีก.

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล อาสวะทั้งหลายย่อมสิ้นไปโดยลำดับ.

คุณทลียปริพพาชก ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่ท่าน พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าเที่ยวไปในอาราม เข้าไปสู่บริษัท เมื่อข้าพเจ้า บริโภคอาหารเช้าแล้ว ในเวลาปัจฉิมภัต ข้าพเจ้าเดินไปเนื่อง ๆ เทียวไป เนื่อง ๆ สู่อารามจากอาราม สู่อุทยานจากอุทยาน ณ ที่นั้น ข้าพเจ้าเห็น สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นผู้มีการเปลื้องวาทะแก่กันและกัน ว่าอย่างนี้ ๆ เป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ (อานิส) ก็มี มีการโต้เถียงกันเมื่อกล่าว กถานั้น ๆ อยู่ เป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจก็มี ส่วนท่านพระโคตมผู้เจริญเล่า เป็นผู้อยู่ด้วยการมีอะไรเป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ.

คุณทลียะ ตถาคตอยู่ด้วยการมีวิชาและวิมุตติเป็น เครื่องสนุกสนานชอบใจ (ผลานิส).

ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์.

คุณทลียะ โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์.

ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์.

คุณทลียะ สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์.

ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์.

กุนทลียะ สุจริตทั้ง ๓ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์.

ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำสุจริตทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์.

กุนทลียะ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมทำสุจริตทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมทำสุจริตทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์ กุนทลียะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปที่น่าพอใจด้วยตาแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่หวังจะเอามาทะนุถนอม ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ ตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่น่าพอใจด้วยตาแล้ว ก็ไม่เสียใจ ไม่มีจิตตั้งอยู่ด้วยโทสะ (อปฺปติฏฺฐจิตฺตํ) มีใจไม่หดหู่ (อาทินฺมานโส) มีจิตไม่พยายาบท (อพฺยาปนฺนเจตโส) และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ ตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงที่น่าพอใจด้วยหูแล้ว ... ดมกลิ่นที่น่าพอใจด้วยจมูกแล้ว ... ลิ้มรสที่น่าพอใจด้วยลิ้นแล้ว ... ถูกต้องโผฏฐัพพะที่น่าพอใจด้วยกายแล้ว ... รู้ธรรมที่น่าพอใจด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่หวังจะเอามาทะนุถนอม ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ ตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน อนึ่ง เธอ

รู้ธรรมที่ไม่น่าพอใจด้วยใจแล้ว ก็ไม่เสียใจ ไม่มีจิตตั้งอยู่ด้วยโทสะ มีใจไม่หดหู่ มีจิตไม่พยายาบท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ ตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน.

กุนทลียะ เพราะเหตุที่ภิกษุเห็นรูปด้วยตาแล้ว ก็เป็นผู้คงที่ มีใจไม่หดหู่ มีจิตไม่พยายาบท ในรูปทั้งหลายทั้งที่ไม่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ กายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ เป็นจิตตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน ภิกษุฟังเสียงด้วยหูแล้ว ... ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ... ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ... รู้ธรรมด้วยใจแล้ว ก็เป็นผู้คงที่ มีใจไม่หดหู่ มีจิตไม่พยายาบท ในธรรมทั้งหลายทั้งที่ไม่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ กายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ เป็นจิตตั้งมั่นดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้วในภายใน กุนทลียะ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมทำสุจริตทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์.

กุนทลียะ ก็สุจริตทั้ง ๓ ประการนั้น อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ กุนทลียะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญกายสุจริตเพื่อละกายทุจริต ย่อมเจริญวจีสุจริตเพื่อละวจีทุจริต ย่อมเจริญมโนสุจริตเพื่อละมโนทุจริต กุนทลียะ สุจริตทั้ง ๓ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์.

คุณทูลยะ สติปัญฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์
คุณทูลยะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกาย
เนื่อง ๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกออกเสียได้ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาใน
เวทนาทั้งหลายเนื่อง ๆ อยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิต
เนื่อง ๆ อยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย
เนื่อง ๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกออกเสียได้ คุณทูลยะ สติปัญฐานทั้ง ๔
อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมทำ
โพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์.

คุณทูลยะ โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์
คุณทูลยะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์
อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ
ย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ...
ย่อมเจริญปuditสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ...
ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ... ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์
อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ
คุณทูลยะ โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้
มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ความแตกต่างระหว่าง อรหัตตสัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุปัญญาวิมุตติ

๔๘

- บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๑/๑๒๕.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหัตตสัมมาสัมพุทธะ
หลุดพ้นแล้ว เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับ
ไม่เหลือ เพราะไม่ยึดมั่นในรูป จึงได้นามว่า สัมมาสัมพุทธะ
ภิกษุทั้งหลาย แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นได้ด้วยปัญญา (ปัญญาวิมุตโต)
ก็หลุดพ้นแล้ว เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับ
ไม่เหลือ เพราะไม่ยึดมั่นในรูป จึงได้นามว่า ปัญญาวิมุตติ.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหัตตสัมมาสัมพุทธะ
หลุดพ้นแล้ว เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับ
ไม่เหลือ เพราะไม่ยึดมั่นในเวทนา ... เพราะไม่ยึดมั่นในสัญญา
... เพราะไม่ยึดมั่นในสังขาร จึงได้นามว่า สัมมาสัมพุทธะ
ภิกษุทั้งหลาย แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นได้ด้วยปัญญา ก็หลุดพ้นแล้ว
เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับไม่เหลือ
เพราะไม่ยึดมั่นในสังขาร จึงได้นามว่า ปัญญาวิมุตติ.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหัตตสัมมาสัมพุทธะ
หลุดพ้นแล้ว เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับ

ไม่เหลือ เพราะไม่ยึดมั่นในวิญญูณ จึงได้นามว่า สัมมาสัมพุทธะ
ภิกษุทั้งหลาย แม้ภิกษุผู้หลุดพ้นได้ด้วยปัญญา ก็หลุดพ้นแล้ว
เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะดับไม่เหลือ
เพราะไม่ยึดมั่นในวิญญูณ จึงได้นามว่า ปัญญาวิมุตติ.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้นจะมีอะไรเป็นความผิดแผก
แตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเหตุที่
แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะกับภิกษุ
ปัญญาวิมุตติ. ...

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้
ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าว
กันแล้ว ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคณฺณ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค
(มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโกวิทฺ) ภิกษุทั้งหลาย
ส่วนสาวกทั้งหลายในบัดนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุกา)
เป็นผู้ตามมาในภายหลัง ภิกษุทั้งหลาย นี้แหละเป็นความ
ผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็น
เหตุที่แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
กับภิกษุปัญญาวิมุตติ.

“มโน”

มโน คือ ส่วนแห่งอายตนะภายใน ๔๙

-บาลี อปวิ. ม. ๑๔/๑๖๘, ๔๐๐/๒๔๓, ๖๑๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ควรจะเรียกว่า ภิกษุผู้ฉลาดในอายตนะด้วยเหตุเท่าไร.

... อานนท์ อายตนะภายในและอายตนะภายนอกนี้มีอย่างละ ๖ คือ จักขุและรูป โสตะและเสียง ชานะและกลิ่น ชิวหาและรส กายและโณรุฬ্পพะ มโนและธรรม อานนท์ เหล่านี้แล อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ และด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงควรเรียกได้ว่า ภิกษุผู้ฉลาดในอายตนะ. ...

... ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่เรากล่าวแล้วตั้งนี้ว่า พึงทราบอายตนะภายใน ๖ นั้น เรากล่าวหมายถึงอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเรากล่าวหมายถึง อายตนะคือจักขุ อายตนะคือโสตะ อายตนะคือชานะ อายตนะคือชิวหา อายตนะคือกาย อายตนะคือมโน ข้อที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า พึงทราบอายตนะภายใน ๖ นั้น เราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่เรากล่าวแล้วตั้งนี้ว่า พึงทราบอายตนะภายนอก ๖ นั้น เรากล่าวหมายถึงอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเรากล่าวหมายถึง อายตนะคือรูป อายตนะคือเสียง อายตนะคือกลิ่น อายตนะคือรส อายตนะคือโณรุฬ্পพะ อายตนะคือธรรม ข้อที่เรากล่าวตั้งนี้ว่า พึงทราบอายตนะภายนอก ๖ นั้น เราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว. ...

อกุศลธรรม-กุศลธรรม มีมโนเป็นหัวหน้า

๕๐

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๑๒/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปในส่วนอกุศล ที่เป็นไปในฝักฝ่ายอกุศล ทั้งหมดนั้น มีมโนเป็นหัวหน้า (มโนปุพฺพคฺมา) มโนเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมทั้งหลายเกิดทีหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมทั้งหลาย ที่เป็นไปในส่วนกุศล ที่เป็นไปในฝักฝ่ายกุศล ทั้งหมดนั้น มีมโนเป็นหัวหน้า มโนเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศลธรรมทั้งหลายเกิดทีหลัง.

ในพระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

เยเกจิ ภิกฺขเว ธมฺมา อกุสลา อกุสลาภคิยา อกุสลปฏิกิยา สพฺเพ เต มโนปุพฺพคฺมา มโน เตสํ ธมฺมานํ ปจฺมํ อุปฺปชฺชติ อนฺวเทว อกุสลา ธมฺมาติ.

เยเกจิ ภิกฺขเว ธมฺมา กุสลา กุสลาภคิยา กุสลปฏิกิยา สพฺเพ เต มโนปุพฺพคฺมา มโน เตสํ ธมฺมานํ ปจฺมํ อุปฺปชฺชติ อนฺวเทว กุสลา ธมฺมาติ.

ธรรมทั้งหลาย มีมโนเป็นหัวหน้า

๕๑

-บาลี ขุ. ขุ. ๒๕/๑๔/๑๑.

ธรรมทั้งหลายมีมโนเป็นหัวหน้า มีมโนประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่มโน ถ้าบุคคลมีมโนอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ก็ตาม กระทำอยู่ก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น.

ธรรมทั้งหลายมีมโนเป็นหัวหน้า มีมโนประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่มโน ถ้าบุคคลมีมโนผ่องใส กล่าวอยู่ก็ตาม กระทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนเงาติดตามตัวไป ฉะนั้น.

ก็ชนเหล่าใด ยังผูกใจเจ็บอยู่ว่า ผู้นั้นได้ตำราเรา ได้ทำร้ายเรา ได้เอาชนะเรา ได้ลักทรัพย์ของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อมระงับไม่ลง ส่วนชนเหล่าใด ไม่ผูกใจเจ็บว่า ผู้นั้นได้ตำราเรา ได้ทำร้ายเรา ได้เอาชนะเรา ได้ลักทรัพย์ของเรา เวรของชนเหล่านั้น ย่อมระงับได้ ในยุคไหนก็ตาม เวรทั้งหลาย ไม่เคยระงับได้ด้วยการจงเวรเลย แต่ระงับได้ด้วยการไม่จงเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า ที่ใช้ได้ตลอดกาล.

มโนสังขาร (นัยที่ ๑)

๕๒

ในพระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

มโนปุพฺพพฺกมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา มนสา
เจ ปทฺฐเจเน ภาสติ วา กโรติ วา ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ จกุกัว
วหโต ปทํ.

มโนปุพฺพพฺกมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา มนสา
เจ ปสนฺเนเน ภาสติ วา กโรติ วา ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว
อนุปายินี.

อกุโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม เย จ ตํ
อุปนฺยฺหฺนฺติ เวรํ เตสํ น สมฺมตติ อกุโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ
มํ อหาสิ เม เย จ ตํ นฺนฺปนฺยฺหฺนฺติ เวรํ เตสฺสฺสฺมตติ
น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตติ กุทาจํ อเวเรน จ สมฺมนฺตติ
เอส ธมฺโม สนนฺตโน.

พราหมณ์ ก็อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร.

พราหมณ์ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมทนายใจได้
โดยอาศัยนิมิตว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ (อวมปิ เต มโน)
ใจของท่านมีอาการอย่างนี้ (อิตถมปิ เต มโน) จิตของท่านเป็น
ดังนี้ (อิตปิ เต จิตฺตฺนฺติ) เขาทนายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย.

พราหมณ์ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ทนายใจไม่ได้
โดยอาศัยนิมิต แต่เมื่อได้ฟังเสียงของมนุษย์ หรือของ
อมนุษย์ หรือของเทวดาทั้งหลายแล้ว จึงทนายใจได้ว่า
ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านมีอาการอย่างนี้ จิตของ
ท่านเป็นดังนี้ เขาทนายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย.

พราหมณ์ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ทนายใจไม่ได้
โดยอาศัยนิมิต แม้ฟังเสียงของมนุษย์ หรือของอมนุษย์ หรือ
ของเทวดาทั้งหลายแล้ว ก็ทนายใจไม่ได้ แต่เมื่อได้ฟังเสียง
วิตกวิจารณ์ของบุคคลที่กำลังวิตกวิจารณ์อยู่ (วิตกฺกยโต วิจารยโต
วิตกฺกวิจารณ์สทฺทํ^๑ สุตฺวา) จึงทนายใจได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้
ใจของท่านมีอาการอย่างนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ เขาทนายมาก
เท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย.

๑. วิตกวิจารณ์สทฺทํ คำนี้ บาลีฉบับมหาจุฬาฯ และฉบับอักษรโรมัน ใช้น่า วิตกวิปัสสนาสทฺทํ
ส่วนฉบับสยามรัฐ ใช้น่าเหมือนกับฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๕๙. -ผู้รวบรวม

มโนสังขาร (นัยที่ ๒)

๕๓

-บาลี ปท. ที. ๑๑/๑๑๒/๗/๘.

พราหมณ์ ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ทายใจไม่ได้ โดยอาศัยนิมิต แม้ได้ฟังเสียงของมนุษย์ หรือของอมมนุษย์ หรือของเทวดาทั้งหลายแล้ว ก็ทายใจไม่ได้ และแม้ได้ ฟังเสียงวิตกวิจารณ์ของบุคคลที่กำลังวิตกวิจารณ์อยู่ ก็ทายใจไม่ได้ แต่เขากำหนดรู้ใจของผู้ที่ได้สมาธิอันไม่มีวิตกวิจารณ์ด้วยใจ ของตนแล้วว่า มโนสังขารของท่านผู้นี้ตั้งไว้ด้วยประการใด เขาจะต้องตรึกถึงวิตกชื่อนี้ ในลำดับจิตนี้ด้วยประการนั้น เขาทายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย.

พราหมณ์ นี่แล เรียกว่าอาเทศนาปาฏิหาริย์.

... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยังมีอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็น ธรรมที่เยี่ยม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในวิธีแห่ง การทายใจ วิธีแห่งการทายใจ ๔ อย่างเหล่านี้ คือ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนบางคนในโลกนี้ ย่อม ทายใจได้โดยอาศัยนิมิตว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ (อวมปิ เต มโน) ใจของท่านมีอาการอย่างนี้ (อิตถมปิ เต มโน) จิตของท่านเป็นดังนี้ (อิติปิ เต จิตตุนติ) เขาทายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย นี่เป็นวิธีแห่งการทายใจข้อที่ ๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก คนบางคน ในโลกนี้ ทายใจไม่ได้โดยอาศัยนิมิต แต่เมื่อได้ฟังเสียงของ มนุษย์ หรือของอมมนุษย์ หรือของเทวดาทั้งหลายแล้ว จึงทายใจได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านมีอาการ อย่างนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ เขาทายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย นี่เป็นวิธีแห่งการทายใจข้อที่ ๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก คนบางคน ในโลกนี้ ทายใจไม่ได้โดยอาศัยนิมิต แม้ได้ฟังเสียงของมนุษย์ หรือของอมมนุษย์ หรือของเทวดาทั้งหลายแล้ว ก็ทายใจไม่ได้

มโนวิตก

๕๔

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๒๒/๓๒๐.

แต่เมื่อได้ฟังเสียงละเมอของผู้วิตกวิจารณ์ (วิตกฺกยโต วิจารย์โต วิตกฺกวิปฺผารสทฺถํ สุตฺวา) จึงทนายใจได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านมีอาการอย่างนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ เขาทายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย นี่เป็นวิธีแห่งการทายใจ ข้อที่ ๓.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้ออื่นยังมีอีก คนบางคนในโลกนี้ ทายใจไม่ได้โดยอาศัยนิมิต แม้ได้ฟังเสียงของมนุษย์ หรือของอมนุษย์ หรือของเทวดาทั้งหลายแล้ว ก็ทายใจไม่ได้ และแม้ได้ฟังเสียงละเมอของผู้วิตกวิจารณ์ ก็ทายใจไม่ได้ แต่เขากำหนดรู้ใจของผู้ที่ได้สมาธิอันไม่มีวิตกวิจารณ์ด้วยใจของตนแล้วว่า มโนสังขารของท่านผู้นี้ตั้งไว้ด้วยประการใด เขาจะต้องตรึกถึงวิตกข้อนี้ ในลำดับจิตนี้ด้วยประการนั้น เขาทายมากเท่าไรก็ถูกหมด ไม่ผิดเลย นี่เป็นวิธีแห่งการทายใจข้อที่ ๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่ก็เป็นข้อธรรมที่เยี่ยม ในวิธีแห่งการทายใจ. ...

(เป็นคำกล่าวของท่านสารีบุตร ซึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคได้ฟังแล้ว ตรัสให้กล่าวธรรมปริยายนี้เนื่อง ๆ. -ผู้รวบรวม)

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว เต่าตัวหนึ่งเที่ยวหากินตามริมลำธารในตอนเย็น สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ก็เที่ยวหากินตามริมลำธารในตอนเย็นเช่นเดียวกัน เต่าตัวนี้ได้เห็นสุนัขจิ้งจอกซึ่งเที่ยวหากินมาแต่ไกล ครั้นแล้วจึงหอด้วยวะทั้งหลาย มีศีรษะเป็นที่ ๕ เข้าในกระตอกของตนเสีย เป็นผู้ชวนขายน้อยนิ่งอยู่ แม้สุนัขจิ้งจอกก็ได้เห็นเต่าตัวที่เที่ยวหากินนั้นมาแต่ไกลเหมือนกัน ครั้นแล้ว จึงเดินตรงเข้าไปที่เต่า คอยช่องอยู่ว่า เมื่อไรหนอเต่าจะโผล่อ้วยวะส่วนใดส่วนหนึ่งออกในบรรดาอ้วยวะทั้งหลาย มีศีรษะเป็นที่ ๕ แล้วจะกัดอ้วยวะส่วนนั้น คร่าเอาออกมากินเสีย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ตลอดเวลาที่เต่าไม่โผล่อ้วยวะออกมา สุนัขจิ้งจอกก็ไม่ได้โอกาสต้องหลีกไปเอง.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทักก็ฉันทันั้น มารผู้มีบาปก็คอยช่องต่อพวกเธอทั้งหลายติดต่อไม่ขาดระยะอยู่เหมือนกันว่า ถ้าอย่างใดเราคงได้ช่อง ไม่ทางตา ก็ทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ ดังนี้.

กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๑)

๕๕

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๒๐/๒๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย จงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายอยู่เถิด ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย หรือได้รู้ธรรมด้วยใจแล้ว จงอย่าได้ถือเอาโดยลักษณะที่เป็นการรวบถือทั้งหมด และอย่าได้ถือเอาโดยลักษณะที่เป็นการแยกถือเป็นส่วน ๆ เลย สิ่งที่เป็นบาปอกุศล คือ อภิขมาและโทมนัส จะพึงไหลไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะการไม่สำรวมอินทรีใดเป็นเหตุ พวกเธอทั้งหลาย จงปฏิบัติเพื่อการปิดกั้นอินทรีนั้นไว้ พวกเธอทั้งหลาย จงรักษา และถึงความสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลใด พวกเธอทั้งหลาย จักเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายอยู่ในกาลนั้น มารผู้มีบาป จะไม่ได้ช่องจากพวกเธอทั้งหลาย และต้องหลีกไปเอง เหมือนสุนัขจิ้งจอกไม่ได้ช่องจากเต่าก็หลีกไปเอง ฉะนั้น.

เต่าหุดอวัยวะไว้ในกระดอง ฉนฺได ภิกษุพึงตั้งมโนวิตก (ความตรัสรู้ทางใจ) ไว้ในกระดอง ฉนฺนํ เป็นผู้ที่ตัดหาและทักขิณไม่อิงอาศัยได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่กล่าวร้ายต่อใครทั้งหมด เป็นผู้ดับสนิทแล้ว ดังนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุงแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียนย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนนั้น เขอันผัสสะที่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกสัตว์นรกนี้เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร

ที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุ่แต่งวีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมปรุ่แต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุ่แต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียนนั้น เขาอันผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมได้ส่วยเวทนาอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกเทวดาสุกัณณะ นี้เราเรียกว่า กรรมขามวิบากขาม.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขามวิบากทั้งดำทั้งขามเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ่แต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ่แต่งวีสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ่แต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ครั้นเขาทำความปรุ่แต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างนั้น เขาอันผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง

ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง อันเป็นสุข และทุกข์เจือปนกัน ดังเช่น มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และสัตว์พวกวินิบาตบางพวก นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขามวิบากทั้งดำทั้งขาม.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขามวิบากไม่ดำไม่ขาม ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นอย่างไร คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขามวิบากไม่ดำไม่ขาม ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ.

กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๒)

๕๖

-บาลี จตุกก. ย. ๒๑/๓๒๑/๒๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำ ไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร ... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ... ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมีความเบียดเบียน เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกสัตว์นรก นี้เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร ... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่ไม่มีความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ... ย่อมได้ส่วยเวทนาอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกเทวดาสุกภินะ นี้เราเรียกว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร ... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ครั้นเขาทำความปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ... ย่อมได้ส่วยเวทนาอันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง อันเป็นสุขและทุกข์เจือปนกัน ดังเช่น มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และสัตว์พวกวิเนตตบางพวก นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นอย่างไร คือ สติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อูเบกขาสัมโพชฌงค์ นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ.

กรรม ๔ แบบ (นัยที่ ๓)

๕๗

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๑๓/๒๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้
แจ่มด้วยปัญญอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการ
อะไรบ้าง คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี
กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำ
ไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นอย่างไร
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร
... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่มีความเบียดเบียน ครั้นเขา
ทำความปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความ
เบียดเบียน ... ย่อมได้เสวยเวทนาอันมีความเบียดเบียน
เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกสัตว์นรก นี้เราเรียกว่า
กรรมดำมีวิบากดำ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นอย่างไร
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่ง
กายสังฆาร ... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่ไม่มีความ
เบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึง
โลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ... ย่อมได้เสวยเวทนาอันไม่มี
ความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่น พวกเทวดา
สุกัณณะ นี้เราเรียกว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ
ทั้งขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้
ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆาร ... วจีสังฆาร ... มโนสังฆารที่มีความ
เบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ครั้นเขาทำความ
ปรุ้งแต่งอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง
ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ... ย่อมได้เสวยเวทนาอันมีความ
เบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง อันเป็นสุขและ
ทุกข์เจือปนกัน ดังเช่น มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก
และสัตว์พวกวิบาตบางพวก นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำ
ทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำ
ไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นอย่างไร ภิกษุ
ทั้งหลาย ในบรรดากรรมเหล่านั้น เจตนาใดเพื่อละกรรมดำ
อันมีวิบากดำก็ดี เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาวก็ดี
เจตนาใดเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวอันมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็ดี
นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไป
เพื่อความสิ้นกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เรากระทำ
ให้แจ่มด้วยปัญญอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ.

(อีกสูตรหนึ่ง - บาลี ม. ม. ๑๓/๘๒/๘๘. ก็ได้ตรัสไว้ด้วย
ถ้อยคำอย่างเดียวกันนี้. - ผู้รวบรวม)

กรรม ๔ แบบ (หน้าที่ ๔)

๕๘

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๑๘/๒๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้
แจ่มด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการ
อะไรบ้าง คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี
กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำ
ไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นอย่างไร
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็น
ผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤตินอกใจ เป็นผู้พูดโกหก เป็น
ผู้ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
นี้เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นอย่างไร
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากการ
ฆ่าสัตว์ เป็นผู้งดเว้นจากการลักทรัพย์ เป็นผู้งดเว้นจากการ
ประพฤตินอกใจ เป็นผู้งดเว้นจากการพูดโกหก เป็น
ผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความประมาท นี้เราเรียกว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ
ทั้งขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้
ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งจีวรสังฆารที่มีความ
เบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ้งแต่ง
มโนสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง
นี้เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำ
ไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นอย่างไร ภิกษุ
ทั้งหลาย ในบรรดากรรมเหล่านั้น เจตนาใดเพื่อละกรรมดำ
อันมีวิบากดำก็ดี เจตนาใดเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาวก็ดี
เจตนาใดเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวอันมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็ดี
นี้เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไป
เพื่อความสิ้นกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เรากระทำ
ให้แจ่มด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ.

กรรม ๔ แบบ (หน้าที่ ๕)

๕๙

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๑๙/๒๓๖.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการนี้เรากระทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ กรรมดำมีวิบากดำก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็มี กรรมไม่ดำ ไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมดำมีวิบากดำเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่ามารดา เป็นผู้ฆ่าบิดา เป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ เป็นผู้มีจิตประทุษร้ายต่อ พระตถาคตจนทำให้พระโลหิตห้อขึ้น เป็นผู้ทำลายสงฆ์ ให้แตกกัน นี่เราเรียกว่า กรรมดำมีวิบากดำ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมขาวมีวิบากขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้งดเว้นจากการลักทรัพย์ เป็นผู้งดเว้นจากการประพฤติดิฉินคาม เป็นผู้งดเว้นจากการพูดโกหก เป็นผู้งดเว้นจากการพูดยุยงให้แตกกัน เป็นผู้งดเว้นจากการพูดคำหยาบ เป็นผู้งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งทรัพย์ของผู้อื่น เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท เป็นผู้ มีสัมมาทิฐิ นี่เราเรียกว่า กรรมขาวมีวิบากขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ ทั้งขาวเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุ้งแต่งกายสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ้งแต่งจีวรสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมปรุ้งแต่ง มโนสังฆารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง นี่เราเรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำ ไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นอย่างไร ภิกษุ ทั้งหลาย ในบรรดากรรมเหล่านั้น เจตนาดีเพื่อละกรรมดำ อันมีวิบากดำก็ดี เจตนาดีเพื่อละกรรมขาวอันมีวิบากขาวก็ดี เจตนาดีเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวอันมีวิบากทั้งดำทั้งขาวก็ดี นี่เราเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไป เพื่อความสิ้นกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ ประการเหล่านี้แล เรากระทำ ให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ.

การได้อัตภาพ

๖๐

-บาลี ส. ที. ๗/๔๓/๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะว่า ชาติสุญ ย่อมบัญญัติความชาติสุญ ความพินาศ ความไม่เกิดอีก ของสัตว์ที่มีอยู่ด้วยเหตุ ๗ ประการ ก็สมณพราหมณ์ ผู้เจริญเหล่านั้น อาศัยอะไร ประการอะไร จึงมีวาทะว่าชาติสุญ ย่อมบัญญัติความชาติสุญ ความพินาศ ความไม่เกิดอีกของสัตว์ ที่มีอยู่ด้วยเหตุ ๗ ประการ.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคน ในโลกนี้ มีวาทะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เพราะอัตตานิมีรูป สำเร็จด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมชาติสุญ ย่อมพินาศ ย่อมไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อัตตานิจึงเป็นอันชาติสุญอย่างเด็ดขาด สมณพราหมณ์ พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติความชาติสุญ ความพินาศ ความไม่เกิดอีก ของสัตว์ที่มีอยู่อย่างนี้.

(๒) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อัตตาที่ท่านกล่าวถึงนั้น มีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานี้ใช้ว่าจะชาติสุญ

อย่างเด็ดขาดด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่นที่เป็นทิพย์ เป็นอัตตานิมีรูป เป็นพวกกามาพจร บริโภคอาหารคือคำข้าว อัตตานั้นท่านยังมิรู้อัตตานิยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมชาติสุญ ย่อมพินาศ ย่อมไม่เกิดอีก ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อัตตานิจึงเป็นอันชาติสุญอย่างเด็ดขาด สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ย่อมบัญญัติความชาติสุญ ความพินาศ ความไม่เกิดอีกของสัตว์ ที่มีอยู่อย่างนี้.

(๓) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อัตตาที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานี้ใช้ว่าจะชาติสุญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่น ที่เป็นทิพย์ เป็นอัตตานิมีรูป สำเร็จด้วยใจ (มโนเมโย) มีอวัยวะใหญ่่น้อยครบถ้วน มีอินทรีย์ ไม่บกพร่อง อัตตานั้นท่านยังมิรู้อัตตานิยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมชาติสุญ ...

(๔) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อตตะที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานิใช้ว่าจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่นที่เข้าถึงอาภาสนัญจายตนะ อันมีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด เพราะก้าวล่วงรูปสัญญา เสียได้ เพราะความดับแห่งปฏิขสัญญา เพราะไม่ใส่ใจในสัญญาต่าง ๆ (นาคตตสัญญา) โดยประการทั้งปวง อัตตานั้นท่านยังไม่วรรู้ ท่านยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมขาดสูญ ...

(๕) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อตตะที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานิใช้ว่าจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่นที่เข้าถึงวิญญานัญจายตนะอันมีการทำในใจว่า วิญญานไม่มีที่สิ้นสุด เพราะก้าวล่วงอาภาสนัญจายตนะเสียได้ โดยประการทั้งปวง อัตตานั้นท่านยังไม่วรรู้ ท่านยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมขาดสูญ ...

(๖) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้น อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อตตะที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานิใช้ว่าจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่นที่เข้าถึงอากิญจัญญายตนะอันมีการทำในใจว่า อะไร ๆ ไม่มี เพราะก้าวล่วงวิญญานัญจายตนะ เสียได้โดยประการทั้งปวง อัตตานั้นท่านยังไม่วรรู้ ท่านยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมขาดสูญ ...

(๗) สมณะหรือพราหมณ์พวกอื่น กล่าวกะสมณะหรือพราหมณ์พวกนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ อตตะที่ท่านกล่าวถึงนั้นมีอยู่จริง ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าไม่มี แต่ว่าอัตตานิใช้ว่าจะขาดสูญอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ท่านผู้เจริญ ยังมีอัตตาอย่างอื่นที่เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะเสียได้โดยประการทั้งปวง อัตตานั้นท่านยังไม่วรรู้ ท่านยังไม่เห็น แต่ข้าพเจ้ารู้ ข้าพเจ้าเห็น ท่านผู้เจริญ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย อัตตานั้นแหละย่อมขาดสูญ ...

เหตุให้เจริญไม่เสื่อม (อปริหานิยธรรม) | ๖๑

-บาลี มท. ที. ๑๐/๓๔/๗๕.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีวาตะว่า
ขาดสูญ ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดอีก
ของสัตว์ที่มีอยู่ด้วยเหตุ ๗ ประการเหล่านี้แล

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ที่มีวาตะ
ว่าขาดสูญ ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิด
อีกของสัตว์ที่มีอยู่ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด
ย่อมบัญญัติด้วยเหตุ ๗ ประการเหล่านี้เท่านั้น จะบัญญัติด้วย
เหตุอื่นนอกจากนี้ไม่มี.

... ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้แลอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
รู้ตามได้ยาก สงบระงับ ประณีต จะคาดคะเนเอาไม่ได้
เป็นของละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิตวิสัย ซึ่งตถาคตทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ซึ่งเป็นเหตุให้
คนเมื่อกล่าวชมตถาคต ฟังกล่าวได้ถูกต้องตามความเป็นจริง.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม ๖
ประการ อีกหมวดหนึ่งแก่พวกเธอ พวกเธอจงฟัง จงใส่ใจ
ให้ดี เราจะกล่าว.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุมีกายกรรมประกอบ
ด้วยเมตตา ปราภฺณในเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์
ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่
ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุมีวิจกรรมประกอบ
ด้วยเมตตา ปราภฺณในเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์
ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่
ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุมิมนโกรรมประกอบ
ด้วยเมตตา ปราภฺณในเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์
ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่
ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุมิลาภใด ๆ เกิด
โดยธรรม ได้แล้วโดยธรรม ที่สุดแม้เพียงอาหารติดบาตร
ก็บริโภคโดยไม่เกียติกันไว้เพื่อตน ย่อมเป็นผู้บริโภคเฉลี่ย

ทั่วไปกับเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์ผู้มีศีล อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(๕) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุเป็นผู้มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันผู้สรรเสริญ ไม่ถูก ทิฏฐิครอบงำ เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ และถึงความเป็นผู้มี ศีลเสมอกันในศีลเช่นนั้น กับเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์ ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

(๖) ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุเป็นผู้มีทิฏฐิอันเป็น อริยะ อันเป็นเครื่องนำออก นำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดย ชอบแก่ผู้กระทำตาม และถึงความเป็นผู้มีทิฏฐิเสมอกันใน ทิฏฐิเช่นนั้น กับเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลาย หวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อปริหานิยธรรมทั้ง ๖ ประการเหล่านี้ ยังคงดำรงอยู่ได้ในหมู่ภิกษุทั้งหลาย และพวกเธอเหล่านั้น ก็ยังเห็นพ้องต้องกันในธรรมทั้ง ๖ ประการเหล่านี้ อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

เหตุให้ระลึกถึง รัก เคารพ ไม่วิวาท และพร้อมเพรียงกัน (สาราณียธรรม)

๖๒

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๓๒๓/๒๘๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเหล่านี้ เป็นเหตุให้ ระลึกถึงกัน เป็นเหตุก่อความรัก ก่อความเคารพ เป็นไปเพื่อ ความสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ๖ ประการอะไรบ้าง คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีกายกรรมประกอบด้วย เมตตา ปรากฏในเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์ ทั้งใน ที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นเหตุ ก่อความรัก ก่อความเคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีวิจิกรรม ประกอบด้วยเมตตา ปรากฏในเพื่อนร่วมประพาส พรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ ...

(๓) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีมโนกรรม ประกอบด้วยเมตตา ปรากฏในเพื่อนร่วมประพาสพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ ...

(๔) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีลาภใดๆ เกิดโดยธรรม ได้แล้วโดยธรรม ที่สุดแม้เพียงอาหารติดบาตร

ก็บริโภคโดยไม่เกียตกันไว้เพื่อตน ย่อมเป็นผู้บริโภคเฉลี่ย
ทั่วไปกับเพื่อนร่วมประพบัติพรหมจรรย์ผู้มีศีล ...

(๕) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็น
ผู้มีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันผู้รู้
สรรเสริญ ไม่ถูกทักขิครอบงำ เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ และ
ถึงความเป็นผู้มีศีลเสมอกันในศีลเช่นนั้น กับเพื่อนร่วม
ประพบัติพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ ...

(๖) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มี
ทักขิอันเป็นอริยะ อันเป็นเครื่องนำออก นำไปเพื่อความสิ้นทุกข์
โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม และถึงความเป็นผู้มีทักขิเสมอกัน
ในทักขิเช่นนั้น กับเพื่อนร่วมประพบัติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง
ทั้งในที่ลับ ธรรมแม่นี้เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นเหตุก่อ
ความรัก ก่อความเคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน
เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเหล่านี้แล เป็นเหตุให้
ระลึกถึงกัน เป็นเหตุก่อความรัก ก่อความเคารพ เป็นไปเพื่อ
ความสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน
เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

เหตุแห่งความแตกแยก

๖๓

-บาลี ม. ม. ๑๒/๕๘๒/๕๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า พวกเธอเกิดขัดใจ ทะเลาะ
วิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ ไม่ยังกันและกัน
ให้เข้าใจ ไม่ปรารณาความเข้าใจกัน ไม่ยังกันและกันให้
ปรองดอง ไม่ปรารณาความปรองดองกันจริงหรือ.

เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นอย่างไร สมัยใด พวกเธอ เกิดขัดใจ ทะเลาะ วิวาท ทิ่มแทง
กันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ สมัยนั้น พวกเธอเข้าไปตั้ง
เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม
ในเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง บ้างหรือ.

ข้อนั้นไม่มีเลย พระพุทธเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เช่นนี้ก็เป็นอย่างนั้นว่า สมัยใด พวกเธอ
เกิดขัดใจ ทะเลาะ วิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอก
คือปากอยู่ สมัยนั้น พวกเธอไม่ได้เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม
เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม ในเพื่อนสพรหมจารี
ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โมฆบุรุษทั้งหลาย

เมื่อเป็นดังนั้น พวกเธอรู้อะไร เห็นอะไร จึงเกิดขัดใจ ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ ไม่ยังกันและกันให้เข้าใจ ไม่ปรารธนาความเข้าใจกัน ไม่ยังกันและกันให้ปรองดอง ไม่ปรารธนาความปรองดองกัน.

โมฆบุรุษทั้งหลาย ชื่อนั้นนั่นแหละ จักไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นไปเพื่อทุกข์ แก่พวกเธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.

ความพลัดพราก จากของรักของชอบใจย่อมมี

๖๔

-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๖๗/๑๓๕.

อานนท์ เธออย่าได้เศร้าโศกเสียใจไปเลย เราได้บอกไว้ก่อนแล้วไม่ใช่หรือว่า ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่น จากของรักของชอบใจทั้งสิ้นย่อมมี อานนท์ ชื่อนั้นจะได้มาแต่ที่ไหนเล่า สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีความแตกทำลายไปเป็นธรรมดาว่าสิ่งนี้อ่าแตกทำลายไปเลยดังนี้ ย่อมไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

อานนท์ เธอได้อุปฐากตถาคต ด้วยกายกรรม ที่ประกอบด้วยเมตตา อันเกื้อกูล เป็นความสุข อย่างสม่าเสมอ หาประมาณไม่ได้มาช้านาน เธอได้อุปฐากตถาคต ด้วยวจีกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา อันเกื้อกูล เป็นความสุข อย่างสม่าเสมอ หาประมาณไม่ได้มาช้านาน เธอได้อุปฐากตถาคต ด้วยมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา อันเกื้อกูล เป็นความสุข อย่างสม่าเสมอ หาประมาณไม่ได้มาช้านาน.

อานนท์ เธอได้กระทำบุญไว้แล้ว เธอจงประกอบความเพียรเถิด แล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะโดยพลัน.

คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๑)

๖๕

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๑๓๐,๓๓๖/๔๔๕,๕๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย เหล่าใด ที่ได้มีแล้วในกาลก่อน ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาคเหล่านั้น ก็เลิศเสมอกันกับอานนทของเรา นี้ ภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย เหล่าใด ที่จะมีในอนาคต ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาคเหล่านั้น ก็เลิศเสมอกันกับอานนทของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อานนทเป็นบัณฑิต ย่อมรู้เวลาที่เหมาะสมเพื่อจะเข้าเฝ้าตาคาว่า นี่เป็นเวลาของภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเวลาของภิกษุณีทั้งหลาย นี่เป็นเวลาของอุบาสกทั้งหลาย นี่เป็นเวลาของอุบาสิกาทั้งหลาย นี่เป็นเวลาของเหล่าพระราชา นี่เป็นเวลาของเหล่ามหาอำมาตย์ของพระราชา นี่เป็นเวลาของเดียรฉัตรทั้งหลาย นี่เป็นเวลาของสาวกเดียรฉัตรทั้งหลาย. ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ให้ทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นอกุศล วาจกรรมที่เป็นอกุศล มโนกรรมที่เป็นอกุศล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ให้ทราบว่าเป็นคนพาล.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นกุศล วาจกรรมที่เป็นกุศล มโนกรรมที่เป็นกุศล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมตกนรก เหมือนกับถูกนำตัวไปฝังไว้ ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นอกุศล วาจกรรมที่เป็นอกุศล มโนกรรมที่เป็นอกุศล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมตกนรกเหมือนกับถูกนำตัวไปฝังไว้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมไปสวรรค์ เหมือนกับถูกนำตัวไปเก็บไว้ ธรรม ๓ ประการ
อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นกุศล วจีกรรมที่เป็นกุศล
มโนกรรมที่เป็นกุศล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมไปสวรรค์เหมือนกับถูกนำตัว
ไปเก็บไว้.

คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๒)

๖๖

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๑๓๑,๓๗๗/๔๔๖,๕๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ให้ทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ
กายกรรมที่มีโทษ วจีกรรมที่มีโทษ มโนกรรมที่มีโทษ
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล
ให้ทราบว่าเป็นคนพาล.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ
กายกรรมที่ไม่มีโทษ วจีกรรมที่ไม่มีโทษ มโนกรรมที่
ไม่มีโทษ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
เหล่านี้แล ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมตกนรก เหมือนกับถูกนำตัวไปฝังไว้ ธรรม ๓ ประการ
อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่มีโทษ วจีกรรมที่มีโทษ มโนกรรม
ที่มีโทษ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓
ประการเหล่านี้แล ย่อมตกนรกเหมือนกับถูกนำตัวไปฝังไว้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมไปสวรรค์ เหมือนกับถูกนำตัวไปเก็บไว้ ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่ไม่มีโทษ วาจากรรมที่ไม่มีโทษ มโนกรรมที่ไม่มีโทษ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วย ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมไปสวรรค์เหมือนกับถูกนำตัวไปเก็บไว้.

คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๓)

๖๗

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๑๓๑/๔๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ให้ทราบว่าเป็นคนพาล ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายกรรมที่เป็นการเบียดเบียน วาจากรรมที่เป็นการเบียดเบียน มโนกรรมที่เป็นการเบียดเบียน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ให้ทราบว่าเป็นคนพาล.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายกรรมที่ไม่เป็นการเบียดเบียน วาจากรรมที่ไม่เป็นการเบียดเบียน มโนกรรมที่ไม่เป็นการเบียดเบียน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เหล่านี้แล ให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่าใด ที่ทำให้ทราบว่าเป็นคนพาล เราจะไม่ประพฤติธรรมเหล่านั้น ส่วนบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่าใด ที่ทำให้ทราบว่าเป็นบัณฑิต เราจะสมทานประพฤติธรรมเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

คนพาล-บัณฑิต (นัยที่ ๔)

๖๘

-บาลี ดิ. อ. ๒๐/๑๓๒/๔๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมเป็นคนพาล เป็นคนไม่ฉลาด เป็นอัสปบุรุษ ย่อมทำตน
ให้ถูกกำจัด ให้ถูกทำลาย เป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน
และประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการ
อะไรบ้าง คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ภิกษุทั้งหลาย
บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็น
คนพาล เป็นคนไม่ฉลาด เป็นอัสปบุรุษ ย่อมทำตนให้ถูกกำจัด
ให้ถูกทำลาย เป็นไปกับด้วยโทษ ถูกผู้รู้ติเตียน และประสบ
สิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมาก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมเป็นบัณฑิต เป็นคนฉลาด เป็นสัปปบุรุษ ย่อมทำตนไม่ให้
ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีโทษ ผู้รู้ไม่ติเตียน และประสบบุญ
เป็นอันมาก ธรรม ๓ ประการอะไรบ้าง คือ กายสุจริต
วาจสุจริต มโนสุจริต ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็นบัณฑิต เป็นคนฉลาด
เป็นสัปปบุรุษ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย
ไม่มีโทษ ผู้รู้ไม่ติเตียน และประสบบุญเป็นอันมาก.

ผลของกรรมที่ไม่สม่าเสมอ-สม่าเสมอ

๖๙

-บาลี ดิ. อ. ๒๐/๓๗๗/๕๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมตกนรก เหมือนกับถูกนำไปฝังไว้ ธรรม ๓ ประการ
อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่ไม่สม่าเสมอ (กายกมฺเมน วิสเมน)
วชิกรรมที่ไม่สม่าเสมอ (วจิกมฺเมน วิสเมน) มโนกรรม
ที่ไม่สม่าเสมอ (มโนกมฺเมน วิสเมน) ภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมตกนรก
เหมือนกับถูกนำไปฝังไว้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ
ย่อมไปสวรรค์ เหมือนกับถูกนำไปเก็บไว้ ธรรม ๓ ประการ
อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่สม่าเสมอ (กายกมฺเมน สเมน)
วชิกรรมที่สม่าเสมอ (วจิกมฺเมน สเมน) มโนกรรม
ที่สม่าเสมอ (มโนกมฺเมน สเมน) ภิกษุทั้งหลาย บุคคล
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมไปสวรรค์
เหมือนกับถูกนำไปเก็บไว้.

ผลของกรรมที่ไม่สะอาด-สะอาด

๗๐

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๓๗๗/๕๘๙.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมตกนรก เหมือนกับถูกนำไปฝังไว้ ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่ไม่สะอาด (กายกมฺเมน อสุจिนา) วาจีกรรมที่ไม่สะอาด (วาจิกมฺเมน อสุจินา) มโนกรรมที่ไม่สะอาด (มโนกมฺเมน อสุจินา) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมตกนรก เหมือนกับถูกนำไปฝังไว้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมไปสวรรค์ เหมือนกับถูกนำตัวไปเก็บไว้ ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ กายกรรมที่สะอาด (กายกมฺเมน สุจินา) วาจีกรรมที่สะอาด (วาจิกมฺเมน สุจินา) มโนกรรมที่สะอาด (มโนกมฺเมน สุจินา) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เหล่านี้แล ย่อมไปสวรรค์เหมือนกับการถูกนำตัวไปเก็บไว้.

ความไม่สะอาด-ความสะอาด

ทางกาย วาจา และใจ

๗๑

-บาลี ทส.ก. อ. ๒๔/๒๘๕, ๓๐๖/๑๖๕, ๑๘๙.

จุนทะ ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง
(ติวัธิ โข จุนฺท กายเณ อโสเจยฺย)

ความไม่สะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง
(จตุพฺพิ วาจา อโสเจยฺย)

ความไม่สะอาดทางใจมี ๓ อย่าง.
(ติวัธิ มนสา อโสเจยฺย)

จุนทะ ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จุนทะ คนบางคนในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มียกติฆ่าสัตว์ หยาบฆ่า มีฝ่ามือเปื้อนด้วยโลหิต มีแต่การฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์มีชีวิต

(๒) เป็นผู้มียกติถือเอาสิ่งของที่มีเจ้าของไม่ได้ให้ คือ วัตถุอุปกรณ์แห่งทรัพย์ของบุคคลอื่น ที่อยู่ในบ้านหรือในป่าก็ตาม เป็นผู้ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย

(๓) เป็นผู้มียกติประพฤติผิดในกาม ในหญิงซึ่งมารดารักษา บิดารักษา พี่น้องชาย พี่น้องหญิง หรือญาติรักษา อื่นธรรมรักษา เป็นหญิงมีสามี หญิงอยู่ในสินไหม

โดยที่พูดแม้หญิงอันเขาหมั่นไว้ ด้วยการคล้องพวงมาลัย
เป็นผู้ประพาศพิณจารีตในรูปแบบเหล่านั้น

จนทะ อย่างนี้แล ความไม่สะอาดทางกาย ๓ อย่าง.

จนทะ ความไม่สะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จนทะ คนบางคนในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มียกติกล่าวเท็จ (มุสาวาท) ไปสู่สภากิติ
ไปสู่บริษัทที่ดี ไปสู่ท่ามกลางหมู่ญาติที่ดี ไปสู่ท่ามกลางศาลา
ประชาคมกิติ ไปสู่ท่ามกลางราชสกุลกิติ อันเขานำไปเป็นพยาน
ถามว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านรู้อย่างไร ท่านจงกล่าวไปอย่างนั้น
ดังนี้ บุรุษนั้น เมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่ารู้ เมื่อรู้ก็กล่าวว่าไม่รู้
เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่าเห็น เมื่อเห็นก็กล่าวว่าไม่เห็น เพราะเหตุ
ตนเอง เพราะเหตุผู้อื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อาภิสอะไร ๆ
ก็เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้

(๒) เป็นผู้มียาจาเสื่อมเสีย (ปิสุณวาจา) คือฟังจาก
ฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังจากฝ่ายโน้น
แล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น เป็นผู้ทำคนที่สามัคคีกัน
ให้แตกกัน หรือทำคนที่แตกกันแล้วให้แตกกันยิ่งขึ้น พอใจ ยินดี
เพลิตเพลินในการแตกกันเป็นพวก เป็นผู้กล่าววาจาที่กระทำ
ให้แตกกันเป็นพวก

(๓) เป็นผู้มียาจาหยาบ (พรุสวาจา) อันเป็นวาจา
หยาบคาย กล้าแข็ง แสบเผ็ดต่อผู้อื่น กระทบทกระเทียบผู้อื่น
แวดล้อมอยู่ด้วยความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ เขาเป็น
ผู้กล่าววาจามีรูปลักษณะเช่นนั้น

(๔) เป็นผู้มียาจาเพื่อเจ้า (สมุพปาลาป) คือเป็นผู้กล่าว
ไม่ถูกกาล ไม่กล่าวตามจริง กล่าวไม่อิงอรรถ ไม่อิงธรรม
ไม่อิงวินัย เป็นผู้กล่าววาจาไม่มีที่ตั้งอาศัย ไม่ถูกกาลเทศะ
ไม่มีจุดจบ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

จนทะ อย่างนี้แล ความไม่สะอาดทางวาจา ๔ อย่าง.

จนทะ ความไม่สะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จนทะ คนบางคนในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มากด้วยอภิชฌา (ความโลภเฟื่องเล้ง) เป็น
ผู้โลภเฟื่องเล้งวัตถุอุปกรณ์แห่งทรัพย์ของผู้อื่นว่า สิ่งใดเป็น
ของผู้อื่น สิ่งนั้นจงเป็นของเรา ดังนี้

(๒) เป็นผู้มียจิตพยาบาท มีความดำริในใจเป็นไปใน
ทางประทุษร้ายว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ จงเดือดร้อน จงแตก
ทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศ อย่าได้มีอยู่เลย ดังนี้

(๓) เป็นผู้มีความเห็นผิด มีทัศนะวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วไม่มี (ผล) การบูชาที่บูชาแล้วไม่มี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี โอปปาติกะสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบถึงกับกระทำให้แจ้งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ก็ไม่มี ดังนี้

จนทะ อย่างนี้แล ความไม่สะอาดทางใจ ๓ อย่าง.

จนทะ เหล่านี้แล เรียกว่า อกุศลกรรมบถสิบ.

จนทะ อนึ่ง เพราะมีการประกอบด้วยอกุศลกรรมบถทั้งสิบประการเหล่านี้เป็นเหตุ นรกาย่อมปรากฏกำเนิดเตร็จจรรย์ย่อมปรากฏ เปרטวิสัยย่อมปรากฏ หรือว่าทุกคติใดๆ แม้อันอีก ย่อมมี.

... ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็นเหมือนบุคคลผู้ถูกนำตัวไปฝังไว้ในนรก.

จนทะ ความสะอาดทางกายมี ๓ อย่าง
(ติริธ ไซ จนท กาเยน โสเจยฺย)

ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง
(จตุพฺพิธ วาจา โสเจยฺย)

ความสะอาดทางใจมี ๓ อย่าง.
(ติริธ มนสา โสเจยฺย)

จนทะ ความสะอาดทางกายมี ๓ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จนทะ บุคคลบางคนในกรณีนี้

(๑) ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อนไม้ วางศัสตรา มีความละอายถึงความเอ็นดูกรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลายอยู่

(๒) ละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ไม่ถือเอาทรัพย์และอุปกรณ์แห่งทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ ในบ้านก็ดี ในป่าก็ดี ด้วยอาการแห่งขโมย

(๓) ละการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม ในหญิงซึ่งมารดารักษา บิดารักษา พี่น้องชาย พี่น้องหญิงหรือญาติรักษา อันธรรมรักษากัน เป็นหญิงมีสามีหญิงอยู่ในสินไหม โดยที่สุตแม่หญิงอันเขาหมั้นไว้ ด้วยการคล้องพวงมาลัย ไม่เป็นผู้ประพฤติดิฉินจารัตในรูปแบบเหล่านั้น

จนทะ อย่างนี้แล ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง.

จนทะ ความสะอาดทางวาจามี ๔ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จนทะ บุคคลบางคนในกรณีนี้

(๑) ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ไปสู่
สภากีติ ไปสู่บริษัทที่ดี ไปสู่ท่ามกลางหมู่ญาติที่ดี ไปสู่
ท่ามกลางศาลาประชาคมที่ดี ไปสู่ท่ามกลางราชสกุลที่ดี
อันเขาเข้าไปเป็นพยาน ถ้ามว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านรู้อย่างไร
ท่านจงกล่าวไปอย่างนั้น ดังนี้ บุรุษนั้นเมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่ามีรู้
เมื่อรู้ก็กล่าวว่ามีรู้ เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่ามีไม่เห็น เมื่อเห็นก็กล่าว
ว่าเห็น เพราะเหตุตนเอง เพราะเหตุผู้อื่น หรือเพราะเหตุ
เห็นแก่อำมิสอะไร ๆ ก็ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่

(๒) ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ได้ฟัง
จากฝ่ายนี้แล้วไม่เก็บไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อแตกจากฝ่ายนี้
หรือได้ฟังจากฝ่ายโน้นแล้วไม่เก็บมาบอกแก่ฝ่ายนี้ เพื่อแตกจาก
ฝ่ายโน้น แต่จะสมานคนที่แตกกันแล้ว ให้กลับพร้อมเพรียงกัน
อุดหนุนคนที่พร้อมเพรียงกันอยู่ ให้พร้อมเพรียงกันยิ่งขึ้น
เป็นคนชอบในความพร้อมเพรียง เป็นคนยินดีในความ
พร้อมเพรียง เป็นคนพอใจในความพร้อมเพรียง กล่าวแต่
วาจาที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน

(๓) ละการกล่าวคำหยาบ เว้นขาดจากการกล่าว
คำหยาบ กล่าวแต่วาจาที่ไม่มีโทษ เสนาะโสต ให้เกิดความรัก
เป็นคำฟูใจ เป็นคำสุภาพที่ชาวเมืองเขาพูดกัน เป็นที่ใครที่
พอใจของมหาชน กล่าวแต่วาจาเช่นนั้นอยู่

(๔) ละคำพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำพูดเพ้อเจ้อ
กล่าวแต่ในเวลาอันสมควร กล่าวแต่คำจริง เป็นประโยชน์
เป็นธรรม เป็นวินัย กล่าวแต่วาจามีที่ตั้ง มีหลักฐานที่อ้างอิง
มีเวลาจบ ประกอบด้วยประโยชน์ สมควรแก่เวลา

จนทะ อย่างนี้แล ความสะอาดทางวาจา ๔ อย่าง.

จนทะ ความสะอาดทางใจมี ๓ อย่าง อะไรบ้าง
คือ จนทะ บุคคลบางคนในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้ไม่มากด้วยอภิชฌา คือ เป็นผู้ไม่โลภ
ไม่เพ่งเล็งวัตถุอุปกรณ์แห่งทรัพย์ของผู้อื่นว่า สิ่งใดเป็นของ
ผู้อื่น สิ่งนั้นจึงเป็นของเรา ดังนี้

(๒) เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท มีความดำริแห่งใจอัน
ไม่ประทุษร้ายว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุข บริหารตนอยู่เถิด ดังนี้

(๓) เป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง มีทศสนะไม่วิปริตว่า
ทานที่ให้แล้วมี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วมี (ผล) การบูชาที่บูชา
แล้วมี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี โลกนี้มี
โลกอื่นมี มารดามี บิดามี โอปปาติกะสัตว์มี สมณพราหมณ์
ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ถึงกับกระทำให้แจ้ง
โลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเอง แล้วประกาศให้
ผู้อื่นรู้ก็มี ดังนี้

จนทะ อย่างนี้แล ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง.

จนทะ เหล่านี้แล เรียกว่า กุศลกรรมบถสิบ.

จนทะ หนึ่ง เพราะมีการประกอบด้วยกุศล-
กรรมบถทั้งสิบประการเหล่านี้เป็นเหตุ พวกเทวดาจึงปรากฏ
พวกมนุษย์จึงปรากฏ หรือว่าสุคติใดๆ แม้อื่นอีก ย่อมมี.

... ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม
๑๐ ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็นเหมือนบุคคลผู้ถูกนำตัว
ไปเก็บไว้ในสวรรค์.

(ในสูตรอื่น - บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๒๕-๓๓๒/๑๙๘-๒๐๑.
แทนที่จะนับจำนวนกรรมบถมี ๑๐ ได้ทรงขยายออกไปเป็น ๒๐ คือ
ทำเองสิบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำอีกสิบ และทรงขยายออกไปเป็น ๓๐ คือ
ทำเองสิบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำสิบ ยินดีเมื่อเขาทำสิบ และทรงขยายออกไป
เป็น ๔๐ คือ ทำเองสิบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำสิบ ยินดีเมื่อเขาทำสิบ สรรเสริญ
ผู้กระทำสิบ จึงมีกรรมบถ สิบ ยี่สิบ สามสิบ สี่สิบ.

ในสูตรอื่น - บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๓๒-๓๓๓/๒๐๒-๒๐๓.
แสดงผลแห่งการกระทำแปลกออกไป จากคำว่า เหมือนถูกนำตัวไปฝัง
ไว้ในนรก นั้น ทรงแสดงด้วยคำว่า เป็นผู้ชู้ตราบกตนเอง ก็มี,
ตายแล้วไปทุกติ ก็มี, เป็นพาล ก็มี และจากคำว่า เหมือนถูกนำตัวไป
เก็บไว้ในสวรรค์ นั้น ทรงแสดงด้วยคำว่า เป็นผู้ไม่ชู้ตราบกตนเอง ก็มี
ตายแล้วไปสุคติ ก็มี เป็นบัณฑิต ก็มี.)

“วิญญาน”

วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว

๗๒

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๒.

สาติ ได้ยินว่าเธอมีทิฐิอันชั่วเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้นั้นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่งอื่นไม่ดังนี้ จริงหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้แหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช้สิ่งอื่นไม่ ดังนี้จริง.

สาติ วิญญาณนั้นเป็นอย่างไ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ ย่อมเสวยวิบากของกรรมทั้งหลายทั้งส่วนดี ทั้งส่วนชั่วในทันที นั้นเป็นวิญญาณ.

โมฆบุรุษ เธอรู้ทั่วถึงธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้ว แก่ใครเล่า โมฆบุรุษ วิญญาณเป็นปฏิจสมุปปันนธรรม (สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มี ดังนี้ไม่ใช่หรือ โมฆบุรุษ ก็เมื่อเป็นดังนั้น เธอกล่าวดูเราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฐิที่ตนถือชั่วแล้ว โมฆบุรุษ ก็ความเห็นนั้นของเธอ จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้ จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่.

ข้อนี้จะมีได้อย่างไร ข้อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตร นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา ไม่มีปฏิภาณ พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า

โมฆบุรุษ เธอจะปรากฏด้วยทิฐิอันชั่วนั้นของตนเอง เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วเหมือนสาติภิกษุ กล่าวดูเราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฐิที่ตนถือชั่วแล้วดังนี้ใช่ไหม.

ข้อนี้ไม่มีเลย พระเจ้าข้า เพราะวิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่พวกข้าพระองค์ โดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย ดีละ พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงอย่างนี้ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณไม่ได้มี ก็แต่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้

กล่าวคู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทฎฐิที่ตนถือชั่วแล้ว ความเห็นนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักขุวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตะและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญาณ วิญญาณอาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชีวหาวิญาณ วิญญาณอาศัยกายและโณฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า มโนวิญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื่อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญ้า ไฟอาศัยโคมัยติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟโคมัย ไฟอาศัยแกลบติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟแกลบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหยากเยื่อ จันใด.

ภิกษุทั้งหลาย จันนั้นก็เหมือนกัน วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า จักขุ-วิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตะและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า โสตวิญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ฆานวิญาณ วิญญาณอาศัยชีวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า ชิวหาวิญาณ วิญญาณอาศัยกายและโณฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า กายวิญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า มโนวิญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นความเกิดขึ้นของสิ่งนี้^๑ (ภูตมิต)^๑ หรือไม่.

เห็น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

๑. บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น ชันธปัญจะ, ชันธ ๕ เป็นต้น. -ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนี้มีอยู่หรือไม่มี อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลง ย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับ แห่งอาหาร อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตาม ความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้น เสียได้ อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร ย่อมละความ สงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะ ความดับแห่งอาหาร ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อ ที่ว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะเหตุอย่างนี้ ๆ ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อ ที่ว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อ ที่ว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้น ไซ้ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย พึงติดอยู่ (อลลียะ) เพลิดเพลินอยู่ (เกหาเยถ) ปรารถนาอยู่ (ธเนชยาถ) ยึดถือว่าเป็นของเรายอยู่ (มมาเยถ) ซึ่งทักขิณันบริสุทธืผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพวงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก ไม่ใช่แสดงแล้ว เพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช่ไหม.

ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย ไม่ติดอยู่ (น อลลียะ) ไม่เพลิดเพลินอยู่ (น เกหาเยถ) ไม่ปรารถนาอยู่ (น ธเนชยาถ) ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรายอยู่ (น มมาเยถ) ซึ่งทักขิณันบริสุทธืผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพวงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก ไม่ใช่แสดงแล้ว เพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(จากนั้นทรงแสดงเรื่องอาหาร ๔, ปฏิจจสมุปบาท และธรรมอื่นอีกหลายประการ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากเนื้อความเต็มของพระสูตรนี้. -ผู้รวบรวม)

วิญญาณ ไม่เที่ยง

๗๓

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๘๕/๑๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสองเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัย จักขุและรูป จักขุไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น รูปทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวันไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น จักขุวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็จักขุวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัย ปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล เรียกว่าจักขุสัมผัส ถึงจักขุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุสัมผัส ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็จักขุสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัย ปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อม รู้สึก (เวทนา) อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด (เจตติ) อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ (สัญญาชาติ) แม้ธรรมเหล่านี้ ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย โสทวิญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัย โสตะและเสียง โสตะไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เสียงทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ... ก็โสทวิญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล เรียกว่าโสทสัมผัส ถึงโสทสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อม รู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อม จำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น.

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับผัสสะได้ที่หน้า ๒๘ และ ๑๘๗. -ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย ฆานวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัย ฆานะและกลิ่น ฆานะไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น กลิ่นทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ... ก็ฆานวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล เรียกว่าฆานสัมผัส ถึงฆานสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อม รู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อม จำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหาวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัย ชิวหาและรส ชิวหาไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น รสทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ... ก็ชิวหาวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล เรียกว่าชีวหาสัมผัส ถึงชีวหาสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อม รู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อม จำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย กายวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัย กายและโณภูรัพพะ กายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น โณภูรัพพะทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ... ก็กายวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แล เรียกว่ากายสัมผัส ถึงกายสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยใจและธรรม ใจไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น มโนวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณ ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรม ๓ ประการนี้แล เรียกว่ามโนสัมผัส ถึงมโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัส

ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น.

วิญญาณ เป็นสิ่งที่เกิดดับ

๗๔

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑๖/๒๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ จะพึงเบื่อหน่าย ได้บ้าง คลายกำหนดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี การเกิดก็ดี การตายก็ดี ของร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏ เพราะเหตุนั้น ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ จึงเบื่อหน่ายได้บ้าง จึงคลายกำหนดได้บ้าง จึงหลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้นจากสิ่งนั้นได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า สิ่งที่เรียกกันว่า จิตเป็นต้นนี้ อันปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ ได้รวบรัดถือไว้ด้วยตัณหา ได้ยึดถือแล้วด้วยทสิฏฐิว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้ มาตลอดกาลช้านาน เพราะเหตุนั้น ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนด ไม่อาจจะหลุดพ้น ซึ่งสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ จะพึงเข้าไปยึดถือ เอาร่างกาย อันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดยความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะเข้าไปยึดถือเอาจิต โดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ดำรงอยู่ ปีหนึ่งบ้าง สองปีบ้าง สามปีบ้าง สี่ปีบ้าง ห้าปีบ้าง สิบปีบ้าง ยี่สิบปีบ้าง สามสิบปีบ้าง สี่สิบปีบ้าง ห้าสิบปีบ้าง ร้อยปีบ้าง เกินกว่าร้อยปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน. ...

(เนื้อความเต็มของสูตรนี้ ผู้อ่านสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่
หน้า ๒. -ผู้รวบรวม)

วิญญาณเป็นอนัตตา

๗๕

–บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๗/๑๒๘.

... ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากว่า วิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนา ในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย. ...

(ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นอนัตตาของขันธ ๕ ได้ที่ หน้า ๒๔๔. –ผู้รวบรวม

ผลของผัสสะ

๗๖

–บาลี มุ. ม. ๑๒/๒๒๖/๒๔๘.

(พระผู้มีพระภาคได้แสดงธรรมโดยย่อ ภิกษุทั้งหลายไม่เข้าใจ เนื้อความ จึงได้ไปขอร้องท่านมหากัจจายนะให้อธิบายธรรมนั้น ซึ่งภายหลัง พระผู้มีพระภาคทรงรับรองคำตอบของท่านมหากัจจายนะ)

ผู้มีอายุทั้งหลาย ผมรู้ถึงเนื้อความแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงไว้โดยย่อ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความไว้โดยพิสดารนี้ให้พิสดาร ได้อย่างนี้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยตาและรูป จึงเกิด จักขุวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ จึงเกิดผัสสะ^๑ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา บุคคล เสวยเวทนาอันใด ก็ย่อมจำ (สยฺขานนํ) เวทนาอันนั้น บุคคล จำเวทนาอันใด ก็ตรึกถึง (วิตกฺกเถติ) เวทนาอันนั้น บุคคล ตรึกถึงเวทนาอันใด ก็เน้นซ้ำ (ปฺปญฺเจติ) อยู่กับเวทนาอันนั้น บุคคล เน้นซ้ำอยู่กับเวทนาอันใด สัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำ ความเน้นซ้ำ (ปฺปญฺจสฺสณฺยาสฺสา) ก็ครอบงำบุคคลนั้น โดยมี เวทนานั้นเป็นเหตุ ในรูปทั้งหลายอันจะรู้แจ้งด้วยตา ทั้งที่เป็นอดีตก็ตาม เป็นอนาคตก็ตาม หรือเป็นปัจจุบันก็ตาม.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยหูและเสียง จึงเกิด โสตวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ จึงเกิดผัสสะ ...

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับผัสสะได้ที่หน้า ๒๘ และ ๑๗๘. –ผู้รวบรวม

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยจุมูกและกลิ่น จึงเกิด
ฆานวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
จึงเกิดผัสสะ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยลิ้นและรส จึงเกิด
ชีวหาวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
จึงเกิดผัสสะ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยกายและโณภูฐัพพะ
จึงเกิดกายวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม
๓ ประการ จึงเกิดผัสสะ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะอาศัยใจและธรรม จึงเกิด
มโนวิญญาณ ความประกอบพร้อมแห่งธรรม ๓ ประการ
จึงเกิดผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา บุคคล
เสวยเวทนาอันใด ก็ย่อมจำเวทนาอันนั้น บุคคลจำเวทนา
อันใด ก็ตรึกถึงเวทนาอันนั้น บุคคลตรึกถึงเวทนาอันใด
ก็เน้นช้อยอยู่กับเวทนาอันนั้น บุคคลเน้นช้อยอยู่กับเวทนาอันใด
สัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำความเน้นช้อยก็ครอบงำบุคคลนั้น
โดยมีเวทนานั้นเป็นเหตุ ในธรรมทั้งหลายอันจะรู้แจ้งได้ด้วยใจ
ทั้งที่เป็นอดีตก็ตาม เป็นอนาคตก็ตาม หรือเป็นปัจจุบัน
ก็ตาม.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อตามิ รูปมี และจักขุวิญญาณมี
เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อการ
บัญญัติผัสสะมี เขาจะบัญญัติว่าเวทนา ข้อนี้เป็นฐานะที่จะ
มีได้ เมื่อการบัญญัติเวทนามิ เขาจะบัญญัติว่าสัญญา ข้อนี้
เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติสัญญามิ เขาจะบัญญัติ
ว่าวิตก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติวิตกมี เขาจะ
บัญญัติว่าการครอบงำโดยสัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำความ
เน้นช้อย ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อหมี เสียงมี และโสทวิญาณมี
เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อจุมูกมี กลิ่นมี และฆานวิญญาณมี
เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อลิ้นมี รสมี และชีวหาวิญญาณมี
เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อกายมี โณภูฐัพพะมี และ
กายวิญญาณมี เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะ
ที่จะมีได้ ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อใจมี ธรรมมี และมโน-
วิญญาณมี เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้
เมื่อการบัญญัติผัสสะมี เขาจะบัญญัติว่าเวทนา ข้อนี้เป็น

ฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติเวทนามี เขาจะบัญญัติว่า
สัญญา ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติสัญญามี
เขาจะบัญญัติว่าจิต ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติ
จิตมี เขาจะบัญญัติว่าการครอบงำโดยสัญญาชนิดต่าง ๆ
อันทำความเนิ่นช้า ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อตาไม่มี รูปไม่มี และ
จักขุวิญญาณไม่มี เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะ
ที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติผัสสะไม่มี เขาจะบัญญัติว่าเวทนา
ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติเวทนาไม่มี เขาจะ
บัญญัติว่าสัญญา ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติ
สัญญาไม่มี เขาจะบัญญัติว่าจิต ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้
เมื่อการบัญญัติจิตไม่มี เขาจะบัญญัติว่าการครอบงำโดย
สัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำความเนิ่นช้า ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะ
ที่จะมีได้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อหูไม่มี เสียงไม่มี และ
โสตวิญญาณไม่มี ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อจมูกไม่มี กลิ่นไม่มี และ
ฆานวิญญาณไม่มี ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อลิ้นไม่มี รสไม่มี และชีวหา
วิญญาณไม่มี ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อกายไม่มี โผฏฐัพพะไม่มี
และกายวิญญาณไม่มี ...

ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อใจไม่มี ธรรมไม่มี และ
มโนวิญญาณไม่มี เขาจะบัญญัติว่าผัสสะ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะ
ที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติผัสสะไม่มี เขาจะบัญญัติว่าเวทนา
ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติเวทนาไม่มี เขาจะ
บัญญัติว่าสัญญา ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อการบัญญัติ
สัญญาไม่มี เขาจะบัญญัติว่าจิต ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้
เมื่อการบัญญัติจิตไม่มี เขาจะบัญญัติว่าการครอบงำโดย
สัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำความเนิ่นช้า ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะ
ที่จะมีได้.

ผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุเทศนี้ไว้โดยย่อว่า

ภิกษุ สัญญาชนิดต่าง ๆ อันทำความเนิ่นช้า ย่อม
ครอบงำบุรุษเพราะเหตุใด ถ้าสิ่งที่คุณจะผลิตเพลิน พวักถึง
สยบมัวเมา ไม่มีในเหตุ นั้น แหละ เป็นที่สุดแห่งราคานุสัย
เป็นที่สุดแห่งภิกขานุสัย เป็นที่สุดแห่งทณฺณานุสัย เป็นที่สุด
แห่งวิจิกิจจานุสัย เป็นที่สุดแห่งมานานุสัย เป็นที่สุดแห่ง
ภวราคานุสัย เป็นที่สุดแห่งอวิชชานุสัย เป็นที่สุดแห่งการจับ

วิญญานาหาร (อาหารของวิญญาน)

๗๗

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๑/๒๔๔.

ท่อนไม้ การจับศาสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การด่าว่ากัน การยุยงให้แตกกัน และการกล่าวเท็จ อกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่านี้ ย่อมดับไปโดยไม่มีเหลือเพราะเหตุนั้นแล้วไม่ทรงชี้แจงเนื้อความให้พิสดารเสด็จลจากอาสนะเข้าที่ประทับเสียผู้มีอายุทั้งหลาย ผมรู้ถึงเนื้อความแห่งอุเทศที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้โดยย่อนี้ ไม่ทรงชี้แจงเนื้อความไว้โดยพิสดาร ให้พิสดารได้อย่างนี้ก็แลเมื่อท่านทั้งหลายปรารถนา ก็พึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามเนื้อความนั้น พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ประการใด ท่านทั้งหลายพึงทรงจำข้อนั้นไว้โดยประการนั้นเถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญานาหารจะพึงเห็นได้อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน พวกเจ้าหน้าที่จับโจรผู้กระทำความผิดได้แล้ว แสดงแก่พระราชว่า ขอเดชะ ด้วยโจรผู้นี้กระทำความผิดขอพระองค์โปรดให้ลงโทษโจรผู้นี้ ตามที่ทรงเห็นสมควรเถิด พระเจ้าข้า พระราชาจึงมีรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปประหารบุรุษนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้านี้ พวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้น จึงช่วยกันประหารนักโทษคนนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเช้า.

ต่อมาเป็นเวลาเที่ยงวัน พระราชาได้ซักถามพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นักโทษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง พวกเขาพากันกราบทูลว่า ขอเดชะ เขายังมีชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า พระราชาจึงมีรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไปประหารบุรุษนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน พวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้น จึงช่วยกันประหารนักโทษคนนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเที่ยงวัน.

ต่อมาเป็นเวลาเย็น พระราชาได้ซักถามพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นอีกว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นักโทษคนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง พวกเขาพากันกราบทูลว่า ขอเดชะ เขายังมี

ชีวิตอยู่ พระเจ้าข้า พระราชาจึงมีรับสั่งอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงไปประหารบุรุษนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น พวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้น จึงช่วยกันประหารนักโทษคนนั้น ด้วยหอก ๑๐๐ เล่มในเวลาเย็น.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร การที่บุรุษนักโทษคนนั้น เมื่อถูกเจ้าหน้าที่ประหารอยู่ด้วยหอก ๓๐๐ เล่มตลอดทั้งวันนั้น เขาจะพึงได้รับแต่ทุกข์โทมนัสซึ่งมีข้อนั้นเป็นเหตุ ไม่ใช่หรือ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขาถูกประหารอยู่แม้ด้วยหอกเพียงเล่มเดียว ก็พึงได้รับทุกข์โทมนัสซึ่งมีข้อนั้นเป็นเหตุ จะป่วยการกล่าวไปถึงการที่เขาถูกประหารอยู่ด้วยหอก ๓๐๐ เล่มเล่า ข้อนี้อุปมาฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า พึงเห็นวิญญูณาหาร ฉะนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้วิญญูณาหารได้แล้ว นามรูปก็เป็นสิ่งที่กำหนดรู้ได้แล้ว เมื่ออริยสาวกกำหนดรู้นามรูปได้แล้ว เรากล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่อริยสาวกนั้นจะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้.

(ผู้อ่านสามารถศึกษาเพิ่มเติมเรื่องอาหาร ๔ ได้ที่เนื้อความเต็มของสูตรนี้ และที่หน้า ๓๐. -ผู้รวบรวม)

“สังขตะ-อสังขตะ”

ลักษณะของสังขตะ-อสังขตะ

๗๘

-บาลี ตัก. ย. ๒๐/๑๙๒/๔๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย สังขตลักษณะของสังขตะ ๓ ประการ
เหล่านี้ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

มีความเกิดขึ้นปรากฏ (อุปปาโท ปญฺญาติ)

มีความเสื่อมปรากฏ (วโย ปญฺญาติ)

เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ (จิตฺตสฺส อณฺณตฺตํ
ปญฺญาติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังขตลักษณะของสังขตะ
๓ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย อสังขตลักษณะของอสังขตะ
๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

ไม่ปรากฏความเกิด (น อุปปาโท ปญฺญาติ)

ไม่ปรากฏความเสื่อม (น วโย ปญฺญาติ)

เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น จิตฺตสฺส
อณฺณตฺตํ ปญฺญาติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อสังขตลักษณะของอสังขตะ
๓ ประการ.

พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

ตีณิมานิ ภิกฺขเว สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิ กตมานิ
ตีณิ อุปฺปาโท ปญฺญาติ วโย ปญฺญาติ จิตฺตสฺส อณฺณตฺตํ
ปญฺญาติ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ สงฺขตสฺส สงฺขตลกฺขณานิตี.

ตีณิมานิ ภิกฺขเว อสงฺขตสฺส อสงฺขตลกฺขณานิ กตมานิ
ตีณิ น อุปฺปาโท ปญฺญาติ น วโย ปญฺญาติ น จิตฺตสฺส
อณฺณตฺตํ ปญฺญาติ อิมานิ โข ภิกฺขเว ตีณิ อสงฺขตสฺส
อสงฺขตลกฺขณานิตี.

สังขตธาตุ-อสังขตธาตุ

๗๙

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๖๗/๒๓๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายอื่นที่ควรเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ จะพึงมีอีกไหม พระเจ้าข้า.

อานนท์ ธาตุ ๒ อย่างนี้มีอยู่ คือ สังขตธาตุ และอสังขตธาตุ อานนท์ เหล่านี้แลธาตุ ๒ อย่าง อานนท์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

(ในพระสูตรนี้ ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องธาตุไว้หลายนัย ดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ควรเรียกว่า ภิกษุผู้ฉลาดในธาตุ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ธาตุ ๑๘ อย่างเหล่านี้มีอยู่ คือ ธาตุคือจักขุธาตุคือรูป ธาตุคือจักขุวิญญาณ ธาตุคือโสต ธาตุคือเสียง ธาตุคือโสตวิญญาณ ธาตุคือฆานะ ธาตุคือกลิ่น ธาตุคือฆานวิญญาณ ธาตุคือชีวหา ธาตุคือรส ธาตุคือชีวหาวิญญาณ ธาตุคือกาย ธาตุคือโผฏฐัพพะ ธาตุคือกายวิญญาณ ธาตุคือมโน ธาตุคือธรรม ธาตุคือมโนวิญญาณ อานนท์ เหล่านี้แลธาตุ ๑๘ อย่าง อานนท์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายอื่นที่ควรเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ จะพึงมีอีกไหม พระเจ้าข้า.

อานนท์ ธาตุ ๖ อย่างเหล่านี้มีอยู่ คือ ธาตุคือดิน ธาตุคือน้ำ ธาตุคือไฟ ธาตุคือลม ธาตุคืออากาศ ธาตุคือวิญญาณ อานนท์ เหล่านี้แลธาตุ ๖ อย่าง อานนท์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายอื่นที่ควรเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ จะพึงมีอีกไหม พระเจ้าข้า.

อานนท์ ธาตุ ๖ อย่างเหล่านี้มีอยู่ คือ ธาตุคือสุข ธาตุคือทุกข์ ธาตุคือโสมนัส ธาตุคือโทมนัส ธาตุคืออุเบกขา ธาตุคืออวิชชา อานนท์ เหล่านี้แลธาตุ ๖ อย่าง อานนท์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายอื่นที่ควรเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ จะพึงมีอีกไหม พระเจ้าข้า.

อานนท์ ธาตุ ๖ อย่างเหล่านี้มีอยู่ คือ ธาตุคือกาม ธาตุคือเนกขัมมะ ธาตุคือพยาบาท ธาตุคืออัพยาบาท (ความไม่พยาบาท) ธาตุคือวิหิงสา (ความเบียดเบียน) ธาตุคือ

อวิหิงสา(ความไม่เบียดเบียน) อานนทฺ์ เหล่านี้แล ธาตุ ๖ อย่าง อานนทฺ์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายอื่นที่ควรเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ จะพึงมีอีกไหม พระเจ้าข้า.

อานนทฺ์ ธาตุ ๓ อย่างเหล่านี้มีอยู่ คือ ธาตุคือกาม ธาตุคือรูป ธาตุคืออรูปรูป อานนทฺ์ เหล่านี้แล ธาตุ ๓ อย่าง อานนทฺ์ ด้วยเหตุที่ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เราจึงเรียกว่า ภิกษุเป็นผู้ฉลาดในธาตุ.

ธรรมชาติที่ไม่ถูกอะไรทำ ไม่ถูกอะไรปรุง

๘๐

-บาลี อ. พ. ๒๕/๒๐๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซ้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ดังนั้น การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจึงปรากฏ.

พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

อตฺถิ ภิกฺขเว อชาตํ อภฺุตํ อกตํ อสงฺขตํ โน เจ ตํ ภิกฺขเว อภฺวิสส อชาตํ อภฺุตํ อกตํ อสงฺขตํ นยิธ ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถ.

ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ อชาตํ อภฺุตํ อกตํ อสงฺขตํ ตสฺมา ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยตฺติ.

อีกสูตรหนึ่ง - บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๕๘/๒๒๑. ตรัสเหมือนกัน
กับสูตรข้างบนนี้ แต่ได้ตรัสช่วงท้ายต่างไป ดังนี้.

ใคร ๆ ไม่ควรเพลิดเพลิน ต่อสิ่งที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว
เกิดขึ้นพร้อมแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ประชุมแต่งแล้ว ไม่ยั่งยืน
ประชุมแต่งเพื่อชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค เป็นของผุพัง
มีอาหารและต้นหา เป็นแดนเกิด.

การสลัดออกซึ่งธรรมชาตินั้น เป็นบทอันระงับ
จะคาดคะเนเอาไม่ได้ เป็นของยั่งยืน ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้นพร้อม
ไม่มีความไคย ปราศจากอวลี เป็นความดับแห่งสิ่งที่มีความทุกข์
เป็นธรรมดา เป็นความเข้าไปสงบระงับแห่งสังขาร เป็นสุข.

ที่ซึ่ง นามรูป ดับสนิทไม่มีเหลือ

๘๑

- บาลี ส. ที. ๙/๒๗๗/๓๔๓.

เกวัญญะ เรื่องเคยมีมาแล้ว ภิกษุรูปหนึ่ง ในหมู่
ภิกษุนี้เอง เกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า มหาภูต ๔ คือ ธาตุ
ดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเหลือ
ในที่ไหนหนอ ดังนี้.

(พระผู้พระภาคได้ตรัสตอบว่า ภิกษุรูปนั้นได้เข้าสมาธิ อัน
นำไปสู่เทวโลก แล้วได้นำเอาปัญหาที่ตนสงสัยนั้น ไปถามพวกเทวดา
ชั้นจาตุมหาราชิกา พวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาไม่ทราบ ได้ให้ไปถาม
ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามพวกเทวดา
ชั้นดาวดึงส์ พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวสักกะ
ท้าวสักกะไม่ทราบ ได้ให้ไปถามพวกเทวดาชั้นยามา พวกเทวดาชั้นยามา
ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวสุยามะ ท้าวสุยามะไม่ทราบ ได้ให้ไปถามพวก
เทวดาชั้นดุสิต พวกเทวดาชั้นดุสิตไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวสันตดุสิตะ
ท้าวสันตดุสิตะไม่ทราบ ได้ให้ไปถามพวกเทวดาชั้นนิมมานรดี พวกเทวดา
ชั้นนิมมานรดีไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวสุนิมมิตะ ท้าวสุนิมมิตะไม่ทราบ
ได้ให้ไปถามพวกเทวดาชั้นปรินิมิทตสวรรค์ พวกเทวดาชั้นปรินิ-
มิทตสวรรค์ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวปรินิมิทตสวรรค์ ท้าวปรินิมิทตสวรรค์
ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามพวกเทวดาพรหมกายิกา พวกเทวดาพรหมกายิกา
ไม่ทราบ ได้ให้ไปถามท้าวมหาพรหม เมื่อไปถามท้าวมหาพรหม
ท้าวมหาพรหมพยายามหลีกเลี่ยง บ่ายเบี่ยงที่จะไม่ตอบอยู่พักหนึ่ง แล้ว
ในที่สุดก็ได้สารภาพว่า พวกเทวดาทั้งหลายพากันคิดว่า ท้าวมหาพรหมเอง

เป็นผู้รู้เห็นไปทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ที่จริงก็ไม่รู้ในปัญหาที่ว่า มหาภูต ๔ จักดับไปในที่ไหนนั่นเลย มันเป็นความผิดพลาดของภิกษุนั่นเอง ที่ไม่ไปทูลถามพระผู้มีพระภาค).

แก้วกฐะ ลำดับนั้น ภิกษุนั้นได้หายตัวจากพรหมโลก มาปรากฏข้างหน้าเรา เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนทิ้งออ้อยออกไป หรืองอแขนที่เหยียดไว้เข้ามา จากนั้นเธอไหว้เราแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วถามเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาภูต ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเหลือในที่ไหน ดังนี้.

แก้วกฐะ เมื่อเธอถามอย่างนี้ เราได้กล่าวกะภิกษุนั้นว่า เนาะภิกษุ เรื่องเคยมีมาแล้ว พวกค้ำทางทะเล ได้พานกสำหรับค้นหาฝั่ง (นกตริทาสี) ไปกับเรือด้วย เมื่อมองไม่เห็นฝั่ง พวกเขาล่องนกสำหรับค้นหาฝั่งนั้นไป นกนั้นบินไปทางทิศตะวันออกบ้าง ทิศใต้บ้าง ทิศตะวันตกบ้าง ทิศเหนือบ้าง ทิศเบื้องบนบ้าง ทิศน้อยๆ บ้าง เมื่อมันเห็นฝั่งทางทิศใด แล้วมันก็จะบินตรงไปยังทิศนั้น แต่ถ้ามันไม่เห็นฝั่ง ก็จะบินกลับมาสู่เรือตามเดิม ภิกษุ เช่นเดียวกับเธอนั้นแหละ ได้เที่ยวแสวงหาคำตอบของปัญหานี้ มาจนกระทั่งถึงพรหมโลกแล้ว ก็ไม่ได้คำตอบ ในที่สุดก็ต้องย้อนมาหาเราอีก.

ภิกษุ ในปัญหาของเธอนั้น เธอไม่ควรตั้งคำถามอย่างนั้นว่า มหาภูต ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเหลือในที่ไหน อันที่จริง เธอควรตั้งคำถามขึ้นอย่างนี้ว่า

ดิน น้ำ ไฟ ลม ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในที่ไหน ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในที่ไหน นามและรูป ย่อมดับสนิทไม่มีเหลือในที่ไหน ดังนี้ ต่างหาก.

ภิกษุ ในปัญหานั้น คำตอบมีดังนี้
สิ่งอันพึงรู้แจ้ง ไม่มีปรากฏการณ์ ไม่มีที่สุด แต่มีทางปฏิบัติเข้ามาถึงได้โดยรอบ นั้นมีอยู่ในสิ่งนั้นแหละ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตั้งอยู่ไม่ได้ ในสิ่งนั้นแหละ ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม ตั้งอยู่ไม่ได้ ในสิ่งนั้นแหละ นามและรูปย่อมดับสนิทไม่มีเหลือ นามรูปดับสนิทในสิ่งนี้ เพราะการดับสนิทของวิญญาณ ดังนี้.

เนื้อความในย่อหน้าสุดท้าย มีบาลีดังนี้

วิญญาณ อนิทฺสํ อนนุตฺตํ สพฺพโต ปภํ เอตฺถ อาโป จ ปจฺวี จ เตโห วาโย น คารติ เอตฺถ ทิฆณฺจ รสฺสณฺจ อนนฺ ญฺลํ สุภาสุภํ เอตฺถ นามณฺจ รูปณฺจ อเสถํ อปุรฺชณฺติ วิญฺญาณํ สฺสนิโรเธน เอตฺถเอตํ อปุรฺชณฺติติ.

สิ่งนั้นมีอยู่

๘๒

-บาลี อ. พ. ๒๔/๒๐๖/๑๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่^๑ เป็นสิ่งซึ่งไม่มีดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม ไม่ใช่อาภาสานัญญาตนะ ไม่ใช่วิญญาณัญญาตนะ ไม่ใช่อาภิญญาตนะ ไม่ใช่เนวสณฺณานาสณฺญาตนะ ไม่ใช่โลกนี้ ไม่ใช่โลกอื่น ไม่ใช่ดวงจันทร์ หรือดวงอาทิตย์ทั้งสองอย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ในสิ่งนั้น เราไม่กล่าวว่ามีการมา ไม่กล่าวว่ามีการไป ไม่กล่าวว่ามีการตั้งอยู่ ไม่กล่าวว่ามีการจุติ ไม่กล่าวว่ามีการอุปบัติ สิ่งนั้นไม่ได้ตั้งอยู่ สิ่งนั้นไม่ได้เป็นไป และสิ่งนั้นไม่ใช่อารมณ์ นั้นแหละ คือ ที่สุดแห่งทุกข์.

พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺนํ ยตฺถ เนว ปจฺวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาसानญายตฺนํ น วิญญานญายตฺนํ น อาภิญญายตฺนํ น เนวสณฺณานาสณฺญาตฺนํ น ายํ โลโก น ปรโลโก น อโภ จนฺทิมสุรียา.

ตมฺหิ ภิกฺขเว เนว อาคตฺตี วทามิ น คตฺตี น จิตฺตี น จุตฺตี น อุปฺปตฺตี อุปฺปตฺติญฺจํ อุปฺปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เอสวนฺโต ทุกฺขสฺสาติ.

๑. คำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น สิ่งๆ นั้นมีอยู่ เป็นต้น. -ผู้รวบรวม

ชื่อวานิพพาน อันบุคคลเห็นได้ยาก

๘๓

-บาลี อุปปริ. ม. ๑๔/๔๗๘/๗๕๑., -บาลี อ. พ. ๒๔/๒๐๗, ๒๐๘/๑๕๙, ๑๖๑.

ชื่อวานิพพานอันบุคคลเห็นได้ยาก ไม่มีความน้อมไป เพราะวานิพพานนั้น เป็นธรรมชาติจริงแท้ อันบุคคลเห็นไม่ได้ง่ายเลย ตัณหาอันบุคคลแทงตลอดแล้ว เพราะรู้ได้เห็นอยู่ จึงไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.

ความหวั่นไหวย่อมมีแก่บุคคลผู้ยังค้นหาและทักขิอาศัยแล้ว ความหวั่นไหวย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ยังค้นหาและทักขิไม่อาศัยแล้ว เมื่อความหวั่นไหวไม่มี ปัสสัทธิย่อมมี เมื่อปัสสัทธิมี ความน้อมไปย่อมไม่มี เมื่อความน้อมไปไม่มี การมาและการไปย่อมไม่มี เมื่อการมาและการไปไม่มี การจุติและอุปบัติย่อมไม่มี เมื่อการจุติและอุปบัติไม่มี อะไรๆ ก็ไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง นั้นแหละ คือ ที่สุดแห่งทุกข์.

ใน ๓ พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

ทุทฺทสํ อนตํ นาม น หิ สจฺจํ สุตฺตสํ ปฏฺวิทุทฺธา ตณฺหา ขานโต ปสฺสโต นตฺถิ ภิกฺขวนฺนติ.

นิสฺสิตสฺส จลิตํ อนิสฺสิตสฺส จลิตํ นตฺถิ จลิตฺเต อสตี ปสฺสทฺธิ ปสฺสทฺธิยา สติ นติ น โหติ นตฺติยา อสตี อาคตฺติคฺคิ น โหติ อาคตฺติคฺคิยา อสตี จุตฺตปาโต น โหติ จุตฺตปาเต อสตี เนวฺธิ น หุรํ น อุกฺกมฺนฺตฺเร เอสวนฺโต ทุกฺขสฺสาติ.

นิพพานของคนตาบอด

๘๔

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๘๑/๒๘๗.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ น้าอัสจรรยจริง ไม่เคยมีมาแต่ก่อน คือข้อที่พระสมณโคตมได้กล่าวคำนี้ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็ได้เคยฟังคำกล่าวนี้ของปริพพาชกผู้เป็นอาจารย์แห่งอาจารย์กล่าวอยู่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ ด้วยเหมือนกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อนี้ช่างตรงกันนัก.

มาคัณทียะ ข้อนี้ท่านฟังมาแต่ปริพพาชกผู้เป็นอาจารย์แห่งอาจารย์ ที่กล่าวอยู่ว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนั้น ความไม่มีโรคนั้นเป็นอย่างไร นิพพานนั้นเป็นอย่างไร.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว มาคัณทียปริพพาชก ได้ลูบร่างกายของตนด้วยฝ่ามือ แล้วร้องขึ้นว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ นี่ยังไม่ละความไม่มีโรค นี่ยังไม่ละนิพพาน พระโคตมผู้เจริญ เวลานี้ข้าพเจ้าเป็นสุข ไม่มีโรค ไม่มีอาพาธอะไร ๆ.

มาคัณทียะ ข้อนี้เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด เขาไม่อาจเห็นรูปสีดำหรือสีขาว ไม่อาจเห็นรูปสีเขียว ไม่อาจเห็นรูปสีเหลือง ไม่อาจเห็นรูปสีแดง ไม่อาจเห็นรูปสีชมพู ไม่อาจเห็นพื้นที่อันสม่าเสมอหรือขรุขระ ไม่อาจ

เห็นดวงดาว ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ เขาได้ยินคนตาดีกล่าวอยู่ว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนักหนา บุรุษตาบอดนั้นก็เที่ยวแสวงหาผ้าขาว บุรุษคนหนึ่งลงเขาด้วยผ้าเก่าเปื้อนเขม่าว่า บุรุษผู้เจริญ นี่ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนัก สำหรับท่าน บุรุษตาบอดนั้น รับผ้านั้นมาห่ม แล้วพูดออกมาด้วยความดีใจว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นี่ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนักหนา ดังนี้.

มาคัณทียะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้นเป็นผู้รู้อยู่เห็นอยู่ แล้วรับเอาผ้าเก่าเปื้อนเขม่านั้นมาห่ม และพูดออกมาด้วยความดีใจว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นี่ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนักหนา ดังนี้ หรือว่าเขาพูดอย่างนั้น เพราะเชื่อคนตาดีที่ลงเขา.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้นเป็นผู้ไม่รู้ไม่เห็น แล้วก็รับเอาผ้าเก่าเปื้อนเขม่านั้นมาห่ม และพูดออกมาด้วยความดีใจว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นี่ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนักหนา ดังนี้ ที่เขาพูดเช่นนั้น เพราะเชื่อคนตาดีที่ลงเขาเท่านั้น.

มาคัณทียะ จันใดกัณนัันเหมือนกัน ที่ปริพพาชก
เดียรธีย์เหล่าอื่นเป็นคนบอดไม่มีจักขุ ไม่รู้จักความไม่มีโรค
ไม่เห็นนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยังมากล่าวคาถานี้ว่า ความ
ไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้.

มาคัณทียะ คาถานี้ เป็นคาถาที่พระอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน กล่าวกันแล้วว่า

ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุข
อย่างยิ่ง ทางมืองค์ ๘ เป็นทางอันเกษมกว่าทางทั้งหลาย
ซึ่งเป็นเครื่องให้ถึงอมตะ ดังนั้น บัดนี้ ได้มากมายเป็น
คาถาของปุถุชนกล่าวไปเสียแล้ว.

มาคัณทียะ กายนี้แหละเป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี
เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ ท่านก็มา
กล่าวซึ่งกายนี้ที่เป็นดังโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร
เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ ว่าเป็นความไม่มีโรค
เป็นนิพพาน มาคัณทียะ อริยจักขุสำหรับจะรู้จักความ
ไม่มีโรค จะเห็นนิพพานของท่านไม่มี ...

ข้าพระองค์เลื่อมใสต่อท่านพระโคตมผู้เจริญอย่างนี้แล้ว
ขอท่านพระโคตมผู้เจริญ โปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยประการที่
ข้าพระองค์จะรู้จักความไม่มีโรคและเห็นนิพพานได้.

มาคัณทียะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด
เขาไม่อาจเห็นรูปสีดำนหรือสีขาว ไม่อาจเห็นรูปสีเขียว ไม่อาจ
เห็นรูปสีเหลือง ไม่อาจเห็นรูปสีแดง ไม่อาจเห็นรูปสีชมพู
ไม่อาจเห็นพื้นที่อันสม่าเสมอหรือขรุขระ ไม่อาจเห็นดวงดาว
ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ เขาได้ยินคนตาดีกล่าวอยู่ว่า
ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด ไม่มีมลทิน งดงามนักหนอ
บุรุษตาบอดนั้นก็เที่ยวแสวงหาผ้าขาว บุรุษคนหนึ่งลงเขา
ด้วยผ้าเก่าเปื้อนเขม่าว่า บุรุษผู้เจริญ นี่ผ้าขาวเนื้อดี สะอาด
ไม่มีมลทิน งดงามนัก สำหรับท่าน บุรุษตาบอดนั้น รับผ้านั้น
มาห่มแล้ว.

ในกาลต่อมา มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขา
เชิญแพทย์ผ่าตัดผู้ชำนาญมารักษา แพทย์นั้นทำยาอันถ่าย
โทษในเบื้องบน ถ่ายโทษในเบื้องล่าง ยาหยอด ยากัดและ
ยานัตถ์ เขาอาศัยยานั้นแล้วจึงมองเห็นได้ ชำระตาให้ใสได้
พร้อมกับการที่มีตาดีขึ้นนั้น เขาย่อมละความรักใคร่พอใจ
ในผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่าเสียได้ เขาจะพึงเบียดเบียนบุรุษ
ที่ลงเขานั้น โดยความเป็นศัตรู โดยความเป็นข้าศึก และจะ
สำคัญว่าควรปลงชีวิตบุรุษนั้นด้วยความแค้น โดยกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราถูกบุรุษนี้คดโกง หลอกหลวง

ยื่นคนละที เห็นคนละแบบ (นัยที่ ๑) | ๘๕

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๖๒/๓๙๒.

ปลิ้นปลอกด้วยผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่า มานานหนักหนอ โดย
หลอกเราว่า บุรุษผู้เจริญ นี่แหละเป็นผ้าขาวเนื้อดี เป็นของ
งดงาม ปราศจากมลทิน เป็นผ้าสะอาดสำหรับท่าน ดังนี้.

มาคัณทียะ จันใดก็จันนั้นเหมือนกัน ถ้าเรา
แสดงธรรมแก่ท่านว่า อย่างนี้เป็นความไม่มีโรค อย่างนี้
เป็นนิพพาน ดังนี้ ท่านจะรู้จักความไม่มีโรค จะพึงเห็น
นิพพานได้ ก็ต่อเมื่อท่านละความกำหนดด้วยอำนาจความ
พอใจ (ฉนฺทราโค) ในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ เสียได้ พร้อมกับการ
เกิดขึ้นแห่งจักขุของท่าน อนึ่ง ความรู้สึกจะพึงเกิดขึ้น
แก่ท่านว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราถูกจิตนี้คดโกง
หลอกลวง ปลิ้นปลอก มานานหนักหนอ จึงเราเมื่อยึดมั่น
ก็ยึดมั่นเอาแล้ว ซึ่งรูป ซึ่งเวทนา ซึ่งสัญญา ซึ่งสังขาร
และซึ่งวิญญาณ นั้นเทียว.

เพราะความยึดมั่น (อุปาทาน) ของเรานั้นเป็นปัจจัย
จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็น
ปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะ
ทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

... อัคคิเวสสนะ ราชกุมารนั้นจะพึงได้ประโยชน์จาก
ความที่เรากล่าวแล้วแต่ที่ไหน ความข้อนั้น อันบุคคลจะพึงรู้
พึงเห็น พึงบรรลุ พึงกระทำให้แจ้งกันได้ด้วยเนกขัมมะ
แต่เพราะชยเสนราชกุมารยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคมกาม
ยังถูกกามวิตกเคี้ยวกิน ยังถูกความเร่าร้อนเพราะกาม
แผดเผา ยังชวนชวยในการแสวงหากามอยู่ แล้วจะรู้ จะเห็น
หรือจะกระทำให้แจ้งซึ่งความข้อนั้น นั้นไม่ใช่ฐานะที่มีได้.

อัคคิเวสสนะ เปรียบเหมือนคู่แห่งช้างที่ควรฝึก
หรือคู่แห่งม้าที่ควรฝึก หรือคู่แห่งโคที่ควรฝึก คู่หนึ่งที่ถูก
ฝึกดี ถูกแนะนำดีแล้ว ส่วนอีกคู่หนึ่งไม่ได้ถูกฝึก ไม่ได้ถูก
แนะนำ อัคคิเวสสนะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร
คู่แห่งช้างที่ควรฝึก หรือคู่แห่งม้าที่ควรฝึก หรือคู่แห่งโค
ที่ควรฝึก ที่ถูกฝึกดีแล้ว ถูกแนะนำดีแล้วนั้น จะพึงถึงเหตุ
แห่งสัตว์ที่ฝึกแล้ว^๑ พึงบรรลุภูมิแห่งสัตว์ที่ฝึกแล้วใช้ไหม

ใช่ พระเจ้าข้า.

๑. ประโยคนี้ มาจากคำบาลีที่ว่า ทนฺตาว ทนฺตการณํ คจฺเจยฺย ซึ่งมีสำนวนแปล
อย่างอื่นอีก เช่น จึงสิ้นเหตุการณ์ที่ฝึกแล้ว, จะเรียนรู้เหตุการณ์ที่ผู้ฝึกฝึกแล้ว
เป็นต้น. -ผู้รวบรวม

ส่วนคู่แห่งช้างที่ควรฝึก หรือคู่แห่งม้าที่ควรฝึก หรือคู่แห่งโคที่ควรฝึก ที่ไม่ได้รับการฝึก ไม่ได้รับการแนะนำนั้น จะพึงถึงเหตุแห่งสัตว์ที่ฝึกแล้ว พึงบรรลุมิแห่งสัตว์ที่ฝึกแล้ว เหมือนอย่างคู่ที่ฝึกดีแล้วแนะนำดีแล้วนั้นได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อัคคิเวสสะนะ ฉันทิก็ฉันทันเหมือนกัน ความข้อนั้น อันบุคคลจะพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงกระทำให้แจ้งกันได้ ด้วยเนกขัมมะ แต่เพราะชยเสนราชกุมารยังอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคมกาม ยังถูกกามวิตกเคี้ยวกิน ยังถูกความเร่าร้อน เพราะกามแผดเผา ยังชวนชวายในการแสวงหากามอยู่ แล้วจะรู้ จะเห็น หรือจะกระทำให้แจ้งซึ่งความข้อนั้น นั้นไม่ใช่ฐานะที่มีได้.

อัคคิเวสสะนะ เปรียบเหมือนมีภูเขาใหญ่ อยู่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านหรือนิคม มีสหาย ๒ คนออกจากหมู่บ้าน หรือนิคมเพื่อไปยังภูเขาลูกนั้น แล้วก็จึงมือกันเข้าไปยังที่ภูเขานั้นตั้งอยู่ ครั้นแล้ว สหายคนหนึ่ง ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาด้านล่าง สหายอีกคนหนึ่งขึ้นไปยังข้างบนภูเขา สหายคนที่ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาด้านล่าง เอ่ยถามสหายผู้ยืนอยู่ข้างบนภูเขานั้น

อย่างนี้ว่า แน่ะเพื่อน เท่าที่เพื่อนยืนอยู่ข้างบนภูเขานั้น เพื่อนเห็นอะไรบ้าง สหายคนนั้นตอบอย่างนี้ว่า เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว มองเห็นสวนอันนารีนรมย์ มองเห็นป่าไม้อันนารีนรมย์ มองเห็นภูมิภาคนันนารีนรมย์ และมองเห็นสระโบกขรณีอันนารีนรมย์.

สหายผู้ที่อยู่ด้านล่างกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเพื่อน นั้นไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสเลย ที่เพื่อนเมื่อยืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว จะมองเห็นสวนอันนารีนรมย์ จะมองเห็นป่าไม้อันนารีนรมย์ จะมองเห็นภูมิภาคนันนารีนรมย์ หรือจะมองเห็นสระโบกขรณีอันนารีนรมย์.

สหายผู้ที่ยืนอยู่ข้างบนภูเขา จึงลงมายังเชิงเขาด้านล่าง แล้วจึงแซนสหายคนนั้น ให้ขึ้นไปข้างบนภูเขาลูกนั้น พักให้หายเหนื่อยกันครู่หนึ่งแล้ว ได้เอ่ยถามสหายคนนั้นว่า แน่ะเพื่อน เท่าที่เพื่อนยืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว เพื่อนเห็นอะไร สหายคนนั้นตอบอย่างนี้ว่า เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว มองเห็นสวนอันนารีนรมย์ มองเห็นป่าไม้อันนารีนรมย์ มองเห็นภูมิภาคนันนารีนรมย์ และมองเห็นสระโบกขรณีอันนารีนรมย์.

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนกล่าวว่า แน่เพื่อน เราฟังเข้าใจคำที่ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เพื่อนเอ๋ย นั้นไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสเลย ที่เพื่อนเมื่อยืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว จะมองเห็นสวนอันนารีนรมย์ จะมองเห็นป่าไม้อันนารีนรมย์ จะมองเห็นภูมิภาคนันนารีนรมย์ หรือจะมองเห็นสระโบกขรณีอันนารีนรมย์เดี่ยวนี้เอง.

และสหายผู้ที่ขึ้นไปทีหลังนั้นกล่าวว่า แน่เพื่อน เราก็จึงเข้าใจคำที่ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เพื่อนเอ๋ย เรายืนอยู่ข้างบนภูเขาแล้ว มองเห็นสวนอันนารีนรมย์ มองเห็นป่าไม้อันนารีนรมย์ มองเห็นภูมิภาคนันนารีนรมย์ และมองเห็นสระโบกขรณีอันนารีนรมย์เดี่ยวนี้เหมือนกัน.

สหายผู้ที่ขึ้นไปก่อนกล่าวอย่างนี้ว่า เพื่อนเอ๋ย แท้จริงแล้ว เราถูกภูเขาลูกใหญ่นี้กั้นไว้ จึงมองไม่เห็นสิ่งที่ควรเห็น.

อัคคิเวสสนะ ฉันทิโกฉันทันนั้นเหมือนกัน ชยเสน-ราชกุมาร ถูกกองอิริชชาที่ใหญ่ยิ่งกว่าภูเขาลูกนั้นกั้นไว้ ปิดบังไว้ รังรัดไว้ ห่อหุ้มไว้แล้ว ชยเสนราชกุมารนั้นอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคมกาม ยังถูกกามวิตกเคี้ยวกิน ยังถูกความเร่าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังชวนชวายุในการ

แสวงหากามอยู่ แล้วจะรู้ จะเห็น หรือจะกระทำให้แจ้งซึ่งความซอ้น อันบุคคลจะพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลุ พึงกระทำให้แจ้งกันได้ด้วยเนกขัมมะ นั้นไม่ใช่ฐานะที่มีได้.

อัคคิเวสสนะ ถ้าอุปมา ๒ ข้อที่นำอัศจรรย์นี้ เธอพึงทำให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมารได้ ชยเสนราชกุมารก็จะเลื่อมใสเธอ และเมื่อเลื่อมใสแล้ว ก็จะทำอาการของบุคคลผู้เลื่อมใสต่อเธอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะอธิบายอุปมา ๒ ข้อที่นำอัศจรรย์ ที่ข้าพระองค์ยังไม่เคยได้ฟังมาก่อน ให้แจ่มแจ้งแก่ชยเสนราชกุมาร เหมือนพระผู้มีพระภาคได้อย่างไรเล่า พระเจ้าข้า. ...

ใน ๒ ย่อหน้าสุดท้าย มีบาลีอย่างนี้

สเจ โข ต อคฺคิเวสฺสน ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมาทฺเว อุปมา ปฏฺิภาสเยยฺย อนุจฺฉริยนฺเต^๑ ชยเสน ราชกุมารโวลีเตยฺย ปสนฺโน จ เต ปสนฺนาการํ กเรยฺยติ.

กุโธ ปน มํ ภนฺเต ชยเสนสฺส ราชกุมารสฺส อิมาทฺเว อุปมา ปฏฺิภาสิสฺสนฺติ อนุจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตฺปุพฺพาเสยฺยถาปี ภควนฺตฺนฺติ.

๑. บาลีคำนี้ นิยมแปลกันว่า นำอัศจรรย์ โดยแปลตามนัยฎีกา สารัตถทีปนี ภาค ๑ หน้า ๕๓๐ ซึ่งแก้ไว้ว่า อนุจฉริยาคติ. -ผู้รวบรวม

ยื่นคนละที่ เห็นคนละแบบ (นัยที่ ๒) | ๘๖

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๒๙๐/๔๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่อินทรี ๕ อาศัยแล้วเป็นผล ๕ ที่ผล ๕ อาศัยแล้วเป็นอินทรี ๕ มีอยู่ ปริยายที่อินทรี ๕ อาศัยแล้วเป็นผล ๕ ที่ผล ๕ อาศัยแล้วเป็นอินทรี ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสัทอินทรี สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทอินทรี สิ่งใดเป็นวิริยอินทรี สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยอินทรี สิ่งใดเป็นสตินทรี สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรี สิ่งใดเป็นสมาธิทรี สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิทรี สิ่งใดเป็นปัญญินทรี สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรี.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำซึ่งไหลไปทางทิศตะวันออก หลั่งไปทางทิศตะวันออก บ่าไปทางทิศตะวันออก ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นมีเกาะ ปริยายที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำมีอยู่ อนึ่ง ปริยายที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำมีอยู่เป็นอย่างไร คือน้ำในที่สุดด้านตะวันออก และในที่สุดด้านตะวันตกแห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสน้ำมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำมีอยู่เป็นอย่างไร คือน้ำในที่สุดด้านเหนือ และในที่สุดด้านใต้แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสน้ำแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสน้ำมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันทิฉันนั้นก็เหมือนกัน สิ่งใดเป็นสัทอินทรี สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทอินทรี สิ่งใดเป็นวิริยอินทรี สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยอินทรี สิ่งใดเป็นสตินทรี สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรี สิ่งใดเป็นสมาธิทรี สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธิทรี สิ่งใดเป็นปัญญินทรี สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรี.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่อินทรีย์ ๕ อันตนเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน

๘๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานและอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่าอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่าอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่าอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่าอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
อุปาทาน ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญาณ
ชื่อว่าอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย ชั้นนี้เหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้ง
แห่งอุปาทาน จันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ)
นี้เรียกว่าอุปาทาน.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง อุปาทานนิยธรรม ด้วยอายตนะภายในหก

-บาลี สฟา. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๖๐. และอายตนะภายนอกหก -บาลี สฟา. ส.
๑๘/๑๓๖/๑๙๐. -ผู้รวบรวม)

ชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕

๘๘

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๓/๕๘/๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงชั้น ๕ และอุปาทานชั้น ๕
เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ชั้น ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต
อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม
หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่
ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า รูปชั้น ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า เวทนาชั้น ๕.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก
ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ใน
ที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี้เรียกว่า สัญญาชั้น ๕.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็น
อดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก

ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี่เรียกว่า สังขารชั้นธ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม นี่เรียกว่า วิญญาณชั้นธ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า ชั้นธ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อุปาทานชั้นธ ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปร่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน นี่เรียกว่า อุปาทานชั้นธคือวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานชั้นธ ๕.

มูลรากของอุปาทานชั้นธ

๘๙

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๑/๑๒๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานชั้นธ มีอยู่ ๕ ประการนี้เท่านั้น
ใช้ใหม่ คือ อุปาทานชั้นธคือรูป อุปาทานชั้นธคือเวทนา อุปาทานชั้นธ
คือสัญญา อุปาทานชั้นธคือสังขาร อุปาทานชั้นธคือวิญญาณ พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อุปาทานชั้นธ มีอยู่ ๕ ประการนี้เท่านั้น คือ
อุปาทานชั้นธคือรูป อุปาทานชั้นธคือเวทนา
อุปาทานชั้นธคือสัญญา อุปาทานชั้นธคือสังขาร
อุปาทานชั้นธคือวิญญาณ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อุปาทานชั้นธ ๕ เหล่านี้ มีอะไรเป็น
มูลราก พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อุปาทานชั้นธ ๕ เหล่านี้ มีฉันทะ (ความพอใจ)
เป็นมูลราก (ฉนฺทมูลกา)^๑.

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งที่มีฉันทะเป็นมูลได้ที่หน้า ๒๙๒. –ผู้รวบรวม.

อุปาทานกับอุปาทานชั้นธ ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

๙๐

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๑/๑๒๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานกับอุปาทานชั้นธ ๕ นั้น
เป็นอย่างเดียวกัน หรือว่าอุปาทานเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่อุปาทานชั้นธ ๕
พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อุปาทานกับอุปาทานชั้นธ ๕ นั้น ไม่ใช่
อย่างเดียวกัน แต่อุปาทานนั้นก็ไม่ได้มีอยู่ในที่อื่น นอกไป
เสียจากอุปาทานชั้นธ ๕ ภิกษุ ความกำหนดด้วยอำนาจ
ความพอใจ (ฉันทาคะ) ในอุปาทานชั้นธ ๕ นั้นแหละ นี่เป็น
ตัวอุปาทาน.

สัญญาและที่ตั้งแห่งสัญญา

๙๑

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาและสัญญา เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญาเป็นอย่างไร และสัญญาเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญาณ ชื่อว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ชั้นเหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญญา จันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) นี้เรียกว่าสัญญา.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง สัญญาขณิธรรม ด้วยอายตนะภายในหก

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙. และอายตนะภายนอกหก -บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๓๕/๑๕๙. -ผู้รวบรวม)

ความผูกติดกับอารมณ์

๙๒

-บาลี สพา. ส. ๑๘/๔๓/๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่า
เป็นผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง พระเจ้าข้า.

มิคขาละ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันนำ
ปรารภานา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดมีอยู่.

ถ้าหากว่าภิกษุยอมเพลิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมา
ซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุเพลิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้นอยู่
นันทิ (ความเพลิตเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น.

เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ (ความพอใจอย่างยิ่ง) ย่อมมี

เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัญญาคะ (ความผูกติดกับอารมณ์)
ย่อมมี.

มิคขาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
กับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน (นันทิสัญญานสนฺยุโต)
นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันนำ
ปรารภานา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุยอมเพลิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้น ...

นันทิ ย่อมเกิดขึ้น (อุปฺปชฺชติ นนฺทิ) เมื่อนันทิ มีอยู่ (นนฺทียา สติ)
สาราคะ ย่อมมี (สาราโค โหติ) เมื่อสาราคะ มีอยู่ (สาราเค สติ)
สัญญาคะ ย่อมมี (สญฺญาโค โหติ).

มิคขาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
กับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า
ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันนำ
ปรารภานา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุยอมเพลิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้น ... นันทิ
ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่
สัญญาคะ ย่อมมี.

มิคขาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติด
กับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า
ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคขาละ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อันนำ
ปรารภานา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่า
ภิกษุยอมเพลิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งรสนั้น ... นันทิ
ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่
สัญญาคะ ย่อมมี.

มิคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคชาละ โภจณูปะทักขณังที่หลายที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... ถ้าหากว่าภิกษุยอมเพสิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่ง โภจณูปะทักขณัง ... นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัตถุญญะ ย่อมมี.

มิคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคชาละ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่ ถ้าหากว่าภิกษุยอมเพสิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งธรรมนั้น เมื่อภิกษุเพสิตเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมา ซึ่งธรรมนั้นอยู่ นันทิ ย่อมเกิดขึ้น เมื่อนันทิ มีอยู่ สาราคะ ย่อมมี เมื่อสาราคะ มีอยู่ สัตถุญญะ ย่อมมี.

มิคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั้นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

มิคชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ถึงจะเสพเสนาสนะ อันเป็นป่าและป่าทึบ ซึ่งเจียบสัจด์ มีเสียงรบกวนน้อย ไรซึ่งลมจากกายคน ควรเป็นที่ทำการ อันสงบของมนุษย์ สมควรเป็นที่ลึกลับเช่นนี้แล้วก็ตาม ถึงอย่างนั้น ภิกษุนั้น เขาก็ยังคงเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่าตัณหานั้นแหละ เป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น เขายังละตัณหานั้นไม่ได้ ดังนั้น ภิกษุนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว พระเจ้าข้า.

มิคชาละ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่ ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพสิตเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุไม่เพสิตเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่สยบมัวเมา ซึ่งรูปนั้น

นั่นแหละ นันทิ ย่อมดับ (นันทิ นิรุชฌติ) เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ (นันทิยา อสติ) สาราคะ ย่อมไม่มี (สาราโค น โหติ) เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ (สาราเค อสติ) สัณญาคะ ย่อมไม่มี (สณญาโค น โหติ).

มิดขาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน (นันทิสณฺญาสนวิสยุตโต) นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิดขาละ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันนำปรารภนา นารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนารัก ... ถ้าหากว่า ภิกษุไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้น ... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัณญาคะ ย่อมไม่มี.

มิดขาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิดขาละ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันนำปรารภนา นารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนารัก ... ถ้าหากว่า ภิกษุไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้น ... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัณญาคะ ย่อมไม่มี.

มิดขาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิดขาละ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อันนำปรารภนา นารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนารัก ... ถ้าหากว่า ภิกษุไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งรสนั้น ... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัณญาคะ ย่อมไม่มี.

มิดขาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิดขาละ โผฏฐัพพะทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย อันนำปรารภนา นารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะนารัก ... ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพติดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งโผฏฐัพพะนั้น ... นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราคะ ย่อมไม่มี เมื่อสาราคะ ไม่มีอยู่ สัณญาคะ ย่อมไม่มี.

มิดขาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแหละ เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

กายก็ออก จิตก็ออก

๙๓

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๘๕/๑๓๘.

มิดชาละ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันนำ
ปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่
ถ้าหากว่าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่ง
ธรรมนั้น เมื่อภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมา
ซึ่งธรรมนั้น นั้นแหละ นันทิ ย่อมดับ เมื่อนันทิ ไม่มีอยู่ สาราจะ
ย่อมไม่มี เมื่อสาราจะ ไม่มีอยู่ สัญโญคะ ย่อมไม่มี.

มิดชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการ
ผูกติดกับอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั้นแหละ
เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว.

มิดชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ แม้จะอยู่
ในหมู่บ้าน อันระคนไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรธีย์ สาวกของ
เดียรธีย์ทั้งหลายก็ตาม ถึงอย่างนั้น ภิกษุนั้น เรากียังคงเรียกว่า
ผู้มีการอยู่อย่างอยู่ผู้เดียว ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะว่า
ตัณหานั้นแหละเป็นเพื่อนสองของภิกษุนั้น ตัณหานั้น
เธอละได้แล้ว ดังนั้น ภิกษุนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้มีการอยู่
อย่างอยู่ผู้เดียว.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ใน
ในโลก ๔ จำพวกอะไรบ้าง คือ

(๑) กายออก แต่จิตไม่ออก (นิกกภูฏกาโย อนิกกภูฏจิตโต)

(๒) กายไม่ออก แต่จิตออก (อนิกกภูฏกาโย นิกกภูฏจิตโต)

(๓) กายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก (อนิกกภูฏกาโย จ

อนิกกภูฏจิตโต จ)

(๔) กายก็ออก จิตก็ออก (นิกกภูฏกาโย จ นิกกภูฏจิตโต จ)

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ชื่อว่า กายออก แต่จิต
ไม่ออกเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้
เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้นๆ เขาตรึกถึง
กามวิตกบ้าง ตรึกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตรึกถึงวิหิงสา-
วิตกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลที่ชื่อว่า กายออก
แต่จิตไม่ออก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ชื่อว่า กายไม่ออก แต่จิต
ออกเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้
ไม่ได้เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้นๆ
เขาตรึกถึงเนกขัมมวิตกบ้าง ตรึกถึงอัพยาบาทวิตกบ้าง

ตรีกถึงอวิหิงสาวิตกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลที่ชื่อว่า กายไม่ออก แต่จิตออก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ชื่อว่ากายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออกเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้นๆ เขาตรีกถึงกามวิตกบ้าง ตรีกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตรีกถึงวิหิงสาวิตกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลที่ชื่อว่า กายก็ไม่ออก จิตก็ไม่ออก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่ชื่อว่า กายก็ออก จิตก็ออกเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าทึบ ในที่นั้นๆ เขาตรีกถึงเนกขัมมวิตกบ้าง ตรีกถึงอพยาบาทวิตกบ้าง ตรีกถึงอวิหิงสาวิตกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล บุคคลที่ชื่อว่า กายก็ออก จิตก็ออก.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

อะไรคือกรรมเก่าและกรรมใหม่

๙๔

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๖๖/๒๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงซึ่งกรรมทั้งหลาย ทั้งใหม่และเก่า (นวปุราณ) ความดับแห่งกรรม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม พวกเธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย กรรมเก่าเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ตา อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น (อภิสงฆ์) สำเร็จด้วยเจตนา (อภิสมุเจตยิต) เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา (เวทนีย ฏฐุพพ) หู อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ... จมูก อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ... ลิ้น อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ... กาย อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ... มโน อันเธอทั้งหลาย พึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า กรรมเก่า.

ภิกษุทั้งหลาย กรรมใหม่ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลกระทำความกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในกาลบัดนี้ อันนี้เรียกว่า กรรมใหม่.

ภิกษุทั้งหลาย ความดับแห่งกรรม เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลถูกต้องวิมุตติ เพราะความดับแห่งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันนี้เรียกว่าความดับแห่งกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม เป็นอย่างไร.

อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้แล กรรมเก่าเราก็ได้แสดงแล้ว กรรมใหม่เราก็ได้แสดงแล้ว ความดับแห่งกรรมเราก็ได้แสดงแล้ว ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรมเราก็ได้แสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย กิจใดที่ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว จะพึงทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นเราได้ทำแล้วแก่พวกเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง พวกเธอจงเพียรเผากิเลส อย่าได้ประมาท อย่าเป็นผู้ที่ต้องร้อนใจในภายหลังเลย นี่แล เป็นวาจาเครื่องพราสอนของเราแก่เธอทั้งหลาย.

୧୯

ลักษณะความเป็นอนัตตา

๙๖

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ก็หากว่ารูปนี้จักเป็น
อัตตาแล้วไซ้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งสัตว์ย่อมจะ
ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด
อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นอนัตตา
ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความ
ปรารถนาในรูปว่า ขอรูปรองเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้
เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาเป็นอนัตตา ก็หากว่าเวทนานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ เวทนาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอ
เวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
แต่เพราะเหตุที่เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่อ
อาหาร และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า
ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาเป็นอนัตตา ก็หากว่าสัญญานี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา

ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ
เหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาหาร
และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารเป็นอนัตตา ก็หากว่าสังขารนี้
จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ สังขารก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร
ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขาร
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ
เหตุที่สังขารเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาหาร
และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขาร
ของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา ก็หากว่า
วิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่อ
อาหาร ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า
ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย
แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึง
เป็นไปเพื่ออาหาร และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนา
ในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าได้
เป็นอย่างนั้นเลย.

ชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา | ๙๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๒๗/๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สัญญาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สังขารไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

เวทนาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สัญญาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สังขารเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

เวทนาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

สัญญาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตา ได้อย่างไร.

สังขารเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตา ได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ทำให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็น อนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา (เนต มม) ไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหมสมิ) ไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา) ข้อนี้อรยสาวกพึงเห็นด้วย ปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สังขารไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด เป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อรยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

อรยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ใน วิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อรยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความ เป็น อย่างนี้ ไม่ได้มีอีก.

เจริญสมาธิแล้ว จะรู้ได้ตาม ความเป็นจริงของขั้นที่ ๕

๙๘

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๘/๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด
ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ก็ภิกษุ
ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งอะไร คือ ย่อมรู้ชัดตามความ
เป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดตาม
ความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งเวทนา ย่อมรู้ชัด
ตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งสัญญา ย่อม
รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับแห่งสังขาร
ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดและความดับ
แห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป อะไร
เป็นความเกิดแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดแห่งสัญญา
อะไรเป็นความเกิดแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดแห่ง
วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ก็บุคคลย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่ซึ่งอะไร ย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขา
เพลิดเพลน พรั่นถึง สยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป ความเพลนก็เกิดขึ้น

ความเพลนใดในรูป ความเพลนนั้นเป็นอุปาทาน เพราะ
อุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย
จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ-
โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้น
แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่... ซึ่งเวทนา เมื่อเขา
เพลิดเพลน พรั่นถึง สยบมัวเมาอยู่ซึ่งเวทนา ความเพลน
ก็เกิดขึ้น ความเพลนใดในเวทนา ความเพลนนั้นเป็น
อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่... ซึ่งสัญญา เมื่อเขา
เพลิดเพลน พรั่นถึง สยบมัวเมาอยู่ซึ่งสัญญา ความเพลน
ก็เกิดขึ้น ความเพลนใดในสัญญา ความเพลนนั้นเป็น
อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อม
เพลิดเพลน ย่อมพรั่นถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่... ซึ่งสังขาร เมื่อเขา
เพลิดเพลน พรั่นถึง สยบมัวเมาอยู่ซึ่งสังขาร ความเพลน
ก็เกิดขึ้น ความเพลนใดในสังขาร ความเพลนนั้นเป็น
อุปาทาน ...

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพสิตเพลิน ย่อมพรั้งถึง ย่อมสยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งวิญญาณ เมื่อเขาเพสิตเพลิน พรั้งถึง สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ ความเพลินก็เกิดขึ้น ความเพลินใดในวิญญาณ ความเพลินนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิดแห่งเวทนา ความเกิดแห่งสัญญา ความเกิดแห่งสังขาร และความเกิดแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความดับแห่งรูป อะไรเป็นความดับแห่งเวทนา อะไรเป็นความดับแห่งสัญญา อะไรเป็นความดับแห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพสิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่เพสิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ซึ่งอะไร ย่อมไม่เพสิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบ

มัวเมาอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขาไม่เพสิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งรูป ความเพลินในรูปย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพสิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งเวทนา เมื่อเขาไม่เพสิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งเวทนา ความเพลินในเวทนาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพสิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งสัญญา เมื่อเขาไม่เพสิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งสัญญา ความเพลินในสัญญาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ... ซึ่งสังขาร เมื่อเขาไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาอยู่ ซึ่งสังขาร ความเพลินในสังขารย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ ซึ่งอะไร ย่อมไม่เพลิตเพลิน ย่อมไม่พรั้งถึง ย่อมไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ เมื่อเขาไม่เพลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาอยู่ซึ่งวิญญาณ ความเพลินในวิญญาณย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเวชะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความดับแห่งรูป ความดับแห่งเวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร และความดับแห่งวิญญาณ.

รู้ชัดอุปาทานชั้นธโดยปริวัฏฐ์ ๔

๙๙

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๒/๑๑๒.

ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานชั้นธ ๕ ประการนี้ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ อุปาทานชั้นธคือรูป อุปาทานชั้นธคือเวทนา อุปาทานชั้นธคือสัญญา อุปาทานชั้นธคือสังขาร อุปาทานชั้นธคือวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย ตลอดกาลเพียงใด ที่เรายังไม่รู้ชัด (อพภณณาสี) ซึ่งอุปาทานชั้นธ ๕ เหล่านี้ โดยปริวัฏฐ์ ๔ ตามความเป็นจริง ตลอดกาลเพียงนั้น เราก็จะยังไม่ปฏิญาณว่าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบยิ่งซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด เรารู้ชัดซึ่งอุปาทานชั้นธ ๕ เหล่านี้ โดยปริวัฏฐ์ ๔ ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น เราจึงปฏิญาณว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบยิ่งซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย ปริวัฏฐ์ ๔ เป็นอย่างไร คือ เราได้รู้ชัดซึ่งรูป ได้รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งรูป ได้รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป ได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป เราได้รู้ชัดซึ่ง

เวทนา ได้รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งเวทนา ได้รู้ชัดซึ่งความดับแห่งเวทนา ได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา เราได้รู้ชัดซึ่งสัญญา ได้รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งสัญญา ได้รู้ชัดซึ่งความดับแห่งสัญญา ได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา เราได้รู้ชัดซึ่งสังขาร ได้รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งสังขาร ได้รู้ชัดซึ่งความดับแห่งสังขาร ได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร เราได้รู้ชัดซึ่งวิญญาณ ได้รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งวิญญาณ ได้รู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาณ ได้รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็รูปเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกว่ารูป ความเกิดขึ้นแห่งรูปย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร ความดับแห่งรูปย่อมมี เพราะความดับแห่งอาหาร อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่ง

รูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปร่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเปื่อยหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับแห่งรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปร่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเปื่อยหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่น ในรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เป็นเกพลี วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งเวทนา ๖ เหล่านี้ คือ เวทนาอันเกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาอันเกิดจากโสตสัมผัส เวทนาอันเกิดจากฆานสัมผัส เวทนาอันเกิดจากชีวหาสัมผัส เวทนาอันเกิดจากกายสัมผัส เวทนาอันเกิดจากมนโสัมผัส ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า

เวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ...

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไรร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งสัญญา ๖ เหล่านี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโณภูมิจิตตัญจะ สัญญา

ในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัญญา ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ...

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไรร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งเจตนา ๖ เหล่านี้ คือ สัญเจตนาในรูป

สัญญาเจตนาในเสียง สัญญาเจตนาในกลิ่น สัญญาเจตนาในรส สัญญาเจตนาในโณภูมัพพะ สัญญาเจตนาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสังขารทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร ...

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความ เบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ ถือมั่นในสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้น ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญาณเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งวิญญาณ ๖ เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ

ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับแห่ง วิญญาณย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป อริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความ ดับแห่งวิญญาณ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้น แห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อ ความดับแห่งวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่า ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อม หยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้น แห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้

รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ

๑๐๐

- บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๗๖/๑๑๘.

... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ (สตตภูฐานกุสโล) ผู้พิจารณาใคร่ครวญโดยวิธี ๓ ประการ (ติวิธูปปริกขี) เราเรียกว่าเกพลี อยู่จบกิจแห่งพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดซึ่งรูป รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งรูป รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป รู้ชัดซึ่งคุณ (อสุสัท) แห่งรูป รู้ชัดซึ่งโทษ (อาทีนว) แห่งรูป รู้ชัดซึ่งอุปายเครื่องสลัดออก (นิสสรณ) แห่งรูป รู้ชัดซึ่งเวทนา รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งความดับแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งคุณแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งโทษแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา รู้ชัดซึ่งสัญญา รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งความดับแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งคุณแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งโทษแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญา รู้ชัดซึ่งสังขาร รู้ชัดซึ่ง

ความเกิดแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งความดับแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งคุณแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งโทษแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งสังขาร รู้ชัดซึ่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งคุณแห่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งโทษแห่งวิญญาน รู้ชัดซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็รูปเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้เรียกว่ารูป ความเกิดขึ้นแห่งรูปย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร ความดับแห่งรูปย่อมมี เพราะความดับแห่งอาหาร อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี่นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป คือ สัมมาทัญญู สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ สุขโสมนัสสิดาอาศัยรูปเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งรูป รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งรูป การกำจัดฉันทราคะ (ฉนฺทราคะ) การละฉันทราคะ (ฉนฺทราคะ) ในรูปเสียได้ นี่เป็นอุปายเครื่องสลัดออกแห่งรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งคุณแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งโทษแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งรูปร่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งรูปสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งคุณแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งโทษแห่งรูปร่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งรูปร่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในรูปสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งเวทนา ๖ เหล่านี้ คือ เวทนาอันเกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาอันเกิดจากโสตสัมผัส เวทนาอันเกิดจากฆานสัมผัส เวทนาอันเกิดจากชีวาสัมผัส เวทนาอันเกิดจากกายสัมผัส เวทนาอันเกิดจากมโนสัมผัส ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า เวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ... สุขโสมนัสได้อาศัย เวทนาเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งเวทนา เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งเวทนา การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในเวทนาเสียได้ นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความ เปื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับแห่งเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้น

เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะความดับ เพราะไม่ ถือมั่นในเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้น ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งสัญญา ๖ เหล่านี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ สัญญา ในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัญญา ความเกิดขึ้นแห่ง สัญญาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ... สุขโสมนัสได้อาศัยสัญญาเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งสัญญา สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งสัญญา การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะ ในสัญญาเสียได้ นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความ เปื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับแห่งสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะความดับ เพราะไม่ ถือมั่นในสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้น ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งเจตนา ๖ เหล่านี้ คือ สัญเจตนาในรูป สัญเจตนาในเสียง สัญเจตนาในกลิ่น สัญเจตนาในรส สัญเจตนาในโผฏฐัพพะ สัญเจตนาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสังขารทั้งหลาย ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร ... สุขโสมนัสโตอาศัยสังขารเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งสังขาร สังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งสังขาร การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะ ในสังขารเสียได้ นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ ... แล้วปฏิบัติเพื่อความ

เบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความดับแห่งสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ ... แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด เพราะความดับ เพราะไม่ ถือมั่นในสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้น ดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว ... วัฏฏะ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญาณเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย หมู่แห่งวิญญาณ ๖ เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับแห่ง วิญญาณย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป อริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นนั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความ ดับแห่งวิญญาณ ... สุขโสมนัสโตอาศัยวิญญาณเกิดขึ้น นี่เป็นคุณแห่งวิญญาณ วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ แปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งวิญญาณ การกำจัด ฉันทราคะ การละฉันทราคะในวิญญาณเสียได้ นี่เป็นอุบาย เครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งคุณแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งโทษแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญานอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งวิญญาน สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใดปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้น ชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง รู้ชัดแล้วซึ่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งคุณแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งโทษแห่งวิญญานอย่างนี้ รู้ชัดแล้วซึ่งอุปายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญานอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในวิญญาน สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี วัฏฏะย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้พิจารณาใคร่ครวญโดยวิธี ๓ ประการเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาใคร่ครวญโดยความเป็นธาตุ ย่อมพิจารณาใคร่ครวญโดยความเป็นอายตนะ ย่อมพิจารณาใคร่ครวญโดยความเป็นปฏิจจสมุปบาท ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุย่อมเป็นผู้พิจารณาใคร่ครวญโดยวิธี ๓ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะ ๗ ประการ ผู้พิจารณาใคร่ครวญโดยวิธี ๓ ประการ เราเรียกว่าเกพลี อยู่จบกิจแห่งพรหมจรรย์ เป็นอุดมบุรุษในธรรมวินัยนี้ ดังนี้.

(ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพิจารณาโดยความเป็นอายตนะ และการพิจารณาโดยความเป็นธาตุได้ที่หน้า ๑๑๘ และ ๑๙๘. -ผู้รวบรวม)

สัพเพ ธัมมา อนัตตา (นัยที่ ๑)

๑๐๑

-บาลี ม. ๑๒/๔๒๖/๓๙๖.

... ท่านพระโคตมผู้เจริญ ทรงแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างไร และคำสั่งสอนของท่านพระโคตมผู้เจริญ ที่เป็นไปในสาวกทั้งหลายโดยส่วนมากเป็นอย่างไร.

อัคริเวสสนะ เราแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้ และคำสั่งสอนของเราที่เป็นไปในสาวกทั้งหลายโดยส่วนมากเป็นอย่างนี้ว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง (สัพเพ สงขารา อนิจจา)^๑ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา (สัพเพ ธมมา อนัตตา) ดังนี้ อัคริเวสสนะ เราแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้ และคำสั่งสอนของเราที่เป็นไปในสาวกทั้งหลายโดยส่วนมากเป็นอย่างนี้.

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ขออุปมาจงแจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้า.

อัคริเวสสนะ อุปมานั้นจงแจ่มแจ้งแก่ท่านเถิด.

ท่านพระโคตมผู้เจริญ เหมือนพืชพันธุ์ไม้เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชพันธุ์เหล่านั้นทั้งหมด ต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่ในแผ่นดิน จึงจะถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ หรือ

๑. พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ใ้ว่า สัพเพ สงขารา อนัตตา. -ผู้รวบรวม

เหมือนการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องทำด้วยกำลัง อันบุคคลกระทำอยู่ การงานเหล่านั้นทั้งหมด บุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ต้องตั้งอยู่บนแผ่นดิน จึงจะกระทำกันได้ ฉะนั้นได้ก็ฉะนั้นเหมือนกัน ที่บุรุษบุคคลนี้ มีรูปเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในรูป จึงจะประสบผลบุญหรือบาปได้ บุรุษบุคคลนี้มีเวทนาเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในเวทนา จึงจะประสบผลบุญหรือบาปได้ บุรุษบุคคลนี้มีสัญญาเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในสัญญา จึงจะประสบผลบุญหรือบาปได้ บุรุษบุคคลนี้มีสังขารเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในสังขาร จึงจะประสบผลบุญหรือบาปได้ บุรุษบุคคลนี้มีวิญญาณเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในวิญญาณ จึงจะประสบผลบุญหรือบาปได้.

อัคริเวสสนะ ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า รูปเป็นอัตตาของเรา เวทนาเป็นอัตตาของเรา สัญญาเป็นอัตตาของเรา สังขารทั้งหลายเป็นอัตตาของเรา วิญญาณเป็นอัตตาของเรา ใช้ไหม.

ท่านพระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนั้นจริง และหมู่ชนเป็นอันมากก็กล่าวอย่างนั้นว่า รูปเป็นอัตตาของเรา เวทนาเป็นอัตตาของเรา สัญญาเป็นอัตตาของเรา สังขารทั้งหลายเป็นอัตตาของเรา วิญญาณเป็นอัตตาของเรา.

อัคริเวสสนะ หมู่ชนเป็นอันมากนั้นจะช่วยอะไรท่านได้ อัคริเวสสนะ เชิญท่านยืนยันถ้อยคำของท่านเถิด.

ท่านพระโคตมผู้เจริญ เป็นความจริง ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนี้ว่า รูปเป็นอัตตาของเรา เวทนาเป็นอัตตาของเรา สัญญาเป็นอัตตาของเรา สังขารทั้งหลายเป็นอัตตาของเรา วิญญาณเป็นอัตตาของเรา ดังนี้.

อัคริเวสสนะ ถ้าอย่างนั้น เราจักสอบถามท่านในข้อนี้แหละ ท่านเห็นควรอย่างไร ท่านจงตอบอย่างนั้น อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร อำนาจของพระราชา มหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ มีอำนาจที่จะฆ่าคนที่ควรฆ่า ริบทรัพย์คนที่ควรริบทรัพย์ เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ ซึ่งสามารถกระทำได้ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ใช้ไหม.

ท่านพระโคตมผู้เจริญ อำนาจของพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ มีอำนาจที่จะฆ่าคนที่ควรฆ่า ริบทรัพย์คนที่ควรริบทรัพย์ เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ ซึ่งสามารถกระทำได้ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ แม้แต่อำนาจของหมู่คณะผู้ปกครองเหล่านี้ คือ เจ้าวัชชี เจ้ามัลละ ก็มีอำนาจที่จะฆ่าคนที่ควรฆ่า ริบทรัพย์คนที่ควรริบทรัพย์ เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ ซึ่งสามารถกระทำได้ในแคว้นแดนของตนๆ ทำไมพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ จะไม่มีอำนาจเล่า อำนาจเช่นนั้นของพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้วนั้น ต้องเป็นไปได้ด้วย และควรจะเป็นไปได้ด้วย.

อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ข้อที่ท่านกล่าวว่า รูปเป็นอัตตาของเรา อำนาจของท่าน

เป็นไปในรูปล้วนว่า ขอรูปร่างของเราเป็นอย่างนี้เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้นเลย อย่างนี้หรือ.

ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

อัคริเวสสนะ ท่านจงทำไว้ในใจเกิด ครั้นทำไว้ในใจแล้ว จึ่งค่อยตอบ เพราะคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อนกับคำหลังของท่านไม่ตรงกัน อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นอัตตาของเรา ... สัญญาเป็นอัตตาของเรา ... สังขารทั้งหลายเป็นอัตตาของเรา ... วิญญาณเป็นอัตตาของเรา อำนาจของท่านเป็นไปในวิญญาณนั้นว่า ขอวิญญาณของเราเป็นอย่างนี้เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้นเลย อย่างนี้หรือ.

ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

อัคริเวสสนะ ท่านจงทำไว้ในใจเกิด ครั้นทำไว้ในใจแล้ว จึ่งค่อยตอบ เพราะคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อนกับคำหลังของท่านไม่ตรงกัน อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร รูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณ เทียงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

สัพเพ ธัมมา อนัตตา (นัยที่ ๒)

๑๐๒

-บาลี ดิ. อ. ๒๐/๓๖๘/๕๗๖.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรแล้วหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา (เอตมม) นั่นเป็นเรา (เอโสหสมฺมิ) นั่นเป็นตัวตนของเรา (เอโส เม อตฺตา).

ข้อนั้นไม่ควรเลย ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ผู้ใดติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์ กล้ากลืนทุกข์อยู่แล้ว แต่ก็ยังตามเห็นทุกข์ว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้ ผู้นั้นจะกำหนดรู้ทุกข์ได้เอง หรือจะทำทุกข์ให้สิ้นไปได้ มีอยู่บ้างไหม.

จะพึงมีได้อย่างไร ข้อนี้ไม่มีได้เลย ท่านพระโคตมผู้เจริญ.

อัคริเวสสนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนี้ ตัวท่านเองก็ติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์ กล้ากลืนทุกข์อยู่แล้ว แต่ก็ยังตามเห็นทุกข์ว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา เป็นอย่างนี้ใช้ไหม.

จะไม่เป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ข้อนี้ย่อมเป็นอย่างนั้น ท่านพระโคตมผู้เจริญ. ...

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา (ธมฺมฐิตตา) ความเป็นกฎตายตัวตามธรรมดา (ธมฺมนิยามตา) ความที่สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง (สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา) ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธาตุนั้น ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เข้าใจได้ง่ายว่า^๑ สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นกฎตายตัวตามธรรมดา ความที่สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ (สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา) ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธาตุนั้น ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เข้าใจได้ง่ายว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์.

๑. ประโยคนี้ มาจากคำบาลีที่ว่า อุตฺตานิกโรติ ซึ่งมีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น ทำให้เป็นเหมือนการหงายของที่คว่ำ. -ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่ตถาคตจะบังเกิดขึ้น ก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นกฎตายตัวตามธรรมดา ความที่ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา (สพเพ ธมฺมา อนตฺตา) ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธาตุนั้น ครันรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เข้าใจได้ง่ายว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา.

(อีกสูตรหนึ่ง - บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๐/๖๑. ได้ตรัสว่า เพราะเหตุที่ตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา (ธมฺมกฎจิตตา) ความเป็นกฎตายตัวตามธรรมดา (ธมฺมนิยามตา) ความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น (อิทฺทปฺปจุยฺยตา) ซึ่งธรรมะในพระสูตรนี้ พระองค์ตรัสหมายถึงปัจจุสมุปบาท และมีการลงรายละเอียดในแต่ละคู่อาการ โดยเริ่มจาก เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ ไปจนถึง เพราะมี อวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย ผู้อ่านสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ เนื้อความเต็มของพระสูตร หรือ หนังสือพุทธวจน-หมวดธรรม ฉบับที่ ๑๔ ตถาคต หน้า ๒๐. -ผู้รวบรวม)

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

๑๐๓

- บาลี สฬา. ส. ๑๘/๖๒/๙๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่หรือไม่หนอ พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้นมีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้นเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ธรรมอย่างหนึ่ง คือ อวิชชาแล ซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิดขึ้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ภิกษุในกรณีนี้ได้สดับว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น (สพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย) ครันเธอได้สดับว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้แล้ว เธอนั้นย่อมรู้อย่างไรซึ่งธรรมทั้งปวง ครันรู้อย่างไรซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ครันรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมเห็นนิมิตของสิ่งทั้งปวง โดยประการอื่น คือ ย่อมเห็นจักขุโดยประการอื่น ย่อมเห็นรูปโดยประการอื่น ย่อมเห็นจักขุวิญญานโดยประการอื่น

ย่อมเห็นจักขุสัมผัสโดยประการอื่น ย่อมเห็นสุขเวทนา
ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัส
เป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

ย่อมเห็นโสต ... เสียง ... โสตวิญญาน ... โสตสัมผัส
... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

ย่อมเห็นฆานะ ... กลิ่น ... ฆานวิญญาน ... ฆานสัมผัส
... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

ย่อมเห็นชีวหา ... รส ... ชิวหาวิญญาน ... ชิวหาสัมผัส
... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะชีวหาสัมผัสเป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

ย่อมเห็นกาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาน ... กายสัมผัส
... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น
เพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

ย่อมเห็นมโนโดยประการอื่น ย่อมเห็นธรรมโดย
ประการอื่น ย่อมเห็นมโนวิญญานโดยประการอื่น ย่อมเห็น
มโนสัมผัสโดยประการอื่น ย่อมเห็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา
หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย
โดยประการอื่น.

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงละ
อวิชาได้ วิชาจึงจะเกิดขึ้น.

อตตามิ หรือ อัตตาไม่มี

๑๐๔

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๔๘๖/๘๐๑.

ปริพพาชกวัจนโคตรเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า อตตามิหรือ
ทรงนิ่งเสีย ทูลถามว่า อัตตาไม่มีหรือ ก็ทรงนิ่งเสีย ปริพพาชกนั้นได้
ลุกหลีกไป ท่านอานนทกราบทูลถามถึงเหตุที่ทรงนิ่งเสีย พระองค์ได้
ตรัสตอบดังนี้ว่า.

อานนท เมื่อเราถูกวัจนโคตรปริพพาชกถามว่า
อตตามิหรือ (อตุตตาคติ) ถ้าตอบว่า อตตามิ ก็จะไปตรงกันกับ
ความเชื่อของสมณพราหมณ์บางพวกที่เป็นสัสสตทิฐิ เมื่อ
ถูกถามว่า อัตตาไม่มีหรือ (นตุตตาคติ) ถ้าตอบว่า อัตตาไม่มี
ก็จะไปตรงกันกับความเชื่อของสมณพราหมณ์บางพวก
ที่เป็นอุจเฉททิฐิเข้าอีก.

อานนท ถ้าตอบว่า อตตามิ มันจะเป็นการอนุโลม
เพื่อให้เกิดญาณว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา (สพเพ
ธมฺมา อนตฺตา) ดังนี้บ้างไหม.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท ถ้าตอบว่า อัตตาไม่มี ก็จะทำให้วัจนโคตร
ปริพพาชกผู้หลงใหลอยู่แล้ว ถึงความงมงายหนักยิ่งขึ้นไปอีกว่า
เมื่อก่อนอัตตาของเราได้มีแล้วแน่นอน แต่ตอนนี้กลายเป็นว่า
อัตตานั่นไม่มี ดังนี้.

อติตติและนัตติตา

๑๐๕

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๑/๔๓.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิ ดังนี้
อันว่าสัมมาทิฐิ ย่อมมิได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

กัจจนะ สัตว์โลกนี้ อาศัยแล้วซึ่ง ส่วนสุดทั้งสอง
โดยมาก คือส่วนสุดว่า อติตติ (ความมี) และส่วนสุดว่า นัตติตา
(ความไม่มี).

กัจจนะ ส่วนสุดว่า นัตติตา ย่อมไม่มีแก่บุคคล
ผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือ
เหตุให้เกิดขึ้นแห่งโลก.

กัจจนะ ส่วนสุดว่า อติตติ ย่อมไม่มีแก่บุคคล
ผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือ
ความดับไม่เหลือแห่งโลก.

กัจจนะ สัตว์โลกนี้โดยมาก ถูกผูกพันแล้วด้วย
ตัณหา ด้วยอุปาทาน ด้วยทิฐิ (อุปายุพาทานภินิเวสนิพนฺโธ)
แต่อริยสาวกนี้ ไม่เข้าถึง ไม่ถือเอา ไม่ถึงทับ ซึ่งตัณหาและ
อุปาทาน อันเป็นเครื่องถึงทับแห่งใจ อันเป็นอนุสัยแห่งทิฐิ
ว่า อติตาของเราดังนี้ ย่อมไม่สงสัย ย่อมไม่ลังเลในข้อที่ว่า
เมื่อจะเกิด ทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น เมื่อจะดับ ทุกข์เท่านั้น

ย่อมดับดังนี้ ญาณในข้อนี้ ย่อมมีแก่อริยสาวกนั้น โดยไม่
ต้องเชื่อตามผู้อื่น กัจจนะ สัมมาทิฐิ ย่อมมิได้ด้วยเหตุ
เพียงเท่านั้นแล.

กัจจนะ คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิฐิว่า สิ่งทั้งปวง
มีอยู่ (สพฺพมตฺตัตติ) ดังนี้ นี่เป็นส่วนสุดที่หนึ่ง คำกล่าวที่ยืนยัน
ลงไปด้วยทิฐิว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ (สพฺพ นตฺตัตติ) ดังนี้
นี่เป็นส่วนสุดที่สอง.

กัจจนะ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง
ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้
ว่า เพราะมีวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมี
สังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย
จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ
เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็น
ปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทาน
เป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะ
มีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส
อุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อม
แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เหตุให้ไม่ปรินิพพานในทวิฏฐธรรม

๑๐๖

-บาลี สทท. ส. ๑๘/๑๒๘/๑๗/๘.

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิชชา นั้น นั้นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาน เพราะมีความดับแห่งวิญญาน จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรินิพพานในทวิฏฐธรรม และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในทวิฏฐธรรม.

จอมเทพ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดมีอยู่ ถ้าหากว่า ภิกษุยอมเพละเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุนั้นเพละเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้นอยู่ วิญญานอันอาศัยรูปนั้น ยึดมั่นรูปนั้นย่อมมี (ต อภินนุทโต อภิวทโต อชฺโณสาชย ติฏฐโต ตํ นิสฺสิตํ วิญญานํ โหติ ตตฺถอุปาทานํ) จอมเทพ ภิกษุผู้มีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมไม่ปรินิพพาน.

จอมเทพ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้นเพละเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้นอยู่ วิญญานอันอาศัยเสียงนั้น ยึดมั่นเสียงนั้นย่อมมี จอมเทพ ภิกษุผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรินิพพาน.

จอมเทพ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันนำ
ปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
เพลิดเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้นอยู่ วิญญาณ
อันอาศัยกลิ่นนั้น ยึดมั่นกลิ่นนั้นย่อมมี จอมเทพ ภิกษุ
ผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

จอมเทพ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อันนำ
ปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
เพลิดเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งรสนั้นอยู่ วิญญาณ
อันอาศัยรสนั้น ยึดมั่นรสนั้นย่อมมี จอมเทพ ภิกษุ
ผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

จอมเทพ โผฏฐัพพะทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย
อันนำปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อ
ภิกษุนั้นเพลิดเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งโผฏฐัพพะนั้นอยู่
วิญญาณอันอาศัยโผฏฐัพพะนั้น ยึดมั่นโผฏฐัพพะนั้นย่อมมี
จอมเทพ ภิกษุผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

จอมเทพ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันนำ
ปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
เพลิดเพลิน พร่ำถึง สยบมัวเมาซึ่งธรรมนั้นอยู่ วิญญาณ
อันอาศัยธรรมนั้น ยึดมั่นธรรมนั้นย่อมมี จอมเทพ ภิกษุ
ผู้มีอุปาทาน ย่อมไม่ปรีนิพพาน.

จอมเทพ นี่เป็นเหตุ นี่เป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์
บางพวกในโลกนี้ ไม่ปรีนิพพานในทิวฏฐธรรม.

จอมเทพ รูปทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยตา อันนำ
ปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่
ถ้าหากว่า ภิกษุยอมไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่สยบมัวเมา
ซึ่งรูปนั้น เมื่อภิกษุนั้นไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่สยบมัวเมา
ซึ่งรูปนั้นอยู่ วิญญาณอันอาศัยรูปนั้น ยึดมั่นรูปนั้นย่อมไม่มี
(ตํ อนภินนุทโต อนภิวทโต อนชฺโณสสาย ติฏฺฐโต น ตํ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ โหติ
น ตตฺถูปาทานํ) จอมเทพ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน (ความยึดมั่น)
ย่อมปรีนิพพาน.

จอมเทพ เสียงทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยหู อันนำ
ปรารธนา น่ารักใคร่ นำพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
ไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งเสียงนั้นอยู่
วิญญาณอันอาศัยเสียงนั้น ยึดมั่นเสียงนั้นย่อมไม่มี
จอมเทพ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรีนิพพาน.

จอมเทพ กลิ่นทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยจมูก อันนำ
ปรารภนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
ไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งกลิ่นนั้นอยู่
วิญญาณอันอาศัยกลิ่นนั้น ยึดมั่นกลิ่นนั้นย่อมไม่มี
จอมเทพ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรินิพพาน.

จอมเทพ รสทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยลิ้น อันนำ
ปรารภนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ... เมื่อภิกษุนั้น
ไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่งรสนั้นอยู่
วิญญาณอันอาศัยรสนั้น ยึดมั่นรสนั้นย่อมไม่มี จอมเทพ
ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน ย่อมปรินิพพาน.

จอมเทพ โผฏฐัพพะทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยกาย
อันนำปรารภนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก ...
เมื่อภิกษุนั้นไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมาซึ่ง
โผฏฐัพพะนั้นอยู่ วิญญาณอันอาศัยโผฏฐัพพะนั้น ยึดมั่น
โผฏฐัพพะนั้นย่อมไม่มี จอมเทพ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน
ย่อมปรินิพพาน.

จอมเทพ ธรรมทั้งหลายที่จะรับรู้ได้ด้วยมโน อันนำ
ปรารภนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไป
ตั้งอาศัยแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดมีอยู่

ถ้าหากว่า ภิกษุยอมไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบมัวเมา
ซึ่งธรรมนั้น เมื่อภิกษุนั้นไม่เพิลิตเพลิน ไม่พรั้งถึง ไม่สยบ
มัวเมาซึ่งธรรมนั้นอยู่ วิญญาณอันอาศัยธรรมนั้น ยึดมั่น
ธรรมนั้นย่อมไม่มี จอมเทพ ภิกษุผู้ไม่มีอุปาทาน
ย่อมปรินิพพาน.

จอมเทพ นี่เป็นเหตุ นี่เป็นปัจจัย ที่ทำให้สัตว์
บางพวกในโลกนี้ ปรินิพพานในทิฏฐธรรม.

พรหมจรรย์ มินิพพานเป็นที่สุด

๑๐๗

–บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๘๘/๙๖๘.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อินทรีย์ ๕ อย่างเหล่านี้มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน ไม่สวดยโคจรและวิสัยของกันและกัน อินทรีย์ ๕ อย่าง คือ อินทรีย์คือตา อินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก อินทรีย์คือลิ้น อินทรีย์คือกาย ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นปฏิสนธิ (ที่ยึดเหนี่ยว, ที่เล่นไปสู) ของอินทรีย์เหล่านั้น อะไรย่อมสวดยซึ่งโคจรและวิสัย ของอินทรีย์เหล่านั้น.

พรหมณ์ อินทรีย์ ๕ อย่างเหล่านี้มีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน ไม่สวดยโคจรและวิสัยของกันและกัน อินทรีย์ ๕ อย่าง คือ อินทรีย์คือตา อินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก อินทรีย์คือลิ้น อินทรีย์คือกาย พรหมณ์ เหล่านี้แลอินทรีย์ ๕ อย่าง อันมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน ไม่สวดยโคจรและวิสัยของกันและกัน มโน เป็นปฏิสนธิ (ที่ยึดเหนี่ยว, ที่เล่นไปสู) ของอินทรีย์เหล่านั้น มโน ย่อมสวดยซึ่งโคจรและวิสัยของอินทรีย์เหล่านั้น.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นปฏิสนธิของมโน.

พรหมณ์ สติ เป็นปฏิสนธิของมโน.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นปฏิสนธิของสติ.

พรหมณ์ วิมุตติ เป็นปฏิสนธิของสติ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นปฏิสนธิของวิมุตติ.

พรหมณ์ นิพพาน เป็นปฏิสนธิของวิมุตติ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นปฏิสนธิของนิพพาน.

พรหมณ์ ท่านได้ล่วงเลยปัญหาไปเสียแล้ว ท่านไม่อาจถือเอาที่สุดแห่งปัญหาได้ เพราะว่าพรหมจรรย์ อันบุคคลประพฤติกัณอยู่นั้น มินิพพานเป็นที่หยั่งลง มินิพพานเป็นเบื้องหน้า มินิพพานเป็นที่สุด

ธรรมหลายทั้งปวง มีนิพพานเป็นที่สุด

๑๐๘

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๑๓/๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าปริพพาชกเดี๋ยวลีลาอื่น จะถามอย่างนี้ว่า “อาวุโส ธรรมทั้งหลายทั้งปวง (สพฺเพ ธมฺมา) มีอะไรเป็นมูล (มุลก) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นแดนเกิด (สมุทฺถ) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นเหตุเกิด (สมุทฺถ) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นที่ประชุมลง (สโมสฺสณ) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นประมุข (ปมุข) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นอธิบดี (อธิปเตยฺย) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอะไรเป็นอันดับสูงสุด (อุตฺตร) ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีอะไรเป็นแก่น (สาร) ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีอะไรเป็นที่หยั่งลง (โอคฺธ) ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีอะไรเป็นที่สุด (ปรีโยสาน)” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว ฟังตอบแก่ปริพพาชกเดี๋ยวลีลาอื่นเหล่านั้นอย่างนี้ว่า อาวุโสทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีฉันทะ เป็นมูล (ฉนฺทมูลก) ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีมนสิการ เป็นแดนเกิด.

๑. ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งที่มีฉันทะเป็นมูลได้ที่หน้า ๒๒๖. -ผู้รวบรวม.

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีผัสสะ เป็นเหตุเกิด.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีเวทนา เป็นที่ประชุมลง.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีสมาธิ เป็นประมุข.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีสติ เป็นอธิบดี.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีปัญญา เป็นอันดับสูงสุด.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีวิมุตติ เป็นแก่น.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีอมตะ เป็นที่หยั่งลง.
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีนิพพาน เป็นที่สุด.
ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว ฟังตอบแก่ปริพพาชกอัญญเดี๋ยวลีลาอื่น อย่างนี้แล.

ขอนอบน้อมแด่
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ตถาคทสวโก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

มูลนิธิพุทธโฆษณ์

มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ผู้ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

เริ่มจากชาวพุทธกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง ได้มีโอกาสมาฟังธรรมบรรยายจากท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุถิโส ที่เน้นการนำพุทธวจน (ธรรมวินัยจากพุทธโอษฐ์ที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าทรงตรัสไว้ดีแล้ว บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งเนื้อ ความและพยัญชนะ) มาใช้ในการถ่ายทอดบอกสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่ตรงตามพุทธบัญญัติตามที่ ทรงรับสั่งแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูปแรกที่ปาฏิสีปตนมฤคทายวัน ในการประกาศพระสัทธรรม และเป็นลักษณะเฉพาะที่ภิกษุในครั้งพุทธกาลใช้เป็นมาตรฐานเดียว

หลักพุทธวจนนี้ ได้เข้ามาตอบคำถาม ต่อความลึกลับสงสัย ได้เข้ามาสร้างความชัดเจน ต่อความพราเลือนสับสน ในข้อธรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคัมชาวพุทธ ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นผลจากสาเหตุเดียวคือ การไม่ใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษาเล่าเรียน

ด้วยศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวต่อองค์สัมมาสัมพุทธะ ในฐานะพระศาสดาท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “อาตมาไม่มีคำสอนของตัวเอง” และใช้เวลาที่มีอยู่ ไปกับการรับสนองพุทธประสงค์ ด้วยการโฆษณาพุทธวจน เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และความประสานเป็นหนึ่งเดียวของชาวพุทธ

เมื่อกลับมาใช้หลักพุทธวจน เหมือนที่เคยเป็นในครั้งพุทธกาล สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความชัดเจนสอดคล้องลงตัว ในความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าในแง่ของหลักธรรมตลอดจนมรรควิธีที่ตรง และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผล รู้เห็นประจักษ์ได้จริงด้วยตนเองทันที ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธที่เห็นคุณค่าในคำของพระพุทธเจ้าจึงขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดเป็น “กระแสพุทธวจน” ซึ่งเป็นพลังเงียบที่กำลังจะกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ ในการกลับไปใช้ระบบการเรียนรู้พระสัทธรรม เหมือนดังครั้งพุทธกาล

ด้วยการขยายตัวของกระแสพุทธวจนนี้ สื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ หรือซีดี ซึ่งแจกฟรีแก่ญาติโยมเริ่มมีไม่พอเพียงในการแจก ทั้งนี้ เพราะจำนวนของผู้ที่สนใจเห็นความสำคัญของพุทธวจน ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับว่าท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุถิโส เองก็ครัดในข้อวัตรปฏิบัติที่พระศาสดาบัญญัติไว้ อันเป็นธรรมเนียมที่ออกจากพระโอษฐ์ของตถาคตโดยตรง การเผยแพร่พุทธวจนที่ผ่านมา จึงเป็นไปในลักษณะสันโดษตามมีตามได้ เมื่อมีโยมมาปวารณาเป็นเจ้าของภาพในการจัดพิมพ์ ได้มาจำนวนเท่าไร ก็ทยอยแจกไปตามที่มีเท่านั้น เมื่อมีมา ก็แจกไป เมื่อหมด ก็คือหมด

เนื่องจากว่า หน้าที่ในการดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่นสืบไป ไม่ได้ผูกจำกัดอยู่แต่เพียงพุทธสาวกในฐานะของสงฆ์เท่านั้น พรวาสกลุ่มหนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญของพุทธวจน จึงรวมตัวกันเข้ามาช่วยขยายผลในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุถิโส ทำอยู่แล้ว นั่นคือ การนำพุทธวจนมาเผยแพร่โฆษณา โดยพิจารณาตัดสินใจจดทะเบียนจัดตั้งเป็นมูลนิธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการต่างๆ ทั้งหมดอยู่ในรูปแบบที่โปร่งใส เปิดเผย และเปิดกว้างต่อสาธารณชนชาวพุทธทั่วไป

สำหรับผู้ที่เห็นความสำคัญของพุทธวจน และมีความประสงค์ที่จะดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่น ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า สามารถสนับสนุนการดำเนินการตรงนี้ได้ด้วยวิธีง่ายๆ นั่นคือ เข้ามาใส่ใจศึกษาพุทธวจน และนำไปใช้ปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อรู้ประจักษ์ เห็นได้ด้วยตนแล้ว ว่ามรรควิธีที่ได้จากการทำความเข้าใจ โดยใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นนั้น นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้อง ในหลักธรรมอันสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผล และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งได้ผลตามจริง ทำให้เกิดมีจิตศรัทธา ในการช่วยเผยแพร่ขยายสื่อพุทธวจน เพียงเท่านี้ คุณก็คือหนึ่งในหน่วยในขบวน “พุทธโฆษณ์” แล้ว

นี่คือเจตนารมณ์ของมูลนิธิพุทธโฆษณ์ นั่นคือเป็นมูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

ผู้ที่สนใจรับสื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน เพื่อไปใช้ศึกษาส่วนตัว
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน แก่พ่อแม่พี่น้องญาติ หรือเพื่อน
สามารถมารับได้ฟรี ที่วัดนาป่าพง

หรือตามที่พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรมนอกสถานที่

สำหรับรายละเอียดกิจกรรมต่างๆ ภายใต้เครือข่ายพุทธวจนโดยวัดนาป่าพง ค้นหา
ข้อมูลได้จาก

www.buddhakos.org หรือ www.watnapp.com

หากมีความจำเริญที่รับไปแจกเป็นธรรมทานในจำนวนหลายสิบชุด
ขอความกรุณาแจ้งความจำนงค์ได้

มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์

ประสานงานและเผยแพร่ : เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗

ถนนเลียบคลอง ๑๐ ฝั่งตะวันออก

ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔, ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘, ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑

โทรสาร ๐ ๒๑๕๙ ๐๕๒๖

เว็บไซต์ : www.buddhakos.org อีเมล : buddhakos@hotmail.com

สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจนได้ที่

ชื่อบัญชี “มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์” ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง ๑๐ (อัญบุรี)

ประเภท บัญชีออมทรัพย์ เลขที่บัญชี ๓๑๘-๒-๔๗๔๖๑-๐

วิธีการโอนเงินจากต่างประเทศ

ยื่นแบบฟอร์ม คำขอโอนได้ที่ ธนาคารไทยพาณิชย์

Account name: “Buddhakos Foundation”

SWIFT CODE : SICOTHBK

Branch Number : 318

Siam Commercial Bank PCL, Khlong 10(Thanyaburi) Branch,

33/14 Mu 4 Chuchat Road, Bung Sanun Sub District,

Thanyaburi District, Pathum Thani 12110, Thailand

Saving Account Number : 318-2-47461-0

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้

เว็บไซต์

- <http://www.watnapp.com> : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- <http://media.watnapahpong.org> : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- <http://www.buddha-net.com> : เครือข่ายพุทธวจน
- <http://etipitaka.com> : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- <http://www.watnapahpong.com> : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- <http://www.buddhakos.org> : มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์
- <http://www.buddhawajanafund.org> : มูลนิธิพุทธวจน

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
<http://etipitaka.com/download> หรือ รับแผ่นโปรแกรมได้ที่วัดนาป่าพง

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

ดาวน์โหลดโปรแกรมวิทยุวัดนาป่าพง (Watnapahpong Radio)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ทุกวันพระ เวลา ๑๗.๔๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธจวน-หมวดธรรม),

คณะศิษย์วัดนาป่าพง, มูลนิธิพุทธจวน,

พุทธจวนสถาบันภาคกลาง, พุทธจวนสถาบันภาคเหนือ,

พุทธจวนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พุทธจวนสถาบันภาคตะวันออก,

พุทธจวนสถาบันภาคใต้, พุทธจวนสถาบันภาคตะวันตก,

กลุ่มศิษย์ตลาดต, กลุ่มสมณะศากยะปุตติยะ,

กลุ่มชนม่วนธรรม, กลุ่มละนันท์,

กลุ่มพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย,

กลุ่มมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่,

ชมรมพุทธจวนอุดรธานี,

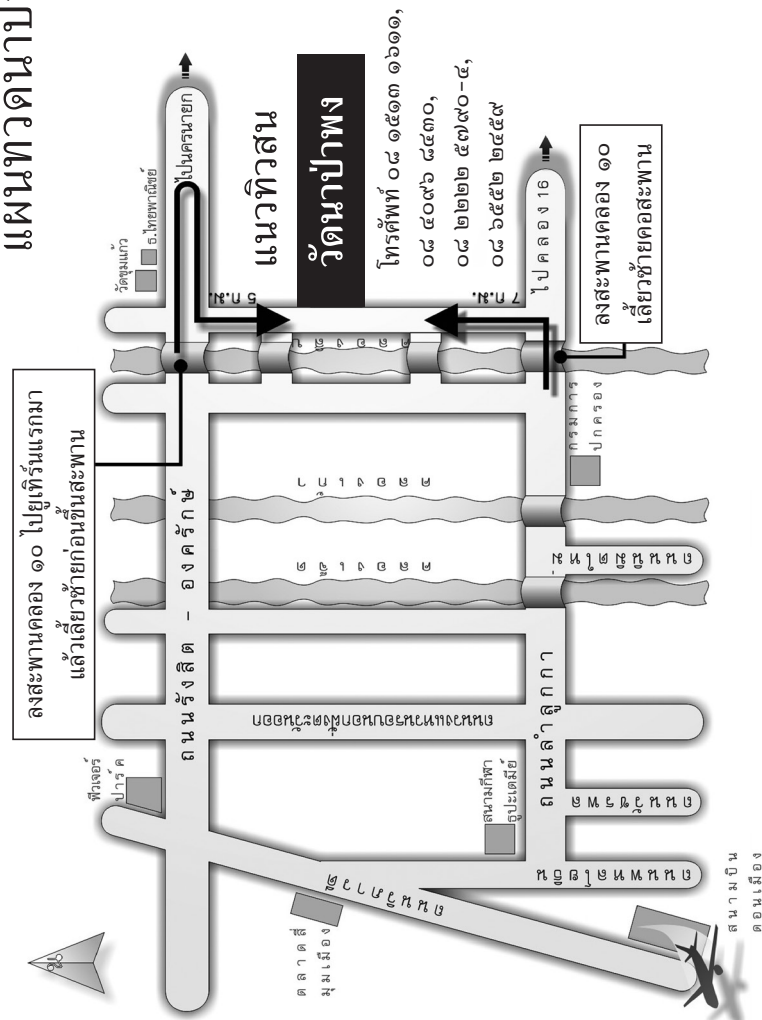
บจก. สยามคูโบต้า คอร์ปอเรชั่น, บจก. สยามรักษ์,

บจก. เซเวนส์เตปส์, บจก. ห้างพระจันทร์โฮสเทล,

สถานกายภาพบำบัด คิตติคลินิก,

บจก. ดีเทลส์ โปรดักส์

แผนที่วัดนาป่าพง

๑๐ พระสูตรของความรู้สำคัญ ที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี
คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?
ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้
แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านั้น.
ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถาะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?
ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑. พระองค์ทรงสามารถกำหนดคสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๘/๔๓๐.

อัคคิเวสนะ! เรานั้นหรือ จำได้แต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่ง
การกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้
ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลาย
เคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒. แต่ละคำพูดเป็นอกาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๘/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เราไปแล้วด้วยธรรมนี้
อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนธิทวิจโก) เป็นธรรมให้
ผลไม่จำกัดกาล (อกาลิโก) เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาตุ (เอหิปสฺสีโก)
ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก) อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน
(ปัจจุตฺต เวทิตพฺโพ วิญญูหิ).

๓. คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้ นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้จนตตรัสมีมา-
ลัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสส
นิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน ปราสาสน
แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดย
ประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔. ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรายของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทาสระ
เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์
ทาสระได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ้ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุก
คราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น
นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่
เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันทิฉันนั้น ในกาลยืดยาวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุ
ทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง
เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจญาณ เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้น

มากล่าวอยู่ เธอจกไม่ฟังด้วยดี จกไม่เงี่ยหูฟัง จกไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจกไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุดต้นตะเหล้าใดที่นักกิแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดต้นตะที่นักกิแต่งขึ้นใหม่เหล่านี้นมากล่าวอยู่ เธอจกฟังด้วยดี จกเงี่ยหูฟัง จกตั้งใจ เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจกสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรายของสุดต้นตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจญาณ จกมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕. ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๔๑-๔๒/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุดต้นตะเหล้าใด ที่กิแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดต้นตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจกไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจกไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุดต้นตะเหล้าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสัจจญาณ เมื่อมีผู้นำสุดต้นตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอยอมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และยอมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า "ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายกึ๋น" ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอยอมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการ ที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินิตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินิตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดต้นตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาษิต (ตถาคตภาษิตา) อันลึกซึ้ง (คมกริรา) มีอรรถอันลึกซึ้ง (คมกริตถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตตรา) ประกอบด้วยเรื่องสัจจญาณ (สัจจญาณปฏิสัจจญาณ) อันบุคคลนำมากล่าวยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุดต้นตะเหล้าใด ที่กิแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดต้นตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เงี่ยหูฟัง ตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอลำเรียนธรรมอันกิแต่งใหม่นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หายของที่คว่าอยู่ให้หายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า อุกกาจิตวินิตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดต้นตะทั้งหลาย ที่กิแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร่อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก อันบุคคลนำมากล่าวยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งใจเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน สุดต้นตะเหล้าใด อันเป็นตถาคตภาษิต อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสัจจญาณ เมื่อมีผู้นำสุดต้นตะเหล่านั้น มากล่าวอยู่ พวก

เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเจียหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตลาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถจะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิคุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา.

ภิคุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิคุทั้งหลาย! บริษัทที่เกิดขึ้นในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖.ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มห. ที. ๑๐/๔๐/๓๐.

ภิคุทั้งหลาย! ภิคุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิคุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗.สำนักเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น
ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๔๒/๑๒๖.

ภิคุทั้งหลาย! ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตลาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคณฺหุ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค (มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโกวิท). ภิคุทั้งหลาย! ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุคา) เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิคุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ กับภิคุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘.ตรัสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง
พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิคุทั้งหลาย! พวกภิคุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น. ภิคุทั้งหลาย! นี่เป็นมูลกรณีทีหนึ่ง ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิคุทั้งหลาย! พวกภิคุเหล่าใด เป็นพหูสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธานุ ทรงแสดง ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) พวกภิคุเหล่านั้นเอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิคุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีทีสาม ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดพลาดในคำสอน

-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิคุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิคุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้้น ฟังเรียน บทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วฟังสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียง ดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าใน วินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี้มีใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลาย ฟังทั้งคำนั้นเสีย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัย ก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี” เธอทั้งหลาย ฟังจําหาปเทศ... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์

ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๗๔/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๑๗/๗๔๐.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของ พวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เรา แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็น ศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จัก ต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็น ประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะ อันเลิศที่สุดแล.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าว่าจะ เธอว่า... เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย 80 เล่ม
พ.ศ. 2500

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย 45 เล่ม
พ.ศ. 2549

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย 91 เล่ม
พ.ศ. 2525

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย 45 เล่ม
พ.ศ. 2535

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโขนง 5 เล่ม
โดยพุทธทาสภิกขุ
พ.ศ. 2521

พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 2555

พุทธวจน-ปิฎก
33 เล่ม

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA+ APP
E-TIPITAKA APP

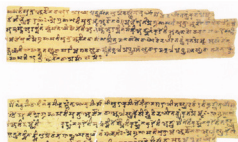

วิมุตตนาป่าพง APP

ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินอโศก
(อินเดีย)
พ.ศ. 234

จารึกโบราณ
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. 1000

ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. 1200 - 1400

พระไตรปิฎก
ฉบับ ร.ศ.๑๑๒
สมัยรัชกาลที่ ๕
พ.ศ. 2436
+
พระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐ
ภาษาบาลี
อักษรสยาม
พ.ศ. 2468

คัมภีร์โบราณ
อักษรขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พ.ศ. 1

พ.ศ. 234

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

พ.ศ. 1200

พ.ศ. 1400

พ.ศ. 1500

พ.ศ. 2000

พ.ศ. 2331

พ.ศ. 2436

พ.ศ. 2500

พ.ศ. 2555

พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย พุทธกาล

การใช้ พุทธวจน ที่มีความหมายถึงคำสอนของ พระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏหลักฐาน ในพระวินัยปิฎก ว่าพระศาสดาให้เรียนพุทธวจน (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิกษุ อามันเตลิ “น ภิกษเว พุทธวจนํ ฉนฺทโส อาโรเปตฺตฺพ; โย อาโรเปยฺย, อาบัติติ ทุกฺกฏัสส. ชนฺชานามิ ภิกษเว สกยา นิรุตฺติยา พุทธวจนํ ปรียาปฺปณฺดินฺติ.

ภาพที่ ๑.๑ คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้ [๑๔๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นโดยภาษา สันสกฤต รูปโดยยกขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ เล่าเรียนพุทธวจนะตามภาษาเดิม.

ที่มา: พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม ๒ หน้า ๖๔

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของชน ๆ ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะเถิด. พระองค์ทรงสติเทียบแล้ว จึงทรงบัญญัติไว้ว่า น ภิกษเว ฉนฺทโส พุทธ- วจนํ อาโรเปตฺตฺพ. โย อาโรเปยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนฺชานามิ ภิกษเว สกยา นิรุตฺติยา พุทธวจนํ ปรียาปฺปณฺติ. แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย ไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุ โดยยกขึ้น ต้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้ เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของชน ๆ. เรื่องนี้ควรดูใน ขุททกขันธ์ จุลวรรค เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๔๐]. (นิต. ๑๐).

ที่มา: หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๙๖

ภาพที่ ๑.๒ คำอธิบายภาพ: คำแปลเป็นภาษาไทย ของภาพที่ ๑.๑ จาก หนังสือ สารานุกรม พระพุทธศาสนา ประมวลจาก พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๒) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๑

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือพงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล ซึ่งแต่งเป็นภาษามคร
เพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนาในรัชกาลที่ ๑ เป็นหนังสือ
๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศ
กัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพจนสุนทร คำนำของ
หนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

ชั้นมาก ในกาลปางก่อน พระพุทธทวณะนั้นก็ยังมิบริบูรณ์อยู่
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง พระพุทธทวณะนั้นก็เสื่อมวิปลาส
พิรุณต์ผิดเพี้ยนสิดีลฉินตไป มีความสับสนอลวนวิปลาสไปทั่ว
ไทย และพระพุทธทวณะนั้น ชนทั้งหลายที่มีกำลังความเพียร
และกำลังปัญญาอันเป็นต้น เล่าเรียนแล้ว ไม่พิจารณาอักษร
และบทพยัญชนะให้ถูกต้องวัน เหตุทั้งนี้พระพุทธทวณะจึงเสื่อม
พิรุณต์ไป

ภาพที่ ๒.๑

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล หน้า ๑

๓. อธิษฐานพระพุทธทวณะนั้น ยังประภัสสรณมัยคงอยู่ในประเทศ
ทั้ง ๕

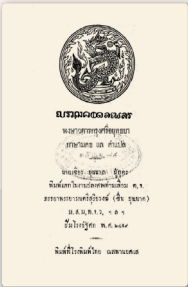
๑. ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินไทยคือสยาม
๒. มลฑนประเทศของพระเจ้าแผ่นดินมณฑลพม่า
๓. ประเทศเขมรราชคือกัมพูชา
๔. ประเทศรามัญราชคือหงสาวดี
๕. ประเทศพม่าคืออังวะพุกาม

ในประเทศอื่นนั้นเสื่อมสูญไป บรรดาภรรษาทั้งหลายเหล่านั้น
นรชนที่ไม่รู้จักในพระพุทธศาสนาก็มีมากขึ้น

ภาพที่ ๒.๒

คำอธิบายภาพ: ข้อความส่วนหนึ่ง
จากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคร
แล คำแปล หน้า ๒

ที่มา:
หนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคร แล คำแปล

- ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

รัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๕

รัชกาลที่ ๗

รัชกาลที่ ๔

๓) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๔

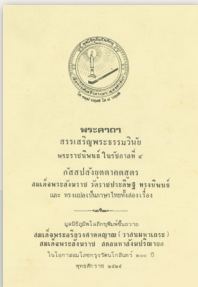
พุทธทวจน มีปรากฏในหนังสือ พระคาถาสรรเสริญ
พระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ (ภาพที่ ๓.๑)
และปรากฏในหนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี
ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

นเมยฺยํ เต ยถิજ्ञาย
 ฌมฺ ฬาลา อเปสฺสา
 พุทฺธานมา ปเทสเน
 สมพุทฺธวณฺ อิติ

คนพาลพวอกามีชั่วยาก เหล่า
นั้นใช่คนรักศีล ไม่เป็นคนมีศีล
เป็นที่รัก ก็จะพึงนอมธรรมไป
ตามปรารถนา ผันผายเอียงย่ำ
ธรรมไปตามปรารถนา เอาพระ
นามพระพุทธเจ้า ซึ่งเป
นบรมศาสดาของเรา ว่านั่นคำ
พระพุทธเจ้า นี่พุทธวจน ดังนั้น

แม่น้อยคำของเรามีโทษอยู่ ไม่
 ควรเชื่อไม่ว่าเชื่อ ก็จะมี
 เจรจาวากล่าวโหล่นที่ขลาด ๆ
 กลับมา เชื่อถือเอาว่าเป็น
 ธรรมเป็นวินัย เป็นสัตตศาสนา
 เป็น**พุทธวจน**คำสั่งสอน ของ
 พระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้า
 ตรัสเทศนาคงนี้ ๆ

ภาพที่ ๓.๑

ที่มา:

หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔
ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

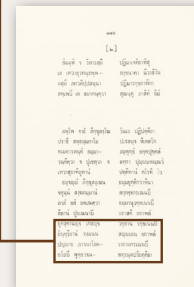
รุตงคานนิจ เกสณจิ
อินทริยานิ ทมเนน
ปณณาย ภาวนาโยค-
อโถปี **พุทธวจน-**

วศุทนต์ รุขเนนปี
สณณเมเน ยถาพล
วยามกรณเนปี
สทุธมมปริญตติยา

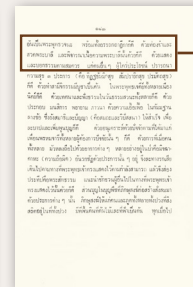

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

อันเป็นพระพุทธรูป และพร้อมทั้งรถลากผู้กักตัก ด้วยทองจำและ
สวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั้นด้วยก็ดี ด้วยแสดง
และบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ ปราบถนอม

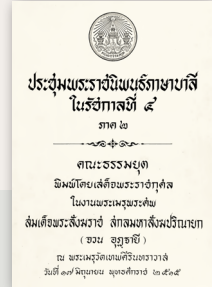
ภาพที่ ๓.๒

ภาพที่ ๓.๓

ที่มา:

หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒
หน้า ๑๘๐ และหน้า ๑๘๓

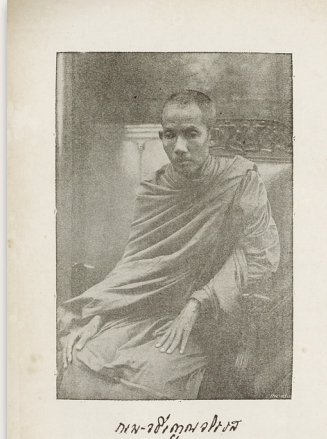

๔) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๕

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบ
ลัทธิพระพุทธศาสนานินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ (ภาพที่ ๔.๑),
ปรากฏในหนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมา กับ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒
และภาพที่ ๔.๓) และปรากฏในหนังสือ พระราชดำรัส
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดา (ภาพที่ ๔.๔)

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงฉายในราว ๆ เวลาเมื่อทรงพระชนมายุที่น้อย

ภพ-วิญญูสงฆ

พระองค์มีพระศากดิ์งามแจ่มแจ้งว่าชาวต่างประเทศพุทธศาสนา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จะเป็นก่อนถึงคายนาก็ ๓ ถูกลงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ฉันใด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในภา ได้ธรรมอันดีถัด
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งสอน แต่ฉันฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายนินยานซึ่งตั้งสอน
กันแต่ด้วยวาจากามรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างนินยานและมหายานนั้น เขาอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งสอนไว้ในยถาคติ โดยพระวินัยและพระสุตตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งสอน

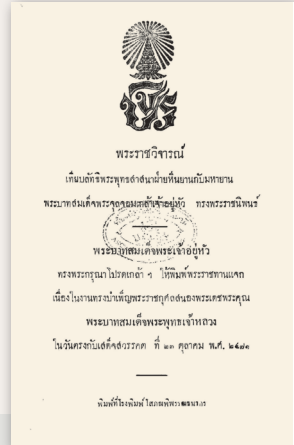
๔๑
จะถึงคายนาก็ ๓ ถูกลงคายนาก็ ๓ แล้วจำไม่ฉันใด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในภา ได้ธรรมอันดีถัด
ซึ่งพระเถระเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาตั้งสอน แต่ฉันฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายนินยานซึ่งตั้งสอน
กันแต่ด้วยวาจากามรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันระหว่างนินยานและมหายานนั้น เขาอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้ตั้งสอนไว้ในยถาคติ โดยพระวินัยและพระสุตตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้ตั้งสอน

ในยถาคติด้วยวาจากามรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถระเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

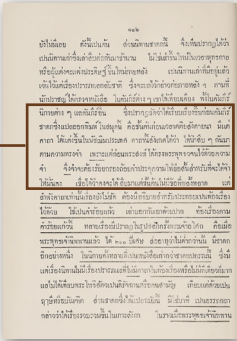
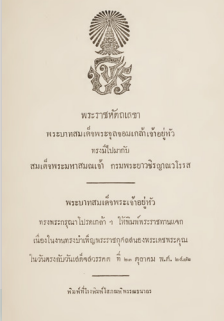
ภาพที่ ๔.๑

ที่มา:
หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนานินยานกับมหายาน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๔

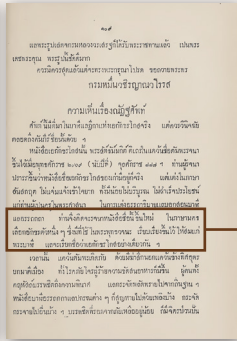

นิกายต่าง ๆ แตกกันอีกอัน ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์
ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ ในสมัยนั้น คือชั้นต้นก่อนเวลาดคดียังค้างยา นมีแต่
คาถา ได้แต่งขึ้นในรัชสมัยประเทศ กาลานังถึงเกิดได้ว่า ได้นำฉบับ ๆ กันมา
ตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ ได้ทรงพระพุทธรูปไว้ด้วยความ
จำ จึงจำครองร้อยกรองถ้อยคำประดุจความให้ย่อด้นสำหรับที่จะได้จำ
ใหม่่นคง เชื่อไว้ว่าคงจะได้กลับมาเค้นค้นคนไม่มชอบพดงพลาด แต่

แต่บรรดกถา ท่านจึงคิดจะรจนานหนังสือขึ้นใหม่ ในภาษามคธ
เล็กน้อยอีกตัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมีที่ใช่ ในพระพุทธรูป เรียบเรียงขึ้นไว้ให้ลุ่มแก่
พระบาฬี แดจะเรียกชื่อว่าเอกกัชรโกถ้อยอย่างเดียวกัน ๆ

ภาพที่ ๔.๒

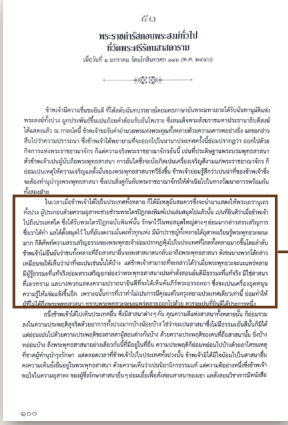

ภาพที่ ๔.๓

ที่มา:

หนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๐๒ และ ๑๐๙

ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าได้ไปในประเทศทั้งหลาย ก็ได้มีเหตุอันสมควรซึ่งจะนำมาแสดงให้พระเถรานุเถร
ทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยความอุสหาจะช่วยชำระพระไตรปิฎกลงพิมพ์แปลเล่มสมุดไปแล้วนั้น เปนที่ยินดีว่าเมื่อข้าพเจ้า
ไปถึงประเทศใด ซึ่งได้รับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น รักษาไว้ในหอสมุดใหญ่ต่าง ๆ ย่อมมากล่าวสรรเสริญการ
ซึ่งเราได้นำ แลได้ดีสมุดไว้ในที่อันงดงามมั่นคงทั่วทุกแห่ง มีนักปราชญ์ทั้งหลายได้อุสหาเรียนรู้พระพุทธรูปจะนะ
มาก กิดศัพท์ความสรรเสริญธรรมของพระพุทธรูปเจ้าย่อมปรากฏพุงไปในประเทศที่ไกลทั้งหลายมากขึ้นโดยลำดับ
ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าชนทั้งหลายที่ถือศาสนาอื่นจะละศาสนาตนกลับมาถือพระพุทธรูปศาสนา ดังชนบางพวกได้กล่าว
เหมือนจะให้เห็นว่าน่าที่จะเปนเช่นนั้นได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเมื่อพระพุทธรูปจะนะแพร่หลาย
มีผู้รู้ธรรมะที่แท้จริงย่อมสรรเสริญยกย่องว่าพระพุทธรูปศาสนาเป็นคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มีศาสนา
ที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปรารถนาอันดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุน
ความเข้าใจแจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านั้น ย่อมทำให้
ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธรูปศาสนา ทราบพระพุทธรูปจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

ภาพที่ ๔.๔

ที่มา:

หนังสือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓)
จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา พิมพ์ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๕๐ หน้า ๑๐๐

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิตติยกรรวลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (ภาพที่ ๕)

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๘๓๕ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูล พระกรุณานี้ ประเทศสยามจักเป็นคลังพระธรรมของโลก รักษาไว้ซึ่งพระ**พุทธวจนะ**สืบกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแส พระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชา อนุญาต นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา

กรรมกิจเสร็จแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิตติยกรร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:
ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๘๓๕ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

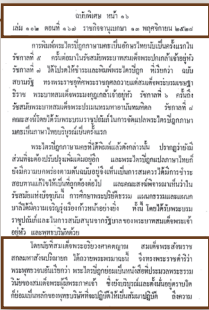
๖) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนา พระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๑ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชมารว่า พระ**พุทธวจน**อันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรม วินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบไต่ กีย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ภาพที่ ๖

ที่มา:
ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๑ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘
เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือนยอด หรือศาลาเรือนยอด
มีหน้าต่างทางทิศตะวันออก

อันเปิดไปทางทิศเหนือ หรือทิศใต้ก็ตาม
เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นมา แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ส่องเข้าไป
ทางหน้าต่างแล้ว จะปรากฏอยู่ที่ส่วนไหนแห่งเรือนนั้น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏที่ฝาเรือน ด้านทิศตะวันตก พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าฝาเรือนด้านทิศตะวันตกไม่มี
แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้นจะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏที่พื้นดิน พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพื้นดินไม่มี แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น
จะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จะปรากฏในน้ำ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าน้ำไม่มี แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น
จะปรากฏที่ไหน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์นั้น
ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏแล้ว พระเจ้าข้า. ...

ภิกขุทั้งหลาย เราอย่ามัวไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง
ที่เปลี่ยนแปลงได้เร็ว เหมือนจิต
ภิกขุทั้งหลาย จิตเปลี่ยนแปลงได้เร็ว (ลหุปริวรรต) เท่าใดนั้น
แม้จะอุปมาก็กระทำได้ไม่ใช่ง่าย.

-บาลี ตีก. อ. ๒๐/๑๑/๔๙.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ในการจะจัดทำ
หรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล

ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโฆษณ์ โทร. ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐ - ๙๔

คุณศรชา โทร. ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑ คุณอาวีวรรณ โทร. ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์ถึกฤทธิ์ โสตถิผโล ได้ที่
www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ เวลา 17.40 น.

